

**AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ KONUT MİMARİSİNİN SOMUT
VE SOYUT KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA MİMARİ VE YAPICILIK
GELENEĞİ AÇISINDAN BELGELENMESİ**

Ebru Melis ÖZDEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ebru Melis ÖZDEMİR

05/06/2023

AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ KONUT MİMARİSİNİN SOMUT VE SOYUT
KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA MİMARİ VE YAPICILIK GELENEĞİ AÇISINDAN
BELGELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ebru Melis ÖZDEMİR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Haziran 2023

ÖZET

UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde, kültürel mirasın korunması konusunda sadece somut unsurların değil, somut olmayan unsurların da koruma çalışmalarının içeriğinde yer alması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Kültürel mirasın korunmasında, kültürel mirası aktaran ve üreten kişilere vurgu yapan sözleşmede; yapı kültürünün uygulayıcıları olan yapı ustalarının bilgi, uygulama ve anlatımları somut olmayan kültürel mirasın ilişkili olduğu alanlardan biridir. Kültürel mirasın önemli bir parçası olan geleneksel konutlar; bulunduğu bölgenin kültür ve gelenekleriyle şekillenen, yıllar içinde oluşan birikimin getirdiği teknik bilgiye dayalı olarak oluşturulan yapı kültürünün ürünleridir. Bu bağlamda geleneksel konutların; mimari özellikleri somut mimari miras kapsamında değerlendirilirken, bu özellikleri yaratan, yapım sürecini oluşturan ve yapı ustaları tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel yapma biçimi, ustaların sahip olduğu bilgi ve becerileri somut olmayan kültürel miras kapsamında görmek mümkündür. Somut ve somut olmayan mirası bir arada barındıran; bölgenin coğrafi koşullarının yansımalarıyla şekillenen geleneksel konutlar ve konutların yapım sürecinin parçası olan, geleneksel yapma biçiminin, deneyim ve işçiliğin kuşaktan kuşağa aktarılması için en önemli bilgi kaynağı olan yapı ustaları, her iki miras değerini bütüncül olarak değerlendirmek bağlamında öneme sahiptir. Bu tez çalışması Selçuklu ve Osmanlı döneminde çıkarılan ve işletilen gümüş madeni sebebiyle önemli bir yerleşim yeri olan Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi'nde bulunan Türk, Ermeni ve Rumlara ait özgünlüğünü koruyan geleneksel konutları konu edinmektedir. Çalışmanın amacı; ilçedeki geleneksel konutların mimari özelliklerini ve konutların inşa tekniklerini yaşamı boyunca ya da yaşamının bir dönemi boyunca uygulamış olan yapı ustalarından geleneksel yapma biçimi hakkında elde edilen bilgilerle birlikte bütüncül bir yaklaşımla belgelemektir. Böylece incelenen konutlar ve ulaşılan yapı ustaları üzerinden ilçedeki inşa kültürünün somut ve somut olmayan yönleriyle belgelenmesi ve koruma çalışmaları için gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır.

Bilim Kodu : 80118
Anahtar Kelimeler : Geleneksel konutlar, somut olmayan kültürel miras, yapı ustaları, yapım süreci
Sayfa Adedi : 208
Danışman : Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
İkinci Danışman : Öğr. Gör. Dr. Emine ERCAN

DOCUMENTING THE RURAL ARCHITECTURE OF GÜMÜŞHACIKÖY DISTRICT OF
AMASYA IN TERMS OF ARCHITECTURAL AND CONSTRUCTIVE TRADITION WITHIN
THE SCOPE OF TANGIBLE AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

(M. Sc. Thesis)

Ebru Melis ÖZDEMİR

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

June 2023

ABSTRACT

In the 2003 UNESCO Convention for the Protection of the Intangible Cultural Heritage, the idea that not only tangible elements but also intangible elements should be included in the content of the conservation work has been adopted in the protection of cultural heritage. In the convention emphasizing the persons who transmit and produce the cultural heritage in the protection of cultural heritage; The knowledge, practices, and expressions of the building masters, who are the practitioners of the building culture, are one of the areas in which the intangible cultural heritage is related. Traditional houses, which are an important part of cultural heritage are the products of the building culture, which is shaped by the culture and traditions of the region where it is located, and based on the technical knowledge brought by the accumulation of years. In this context, while the architectural features of the traditional houses are evaluated within the scope of tangible architectural heritage, it is possible to see the traditional way of making, the knowledge, and skills of the masters, which created these features, constituted the construction process, and transferred from generation to generation, within the scope of intangible cultural heritage. Containing tangible and intangible heritage together traditional houses shaped by the reflection of the geographical conditions of the region and the builders, who are part of the construction process of the houses and are the most important source of information for the transfer of traditional construction, experience, and craftsmanship from generation to generation, are important in terms of evaluating both heritage values holistically. This thesis is about the traditional residences of Turks, Armenians, and Greeks, which are in the Gümüşhacıköy District of Amasya, which is an important settlement due to the silver mine that was mined and operated during the Seljuk and Ottoman periods. The aim of the study is to document the architectural features of the traditional houses in the district and the construction techniques of the houses with a holistic approach, together with the information obtained from the builders who have applied throughout his life or a period of his life. Thus, it is aimed to document the construction culture in the district with its tangible and intangible aspects and to transfer it to future generations for conservation studies through the houses examined and the building masters reached.

Science Code : 80118

Key Words : Traditional house, intangible cultural heritage, building masters, construction process,

Page Number : 208

Supervisor : Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

Co-Supervisor : Ins. Dr. Emine ERCAN

TEŞEKKÜR

Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi Konut Mimarisinin Somut ve Soyut Kültürel Miras Kapsamında Mimari ve Yapıcılık Geleneği Açısından Belgelenmesi adlı tez çalışmamın her aşamasında bilgi ve birikimleriyle beni yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen değerli danışmanlarım Sayın Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ ve Sayın Öğr. Gör. Dr. Emine ERCAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Arazi çalışmam boyunca bana her konuda yardımcı olan, ilçe ile ilgili gereken bütün verilere ulaşmamı sağlayan Mustafa BARBAK'a teşekkür ederim. Hayatım boyunca maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen, sonsuz sabır ve sevgileriyle her an yanımda olan, çalışma sürecinde beni cesaretlendiren annem Mukaddes ÖZDEMİR, babam Celal ÖZDEMİR ve kardeşim Hasan Furkan ÖZDEMİR'e sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xix
1. GİRİŞ	1
2. KÜLTÜR, MİRAS VE SOMUT OLMAYAN MİRAS KAPSAMINDA YAPI USTALIĞI	5
2.1. Kültür	5
2.2. Kültürel Miras ve Bileşenleri	6
2.2.1. Somut kültürel miras	7
2.2.2. Somut olmayan kültürel miras.....	8
2.3. Kültürel Mirasın Somut ve Somut Olmayan Yönleriyle Korunmasının Tarihsel Süreci (Bütünleşik Koruma).....	11
2.4. Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel Ustalık.....	16
3. AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ FİZİKSEL, SOSYAL YAPISI VE TARİHİ ÖZELLİKLERİ	19
3.1. İlçenin Fiziksel Özellikleri.....	19
3.1.1. Coğrafi konumu.....	19
3.1.2. Yer Şekilleri ve topografya.....	21
3.1.3. Jeolojik yapı.....	24
3.1.4. İklim ve bitki örtüsü	27

	Sayfa
3.1.5. Ulaşım.....	31
3.2. İlçenin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri	34
3.2.1. İlçenin idari yapısı	34
3.2.2. İlçenin nüfus durumu.....	35
3.2.3. İlçenin sosyal ve kültürel yapısı	39
3.2.4. İlçenin ekonomik durumu.....	41
3.3. İlçenin Tarihi.....	43
3.3.1. Gümüşhacıköy ilçesi tarihi yapıları	47
3.3.1. Gümüş tarihi yapıları	53
4. AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ GELENEKSEL KONUTLARI MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	61
4.1. Yapı-Parsel-Giriş İlişkisi.....	65
4.2. Yapı-İşlev İlişkisi	66
4.3. Kat Yüksekliği ve Sayısı.....	67
4.4. Plan Özellikleri.....	69
4.5. Mekan Özellikleri.....	73
4.6. Avlu/Bahçeler ve Elemanları	82
4.7. Eleman Özellikleri	91
4.8. Cephe Elemanları ve Özellikleri	116
4.9. Yapım Tekniği ve Malzeme.....	127
4.9.1. Yapım tekniği	127
4.9.2. Malzeme	137
4.10. Süsleme	141
5. AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ GELENEKSEL KONUT YAPIM SÜRECİ VE YAPI USTALIĞI	157
5.2. İnşaata Hazırlık ve Malzeme Temini	164
5.2.1. Ahşap	164

	Sayfa
5.2.2. Taş	166
5.2.3. Kerpiç	167
5.2.4. Tuğla-kiremit	169
5.3. Yapım Süreci.....	169
5.3.1. Temeller.....	170
5.3.2. Duvarlar- döşemeler	171
5.3.3. Çatılar	175
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	177
KAYNAKLAR	181
EKLER.....	187
ÖZGEÇMİŞ	208

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Amasya ili iklim verileri.....	29
Çizelge 3.2. İlçelere göre Amasya ilinin nüfusu.....	36
Çizelge 3.3. 1831 yılı Gümüş madeni ve Hacıköy kazası nüfus bilgileri.....	37
Çizelge 3.4. 1875 yılı Gümüşhacıköy nüfus bilgileri	37
Çizelge 3.5. 1881 yılı Gümüşhacıköy nüfus bilgileri	37

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Kültürel mirasın korunmasının kronolojik değişimi.....	13
Şekil 3.1. Yıllara göre Gümüşhacıköy nüfusu	39
Şekil 3.2. Köprülü Mehmet Paşa Cami.....	49
Şekil 3.3. Köprülü Mehmet Paşa Arastası	49
Şekil 3.4. Köprülü Mehmet Paşa ve Böcükli Hamam	51
Şekil 3.5. Müftü Cami planı.....	52
Şekil 3.6. Yörgüç Rüstem Paşa Cami planı	54
Şekil 3.7. Haliliye Medresesi planı	56
Şekil 3.8. Gümüş Maden Cami planı	57
Şekil 3.9. Darphane Cami planı	59
Şekil 4.1. Plan tipolojileri	72
Şekil 4.2. Merdiven detayı.....	94
Şekil 4.3. Çalışma alanında tespit edilen oda kapıları tipolojisi	99
Şekil 4.4. Yüklük ve gusülhane tipleri.....	105
Şekil 4.5. Ocak detayı (GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı)	110
Şekil 4.6. Sedir sistem detayı.....	115
Şekil 4.7. Eğrisel biçimli ahşap süsleme, ahşap kafes, ahşap lokmal şebeke örnekleri	123
Şekil 4.8. Çalışma alanında tespit edilen pencere tipolojisi.....	124
Şekil 4.9. Almaşık temelli plan ve kesiti (GH 252 envanter numaralı konut).....	129
Şekil 4.10. Ahşap karkas elemanları.....	130
Şekil 4.11. Tuğla dolgulu ahşap karkas duvar örneği.....	131
Şekil 4.12. Zemine oturan döşeme, döşeme kirişi, dikme başlığı ilişkisi.....	133
Şekil 4.13. Alçı vitray pencere.....	149

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Gümüş maden cürufu kalıntıları	27
Resim 3.2. Şarap imalathanesi, 1930'lar	43
Resim 3.3. Köprülü Mehmet Paşa Hanı.....	50
Resim 3.4. Yörgüç Rüstem Paşa Cami	54
Resim 3.5. Haliliye Medreses	55
Resim 3.6. Gümüş Maden Cami	57
Resim 3.7. Gümüş Kızlar Manastırı	58
Resim 3.8. Gümüş Maden Hamamı.....	58
Resim 3.9. Darphane Cami	59
Resim 4.1. Bahçeden giriş alan konut örnekleri	65
Resim 4.2. Yoldan doğrudan giriş alan konut örnekleri	65
Resim 4.3. Odalardan örnekler	74
Resim 4.4. Özdarendeliler Konağı başoda örneği	75
Resim 4.5. Sofa örnekleri.....	77
Resim 4.6. Merdiven evi örnekleri (GH 30, GH 220)	78
Resim 4.7. Hela örnekleri (GH 244, GH 172, G 30)	79
Resim 4.8. Mağaza örnekleri	80
Resim 4.9. GH 129 Özdarendeliler Konağı müştemilat (Fersah Mimarlık arşivi).....	81
Resim 4.10. GH 47 numaralı konut müştemilat (Kılavuzlar Konağı)	82
Resim 4.11. Maden cüruf atığı kullanılan duvar örneği	83
Resim 4.12. Bahçe duvarı örnekleri.....	84
Resim 4.13. Bahçe kapısı (porta) örnekleri	86
Resim 4.14. Bahçe kapısı avludan görünüş örnekleri.....	87
Resim 4.15. Kilit sistemleri örnekleri	87

Resim	Sayfa
Resim 4.16. Kapı tokmak ve halka örnekleri.....	88
Resim 4.17. Bahçede yer alan kuruluk örnekleri.....	88
Resim 4.18. Ocak ve fırının bir arada olduğu örnekler (GH 386, GH 244)	89
Resim 4.19. Bahçede ocak, çeşme, kuyu ve esvap taşı örnekleri	90
Resim 4.20. Dibek taşı örnekleri.....	91
Resim 4.21. Konuta girişi sağlayan taş merdiven örnekleri	92
Resim 4.22. Merdiven örnekleri	93
Resim 4.23. Merdiven kapağı örnekleri.....	93
Resim 4.24. Merdiven korkuluk örnekleri.....	95
Resim 4.25. Tek katmanlı oda kapıları örnekleri.....	96
Resim 4.26. Tablalı oda kapıları örnekleri.....	97
Resim 4.27. Tablalı oda kapılarında yaşmak tahtası örnekleri	98
Resim 4.28. Kilit sistemleri	100
Resim 4.29. Kapı kolu örnekleri	100
Resim 4.30. Sofalara açılan iç pencere örnekleri.....	101
Resim 4.31. Yüklük ve dolap örnekleri	102
Resim 4.32. Seki altı bölümünün yüklük elemanı ile sınırlandırılması.....	103
Resim 4.33. Gusülhane örnekleri.....	104
Resim 4.34. Künk kullanılan duvar örneği	104
Resim 4.35. Musandra ve oturma sekisi	106
Resim 4.36. Direklik örneği.....	107
Resim 4.37. Ocak örnekleri	109
Resim 4.38. Lambalık, Çiçeklik örnekleri	111
Resim 4.39. Şerbetlik ve ocak üzerinde yer alan lambalık örnekleri.....	111
Resim 4.40. Tavan örnekleri	113
Resim 4.41. Sedir örnekleri	114

Resim	Sayfa
Resim 4.42. Sedir detayı	114
Resim 4.43. Sergen örnekleri.....	116
Resim 4.44. Dış kapı örnekleri	118
Resim 4.45. Zemin kat pencere örnekleri	119
Resim 4.46. Tekli giyotin pencere örnekleri.....	120
Resim 4.47. Grup pencere örnekler	120
Resim 4.48. İkili giyotin pencere örnekleri	121
Resim 4.49. Kanatlı pencere örnekleri.....	122
Resim 4.50. Atipik pencere örnekleri	122
Resim 4.51. Alçı vitraylı pencere örnekleri	123
Resim 4.52. Kapalı çıkma örnekler.....	126
Resim 4.53. Açık çıkma örnekleri	127
Resim 4.54. Temel duvarlarının subasman seviyesine kadar uzatılması.....	127
Resim 4.55. Sürekli taş temel örnekleri	128
Resim 4.56. Bağımsız temel örnekleri.....	128
Resim 4.57. Ahşap karkas arası tuğla duvar örnekleri.....	130
Resim 4.58. Ahşap karkas arası kerpiç dolgu duvar örnekleri	131
Resim 4.59. Bağdadi duvar örneği.....	132
Resim 4.60. Döşeme altı giriş sistemi.....	133
Resim 4.61. Ahşap döşeme kaplaması örnekleri	134
Resim 4.62. Döşeme tuğlası örnekleri	134
Resim 4.63. Düz kirişlemeli çıkma örneği.....	135
Resim 4.64. Bindirmeli çıkma örneği.....	135
Resim 4.65. Çatı biçimlenişi örnekleri	136
Resim 4.66. Altı kaplamalı ve kaplamasız saçak örnekleri	136
Resim 4.67. Ahşap malzemenin yapı elemanı olarak kullanımı.....	137

Resim	Sayfa
Resim 4.68. Ahşap malzemenin mimari elemanlarda kullanımı	137
Resim 4.69. Taşın temel ve bahçe duvarında kullanımı	138
Resim 4.70. Taşın taşlıkta ve merdivende kullanımı	138
Resim 4.71. Kerpicin duvar elemanı olarak kullanımı	139
Resim 4.72. Çamur harç sıva örnekleri.....	140
Resim 4.73. Tuğlanın kullanım örnekleri	140
Resim 4.74. Metal kullanımı.....	141
Resim 4.75. Özdarendeliler Konağı başoda seki üstü ve seki altı tavanı	142
Resim 4.76. Ahşap çıtakari süslemeli tavan	143
Resim 4.77. Özdarendeliler Konağı başoda süslemeli alçı ocak	144
Resim 4.78. Alçı süslemeli ocak detayları.....	144
Resim 4.79. Alçı süslemeli ocak detayları.....	145
Resim 4.80. Alçı süslemeli ocak.....	146
Resim 4.81. Süslemeli lambalık örnekleri	146
Resim 4.82. Kılavuzlar Konağı alçı şerbetlik süsleme detayları	147
Resim 4.83. Kılavuzlar Konağı alçı şerbetlik süsleme detayları	148
Resim 4.84. Alçı vitray pencere örnekleri	149
Resim 4.85. Başodada yer alan alçı vitray pencere örnekleri	150
Resim 4.86. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri.....	151
Resim 4.87. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri.....	151
Resim 4.88. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri.....	152
Resim 4.89. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri.....	153
Resim 4.90. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri.....	153
Resim 4.91. Kalem işi süslemeli tekne tavan	154
Resim 4.92. Tekne tavan merkez kompozisyon	155
Resim 5.1. Dülger ve marangoz Kapriel Özbal	160

Resim	Sayfa
Resim 5.2. Yapı ustası Ahmet Civan	161
Resim 5.3. Yapı ustası Salim Barbak.....	162
Resim 5.4. Sağda yapı ustası Salih Şeker, solda Veli Genç	164
Resim 5.5. Ardıç ağacı kullanımı	165
Resim 5.6. İşlenmemiş ağaç parçalarının duvar sisteminde kullanımı.....	166
Resim 5.7. Temel duvarında taş kullanımı	170
Resim 5.8. Tuğla ve kerpiç dolgulu cizvit konut örneği.....	171
Resim 5.9. Döşeme kirişleri.....	172
Resim 5.10. Cizvit duvar örgüsünde keçüstün, şeytani	173
Resim 5.11. Toprak sıva örnekleri.....	174
Resim 5.12. Çatı yapı elemanları.....	176

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. Amasya ilinin Türkiye’deki konumu	20
Harita 3.2. Amasya il ve ilçe sınırları	20
Harita 3.3. Gümüşhacıköy ve Gümüş’ün uydu görüntüsü.....	21
Harita 3.4. Amasya ili fiziki haritası.....	22
Harita 3.5. Gümüşhacıköy ve Gümüş topografik durum.....	23
Harita 3.6. Amasya ili deprem haritası	24
Harita 3.7. Amasya ili maden haritası.....	25
Harita 3.8. Gümüş Tekke Mahallesi maden cüruf yığını (934 ada 11 parsel).....	26
Harita 3.9. Amasya sıcaklık dağılışı haritası.....	28
Harita 3.10. Amasya bitki örtüsü haritası	31
Harita 3.11. Amasya ili karayolu ulaşım ağı.....	32
Harita 3.12. Amasya içi ulaşım ağı.....	33
Harita 3.13. Gümüşhacıköy ve Gümüş yol haritası	33
Harita 3.14. Gümüşhacıköy kazası	35
Harita 3.15. Antik dönemde Diakopene/Gümüşhacıköy	44
Harita 3.16. Gümüşhacıköy’ün konumu.....	45
Harita 3.17. Gümüşhacıköy tarihi yapıları.....	48
Harita 3.18. Gümüş (Maden) yerleşkesi tarihi yapıları.....	53
Harita 4.1. Gümüşhacıköy ilçesi merkez mahalleleri	62
Harita 4.2. Gümüş (Maden) yerleşkesi merkez mahalleleri	62
Harita 4.3. Gümüşhacıköy baz pafta.....	63
Harita 4.4. Gümüş (Maden) yerleşkesi baz pafta.....	64
Harita 4.5. Gümüşhacıköy yapı işlev paftası	66
Harita 4.6. Gümüş yapı işlev paftası.....	67
Harita 4.7. Gümüşhacıköy kat sayısı analiz paftası	68

Harita	Sayfa
Harita 4.8. Gümüş yerleşkesi kat sayısı analiz paftası.....	68
Harita 4.9. Gümüşhacıköy içine girilen yapılar paftası	69
Harita 4.10. Gümüş yerleşkesi içine girilen yapılar paftası	70

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

⁰ C	Santigrat derece
cm	Santimetre
km	Kilometre
km ²	Kilometrekare
m	Metre
mm	Milimetre
m ²	Metrekare

Kısaltmalar

Açıklamalar

Ag	Gümüş
Bkz	Bakınız
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
Pb	Kurşun
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Vb.	Ve benzeri
Yy.	Yüzyıl
Zn	Çinko

1. GİRİŞ

Kültürel mirasın önemli bir parçası olan geleneksel konutlar; bulunduğu bölgenin kültür ve gelenekleriyle şekillenen, yıllar içinde oluşan birikimin getirdiği teknik bilgiye dayalı olarak oluşturulan yapı kültürünün ürünleridir. Geleneksel konutlar, yapı ustaları tarafından çevrenin özellikleri, yerel malzemelerin olanakları ve yapıyı kullanacakların gereksinimlerine uygun olarak inşa edilmişlerdir. Yapı ustalarının, yöresel malzeme ve araçları kullanarak inşa ettikleri konutlar; aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun gelenekleri içinde biçimlenen kültürel bilgi, beceri ve sürecin ürünleridir. Böylece konutlar hem bulundukları yöreye uygun çözümlerle yapılmış, hem de toplumun kendine ait kültürünün bir parçası olan, gelenek içinde yaparak öğrenilen yapım teknikleri, yapı ustaları tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bu nedenle geleneksel mimariyi oluşturan geleneksel konutların, mimari özelliklerinin yanı sıra kültürel yönleriyle bir bütün olarak değerlendirilmesi, bulunduğu yerleşimin yapı kültürünü yansıtması bakımından belgelenmesi ve korunması açısından önemlidir.

Geleneksel konutlarda iç mekan kurgusu, mimari elemanlar, yapı ustaları tarafından yüzyıllardır günümüze ulaşan plan şemasına dayanmaktadır. Yapı ustaları, zihinlerinde kurguladığı şemaları kullanarak değer yargılarını, dünya görüşünü, toplumun kültürünü inşa ettikleri konutlara yansıtmaktadır. Yapı ustaları geleneksel konutların uygulayıcıları olmanın yanı sıra, yerel mimarlık bilgisinin taşıyıcısıdır. Bu nedenle yapı ustalarının kullandıkları bilgi ve becerilerin usta çırak ilişkisi içindeki aktarımı hem yapı geleneğinin hem de içinde bulunduğu kültürün devamlılığını sağlamaktadır. Bu bağlamda mevcut somut mirasın korunmasında yapı ustalarının sahip olduğu deneyim ve işçiliğin aktarılması önem arz etmektedir.

UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde belirtildiği gibi “toplulukların, grupların ve bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar” somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanmaktadır. Sözleşmede, “sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal ritüel ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve geleneksel zanaatlar” somut olmayan kültürel mirasın alanlarındandır. Yapı ustalarının bilgi ve tecrübeleri, mimarlık ürünlerinde somut hale geldiği için geleneksel zanaat ürünü kabul edilebileceğinden, somut olmayan kültürel miras

kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda kültürel mirasın bir parçası olan geleneksel konutların; mimari ve fiziki özellikleri somut mimari miras kapsamında değerlendirilirken, yapım sürecini oluşturan ve yapı ustaları tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel yapma biçimi, kullanılan teknoloji, yöntem, bilgi ve becerileri somut olmayan kültürel miras kapsamında görmek mümkündür. Somut ve somut olmayan mirası bir arada barındıran; bölgenin coğrafi koşullarının yansımalarıyla şekillenen geleneksel konutlar ve konutların yapım sürecinin parçası olan, geleneksel yapma biçiminin, deneyim ve işçiliğin kuşaktan kuşağa aktarılması için en önemli bilgi kaynağı olan yapı ustaları, her iki miras değerini bütüncül olarak değerlendirmek bağlamında öneme sahiptir.

Bu çalışmanın amacı; Amasya iline bağlı Gümüşhacıköy İlçesi geleneksel konutlarının mimari özelliklerini ve konutların inşa tekniklerini yaşamı boyunca ya da yaşamının bir dönemi boyunca uygulamış yapı ustalarından geleneksel yapma biçimi, bilgi ve becerileri hakkında bütüncül bir yaklaşımla belgelemektir. Çalışma kapsamında seçilen Gümüşhacıköy ilçesi, Gümüş ve Hacıköy kasabalarının birleşmesinden oluşmuş olup, ismini dağlarında bulunan gümüş madeninden almaktadır. Tarih boyunca çıkarılan ve işletilen maden nedeniyle ilçe, özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde madencilikle ilgili önemli bir yerleşim yeri olmuştur. İlçe madenleri işletmek ve çalıştırmak için tayin edilen maden emînleri tarafından yönetilmiş; madende çalışmak için bölgeye göç eden Rumlarla birlikte, 1915 yılındaki “Tehcir” ve 1924 yılındaki “Mübadele” öncesinde Rum, Ermeni ve Müslüman Türklerin birlikte yaşadığı, kültürel zenginliğe sahip yerleşim yerlerinden biridir. Geleneksel dokunun özgünlüğü büyük ölçüde korunsada farklı etnik kökenlere ait kültürel miras örneklerinden geleneksel konutların bazıları yıkılmış, bazıları da azalan nüfusa bağlı olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle geleneksel konutların yok olmadan belgelenmesi ve korumaya yönelik yapılacak çalışmalar son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle akademik alanda üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan Gümüşhacıköy İlçesi’nin çalışma alanı olarak seçilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Gümüşhacıköy İlçesi geleneksel konut dokusunu oluşturan ve içine girilebilen 13 adet konutun plan organizasyonu, mimari eleman özellikleri, yapı malzemeleri, yapım teknikleri ile ilçede yaşamını süren konutların yapım sürecinde bulunmuş yapı ustalarıyla yapılan görüşmeler üzerinden incelenmektedir. Böylece incelenen konutlar ve ulaşılan yapı ustaları üzerinden yapı kültürünün somut ve somut olmayan yönleriyle belgelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır.

Çalışma yöntemi olarak, öncelikle Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi'nin fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik, mimari özellikleri ve tarihi literatür çalışması kapsamında incelenmiştir. İlçenin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerinin araştırılmasında, literatür çalışmasının yanında yerel halktan Hrant Öznerses (1948) ve Kapriel Özbal (1939) ile yapılan röportajlardan elde edilen bilgiler ve Agos Gazetesinin "Gümüşhacıköy Ermenileri hatırlıyor ve anlatıyor" başlıklı yazısından elde edilen veriler derlenerek kullanılmıştır. Böylece ilçede yaşayan farklı etnik kökenlerden halktan geçmişten günümüze geleneksel yaşam hakkında bilgiler edinilmiştir. İkinci aşamada, arazi çalışmasına altlık olması açısından, Amasya İli Gümüşhacıköy İlçe Belediyesi'nden kadastro planı temin edilmiştir. Kadastral harita üzerinden alanın baz paftası hazırlanarak, arazi çalışmasında yapılan tespitlerle çalışma alanı belirlenmiştir. Çalışma alanının sınırlılıklarını ilçe merkezinde geleneksel konutların yoğunlukta olduğu Hacıyahya, Çay, Saray, Cumara mahalleleri oluşturmaktadır. Bu mahallelerden Hacıyahya, Saray ve Cumara Müslüman Türklerin yaşadıkları mahalleler olup, Çay Mahallesi geçmişten günümüze ilçede az sayıda kalan Ermeniler'in yaşadığı bir mahalle olarak özelleşmektedir. Çalışma alanında tespiti yapılan geleneksel konutların sahiplerinin vefat etmesi ya da ilçede ikamet etmemesi, alan çalışması sırasında geleneksel konutların iç mekanlarına girerek incelemeler yapmayı kısıtlamıştır. Alan çalışması sırasında, yerinde yapılan tespitlerle içine girilebilen 13 adet konutun kroki bazında rölöveleri alınarak plan tipolojileri oluşturulmuştur. Yapıların iç mekanları, mimari elemanları, cephe elemanları, yapım teknikleri ve süsleme özellikleri detaylı olarak sınıflandırılarak, fotoğraf ve çizimlerle dijital ortama aktarılmışlardır. Çalışmanın üçüncü aşamasında; bölgede yaşamının bir döneminde ya da yaşamı boyunca geleneksel konutların inşa sürecinin parçası olan yapı ustalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. İlçede çok az sayıda kalmış, yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdüren, bilgi ve deneyimlerini paylaşma konusunda gönüllü olan yapı ustası Kapriel Özbal (1939), Ahmet Civan (1938), Salim Barbak (1946), Salih Şeker (1932) ve Veli Genç (1938) ile ilçedeki geleneksel yapma biçimi ve yapı ustalığı geleneği hakkında görüşmeler yapılmıştır. Ustalarla yapılan görüşmelerde; inşaata hazırlık süreci, malzeme temini, malzemelerin özellikleri, imalatı ve temelden çatıya kadar inşa süreci hakkında elde edilen veriler sözlü bilgi kapsamında derlenmiştir. Alan çalışması sonucunda; konutlara ait elde edilen plan, mimari eleman, cephe, yapım teknikleri ve süsleme özellikleri somut mimari miras kapsamında, yapı ustalarından inşa süreciyle ilgili elde edilen veriler somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmiştir.

Toplam altı bölümden oluşan tezin giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve kullanılan yöntemler anlatılmıştır. Tezin ikinci bölümünde, kültür, kültürel miras, somut ve somut olmayan yönleriyle kültürel mirasın bütüncül yaklaşımla korunması ve somut olmayan kültürel miras kapsamında yapı ustalığı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışma alanı olarak belirlenen Gümüşhacıköy İlçesi'nin özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde, ilçenin mevcut durumunun anlaşılmasının yanı sıra, tarih boyunca meydana gelen değişimleri algılamak için kültürel yapının, sosyal yapının ve yapı çevrenin anlaşılması da amaçlanmıştır. Tezin dördüncü bölümünde, 20. yüzyılın başlarında Türklere, Rumlara, Ermenilere ait olan ve hala özgün özelliklerini koruyan Gümüşhacıköy'deki geleneksel konutların somut mimari miras kapsamında özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu özellikler parsel organizasyonu, plan organizasyonu, yapım tekniği ve malzemeleri, cephe özellikleri, mimari elemanlar ve süsleme olarak sınıflandırılmış ve belgelemeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu bölüm daha çok arazi çalışmaları sırasındaki gözlemlere dayanmakla birlikte, yapı ustalarının konutlar hakkında verdiği bilgiler belgelemeye dahil edilmiş, somut mimari miras kapsamında sunulmuştur. Tezin beşinci bölümünde somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olan, yapı ustalarıyla geleneksel yapma biçimi ve işçilik hakkında yapılan röportajlar sonucu elde edilen bilgiler değerlendirilmiş; geleneksel konutların yapımı sürecindeki somut ve soyut bileşenler ortaya çıkarılmıştır. Tezin altıncı ve son bölümünde, çalışmanın sonuçlarına değinilerek, tez çalışması tamamlanmıştır.

2. KÜLTÜR, MİRAS VE SOMUT OLMAYAN MİRAS KAPSAMINDA YAPI USTALIĞI

2.1. Kültür

Kültür kelimesinin etimolojik kökeninin; Latince yetiştirmek, ekip biçmek, sürmek, işlemek anlamlarına gelen “colere” kökünden gelen “cultura” olduğu görülmektedir (Güvenç, 1979: 96). Bu tanımıyla kelimenin ortaya çıkışına dair görüşler tarımla ilgili anlamlar yönünde birleşmektedir. Kelime ilk kez tarımsal faaliyetleri nitelemek için Romalılar tarafından, tarlada insan emeğiyle ekip biçilen bitkileri tanımlamakta kullanılmıştır (Özlem, 2000:153). Türkçede kavramın karşılığı olarak önerilen “ekin” kelimesi colere fiilinden kök almaktadır. Özlem (2000:153), kelimeye yüklenen sonraki anlamların tarımla ilgili kök anlamından etkilendiğini belirtmektedir. 15. yüzyılda aynı anlamıyla İngilizceye “culture” olarak geçen kelimeye Voltaire tarafından; insan zekası ile ilgili anlamlar yüklenerek, somut kavramlarla birlikte somut olmayan anlamları da ifade edecek hale gelmiştir (Williams, 2005) (Güvenç, 1979: 96). Kültür kelimesini ilk defa Alman etnolog Klem’in “medeniyet ve kültürel evrim” anlamında kullandığını dile getiren Güvenç (1979:96), kelimenin batı dillerine Almancadan bu anlamıyla geçtiğini belirtmektedir. Kavram; 19. yüzyıl sonlarından itibaren İngilizler ve Fransızlar tarafından “uygarlık” kelimesi ile özdeşleştirilerek, insan üzerinden yeniden anlamlandırılarak soyut anlamı yaygınlaşmaya başlamıştır (Güvenç, 1979: 97).

Kültür kelimesi, insanlığın gelişim süreciyle birçok anlam değişikliğine uğramış; farklı disiplinler tarafından kullanılması sonucu farklı tanımları ortaya çıkmıştır. Kültür kelimesini bugünkü anlamı ile 17. Yüzyılda ilk kez kullanan Samuel Pufendorf kültürü; “doğaya karşıt olan ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan esaslarıdır” şeklinde ifade etmektedir (Şentürk, 2012:9). Kavram Marx tarafından “doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir” ifadeleriyle açıklanırken (Uygur,1996); kelimenin en açık ve kapsamlı açıklamasını yapan antropolog Burnett Tylor kültürü uygarlıkla özdeşleştirerek, toplumun üyesi olan bireyin kazandığı alışkanlıklar ve yetenekleri barındıran karmaşık bir bütündür, şeklinde tanımlamıştır (Tylor’dan (1871) aktaran Güvenç, 1979:102).

UNESCO kültürü, “bir toplum veya sosyal grubu karakterize eden belirgin ruhsal, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerin bütün kompleksi olarak söylenebilir. Sadece sanat ve

mektupları değil aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer sistemlerini, gelenekleri ve inançları da içerir” ifadeleriyle tanımlamaktadır (UNESCO, 1982).

Maletzke (1996) kültür için, “hem insan davranışlarını hem de onun yarattığı maddi ve maddi olmayan ürünleriyle görünür hale gelen fikir, inanç, düşünce ve değer yönelimleri sistemi” ifadelerini kullanırken (Maletzke’den (1996) aktaran Katari, 2019:8), Edward Hall kültürü, “insan toplulukları tarafından, insanın temel gereksinimlerini karşılamak üzere üretilen, yaratılan her türlü insan yapısı ürünler bütünüdür” şeklinde tanımlamaktadır. Böylece günümüzde somut ve somut olmayan, insanın yarattığı her şey kültür kavramını açıklayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Vecco, 2010, s. 323). Scupin’e göre kültür maddi ve maddi olmayan iki bileşenden oluşmaktadır. Maddi kültür, insanlık tarafından üretilen tüm fiziksel ürünleri ifade ederken; maddi olmayan kültür, insanlığa ait değerler, inançlar ve ahlak kurallarıdır (Scupin, 2016).

2.2. Kültürel Miras ve Bileşenleri

Miras kavramı; UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi’nde, “geçmişten gelen, bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek nesillere aktaracağımız kalıt” olarak ifade edilmektedir (UNESCO, 1972). Özlem (2018:1071) mirası; geçmişten bugüne insanlığın gelişim sürecinde rol oynayan maddi ve manevi değerlerin toplamı olarak tanımlanan kültürün, kuşaktan kuşağa aktarılması olarak tanımlamaktadır. Cahoon, 2001: 322, 323) mirası; içeriği ne olursa olsun, bize kalandır şeklinde ifade etmektir. Ashworth ve Graham’a göre; (2005) değerlerin ve fikirlerin iletilmesinde kullanılan bir iletişim aracı olarak miras; maddi, maddi olmayan ve sanal olanı içeren bir bilgidir.

Anıt, kültürel mülk gibi kelimelerin yerine kullanılan miras kavramı, son yıllarda kullanım alanının sürekli gelişmesiyle birçok anlam değişikliğine uğramıştır (Vecco, 2010). Sınırları oldukça geniş bir tanımla ifade edilen kavram, “din, gelenek, görenek, tarihi eserler, sosyal etkinlikler, sanat eserleri, müzik ve fauna” gibi kavramları içerisinde barındırmaktadır. Kavram; toplum tarafından paylaşılan, dil, bellek, dans, müzik, tiyatro ve ritüeller gibi somut olmayan değerleri karşıladığı gibi, mimari öğeler, peyzaj değerleri ve sanat eserleri gibi somut kültürel değerleri de kapsamaktadır (Silverman ve Ruggles, 2007:3). Kültür kavramı

için yapılan tanımlamalar değerlendirildiğinde, toplumun gelişimiyle beslendiği toplu yaşamın ürünü olduğu sonucu karşımıza çıkan özelliklerindendir. Kültürün korunması ve yaşatılmasının yolu kuşaktan kuşağa aktarılmasına bağlıdır ve bu aktarım kültürün miras olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır.

ICOMOS 2013 Mimari Mirası Koruma Bildirgesinde kültürel miras, “geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır” şeklinde tanımlarken, Hereduc (2005’den aktaran Dönmez ve Yeşilbursa, 2014); kültürel miras için, “atalarımızdan bize miras kalan, bireysel ve toplumsal olarak anlam yüklediğimiz için korumayı seçtiğimiz, insan iletişiminin ve davranışının eserleri ve ifadeleri” olarak belirtmektedir.

Kültürel miras kavramı için Avrupa Konseyi, “insanların sürekli değişen değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir ifadesi olarak, geçmişten miras kalan kaynaklar” ifadelerini kullanmaktadır (Dönmez ve Yeşilbursa, 2014: 427). Can’ a göre, “kuşaktan kuşağa aktarılacak gelen her türlü eserler ile değerler bir ülkenin zenginliği olarak görüldüğünden ve gelecek kuşaklara aktarmak için sahip çıkılması gerektiğine inanıldığından tüm bu değerler bütününe kültürel miras denilmiştir” (Can, 2009). Bu nedenle, toplumun ortak hafızasını anlatan, geleceğe referans sağlayan ve insan yaşamını zenginleştiren değerler bütünü kültürel miras olarak ele alınmaktadır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017:60). Bouchenaki’ye göre; kültürel mirası oluşturan somut ve somut olmayan değerler arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki sayesinde; soyut miras, somut mirasın şekillenmesinde etkili olan sınırları daha geniş bir alan olarak görülmektedir (Bouchenaki, 2003).

Kültürel miras, uluslararası alanda somut ve somut olmayan kültürel miras olarak iki grupta ele alınmaktadır.

2.2.1. Somut kültürel miras

Kültürel mirası oluşturan öğeler; anıt, mimari yapıt gibi somut ve gelenek, inanış gibi somut olmayan öğeleri barındıran değerler olarak tanımlanmaktadır (Ferretti, 2014). Somut kültürel miras “gelecek nesillere aktarmak için saklanan ve korunan önemli eserler, tarihi ve

kültürel alanlar, insan eli ile yapılmış olan mekanlar anıtlar” olarak tanımlanmaktadır (Can, 2009).

UNESCO (2003)’e göre, somut kültürel miras kapsamındaki öğeler “taşınmaz kültür ve tabiat öğeleri” ve “taşınır somut kültürel miras” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Taşınır somut kültürel miras; el sanatları, heykeller, resimler, el yazmaları gibi öğeleri kapsarken, taşınmaz kültür ve tabiat öğeleri; toplum için önem taşıyan anıtlar, bina grupları, yerleşim yerlerini içermektedir. Somut mirasa vurgu yapan, UNESCO’nun Dünya Mirası Sözleşmesi’ne (1972) göre somut kültürel miras; anıtlar, yapı grupları ve sitlerden oluşmaktadır.

Anıtlar: Tarih, sanat ve bilim açısından istisnai evrensel mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikteki eleman ve yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleridir.

Yapı Toplulukları: Mimarileri, uyumları ve arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat ve bilim açısından istisnai değere sahip ayrı ya da birleşik yapı topluluklarıdır.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan, insan eseri eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlardır.

2.2.2. Somut olmayan kültürel miras

“Somut Olmayan Kültürel Miras” kavramı UNESCO’nun kültürel mirası koruma çalışmalarından doğan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Oğuz, 2013). Oğuz’a göre, SOKÜM kavramının kullanımı UNESCO’nun kültürel mirası tanımlamak için kullanılan sadece “obje” odaklı tanımlara ve koruma yaklaşımlarına tepki olarak doğmuştur. Karin (2004: 67) “folklor”, “sözlü miras”, “geleneksel kültür”, “yaşam tarzı”, “etnografik kültür”, “toplum temelli kültür”, “görenek”, “popüler kültür” gibi terimlerin bu kavram yerine kullanılmasının yarattığı karışıklık nedeniyle uluslararası alanda SOKÜM teriminin seçildiğini dile getirmektedir. İngilizcede “Intangible Cultural Heritage” olarak tanımlanan kelimenin Türkçe karşılığı, “maddi olmayan kültürel miras, materyali olmayan kültürel

miras, materyalsiz kültürel miras veya somut olmayan kültürel miras” şeklindedir (Oğuz, 2013).

Can (2009); somut olmayan kültürel mirası, “elle tutulamayan, gözle görülemeyen ancak bir toplumu var eden gelenek, dil, inanış, müzik, şarkı, dans, gösteri, tekerleme, hikâye ve şiir gibi değerlerdir” şeklinde tanımlarken, UNESCO kültürel mirasın; somut olan varlıkların yanı sıra, somut olmayan nesilden nesile aktarılan gelenek ve deneyimleri de kapsadığını belirtmektedir. UNESCO’nun 2003 yılında kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine göre; “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” SOKÜM kapsamındadır. Somut kültürel mirasa göre; sürekli değişim ve dönüşüm içinde olan SOKÜM, içinde bulunduğu kültür ve çevreyle sürekli etkileşim içindedir. Kavram genel olarak “sözlü geleneğe” dayanmakta olup, her aktarımda yeniden üretilen yaşayan bir mirastır. Somut kültür miras unsurlarından farklı olarak sınırları belirli bir miras ürünü değildir. Zaman ve mekan faktörüne paralel olarak her aktarımda sürekli değişim ve dönüşüm yaşayan bir miras alanıdır (Gürçayır, 2011: 64). Bu nedenle somut olmayan miras çevresel koşullar karşısında çabuk değişmekte olup, daha kırılgandır (Bouchenaki, 2003) ve somut kültürel miras unsurları gibi yaşaması ve sürdürülebilir olması için korunması gerekmektedir (Kolaç, 2009).

Somut olmayan kültürel mirasın unsurları şu şekilde gruplandırılmaktadır:

- Sözlü gelenekler: kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında araç işlevi gören dilin, sözlü anlatımlar ve sözlü geleneklerdir. Bunlar atasözleri, mitler, efsaneler, dualar, ağıtlar, türküler, ninniler, masallar, hikayeler, bilmece ve tekerlemelerdir.
- Gösteri sanatları: insanların yaratıcılıklarının ürünü olarak sahneye yansıyan halk oyunları, halk sporları, halk müzikleri, geleneksel tiyatro gibi unsurları kapsar. Bunlar arasında; kukla, gölge oyunu, meddah, aşık atışması, Hacivat- Karagöz yer almaktadır.
- Sosyal uygulamalar, ritüeller ve festivaller: topluluk üyeleri tarafından paylaşılan ve toplumun yaşamını biçimlendiren aktivitelerdir. Doğum, düğün, askerlik, ölüm, bayram, anma günü gibi unsurları kapsar.

- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar: doğa ile etkileşim sonucu toplumların geliştirdikleri bilgi, beceri ve uygulamaları kapsamaktadır. Bu unsurlar değerler ve inançlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptirler ve birçok sosyal uygulamanın ve kültürel geleneğinin temelinde yatarlar. Bunlar arasında halk hekimliği, halk meteorolojisi, fal açma ve rüya tabirleri yer almaktadır.
- Geleneksel zanaatkarlık: somut olmayan kültürel miras kapsamında zanaatkarların ürünlerinden çok bilgeliliğini ve becerilerini barındırmaktadır. Usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrenilen yapı ustalığı, demircilik, kalaycılık, bakırcılık, yorgancılık, sepetçilik gibi geleneksel mesleklerdir. Amaç zanaatkarların bilgi ve becerilerini gelecek kuşaklara aktarmalarını sağlamaktır.

UNESCO insanlığın somut olmayan Kültürel mirasının temsili listesinde yer alana unsurlarımız

- Meddahlık Geleneği (2008)
- Mevlevi Sema Törenleri (2008)
- Âşıklık Geleneği (2009)
- Karagöz (2009)
- Nevruz (2009)
- Geleneksel Sohbet Toplantıları (2010)
- Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah (2010)
- Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)
- Geleneksel Tören Keşkeği (2011)
- Mesir Macunu Festivali (2012)
- Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)
- Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)
- İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği (2016)
- Geleneksel Çini Sanatı (2016)
- Bahar Bayramı Hıdırellez (2017)
- Dede Korkut-Korkut Ata Mirası (2018)
- Geleneksel Türk Okçuluğu (2019)
- Minyatür Sanatı (2020)
- Geleneksel zekâ ve strateji oyunu (2020)

- Hüsn-i Hat, Türkiye’de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı (2021)
- Çay Kültürü (2022)
- İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (2022)
- Nasreddin Hoca Fıkra Anlatma Geleneği (2022)

UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

- Işık Dili (2017)
- Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği (2022)

2.3. Kültürel Mirasın Somut ve Somut Olmayan Yönleriyle Korunmasının Tarihsel Süreci (Bütünleşik Koruma)

Geçmişten geleceğe kültürel mirasın aktarılması, koruma kavramı ve yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Korunması gereken yapı ve çevreler, dönemlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri gibi çeşitli etkenlere göre belirlenmektedir. 20.yüzyılda değişen kültürel ve sosyal koşullar, koruma kavramının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Kültürel miras öğelerinin korunması tekil anıt ölçeğinden, bulunduğu çevre ve peyzaj alanlarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir (Kamacı,2014). Günümüzde ise, kültürel mirası oluşturan yapıların ve çevrelerin; somut ve somut olmayan değerlerin karşılıklı etkileşimiyle oluştuğu gerçeği koruma anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur (Karakul, 2007).

Geçmişten günümüze koruma ve restorasyon yaklaşımları incelendiğinde, 19. yüzyıldan itibaren çeşitli fikir ve yaklaşımların öne sürüldüğü görülmektedir. Koruma alanındaki bu yaklaşımların sonucunda, çağdaş koruma yaklaşımlarının temelleri oluşturulmuştur (Ahunbay, 2019). 19.yüzyılın sonlarında toplanan Lahey Konvansiyonu, tarihi anıtların ve çevrelerin korunması gerekliliğinin dile getirildiği ilk görüşmelerden biri olarak kabul edilmektedir (Erder, 2018).

Günümüzde koruma yaklaşımlarının temelini oluşturan “Tarihsel Anıtların Korunması ile ilgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı” 1931 yılında Atina’da gerçekleştirilmiştir (Ahunbay,2010). Konferansta, anıt bazında tek yapı ölçeğine vurgu yapılarak, anıtın ve çevresinin fiziksel olarak korunmasına ilişkin temel ilkeler

belirlenmiştir. Konferans sonucunda aynı yıl “Carta Italiana del Restauro” adıyla yayımlanan Atina Tüzüğü, çağdaş koruma alanında uluslararası düzeyde ilk yasal belge olma niteliğini kazanmıştır (Kamacı, 2014). 1931 yılında gerçekleşen konferanstan sonra, Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi 1933 yılında toplanmıştır. Savaşlar sonrası tahrip olan kültürel mirası korumak ve sağlıklı şehirler oluşturmak amacıyla düzenlenen konferans sonucunda 1941 yılında Atina Sözleşmesi yayınlanmıştır.

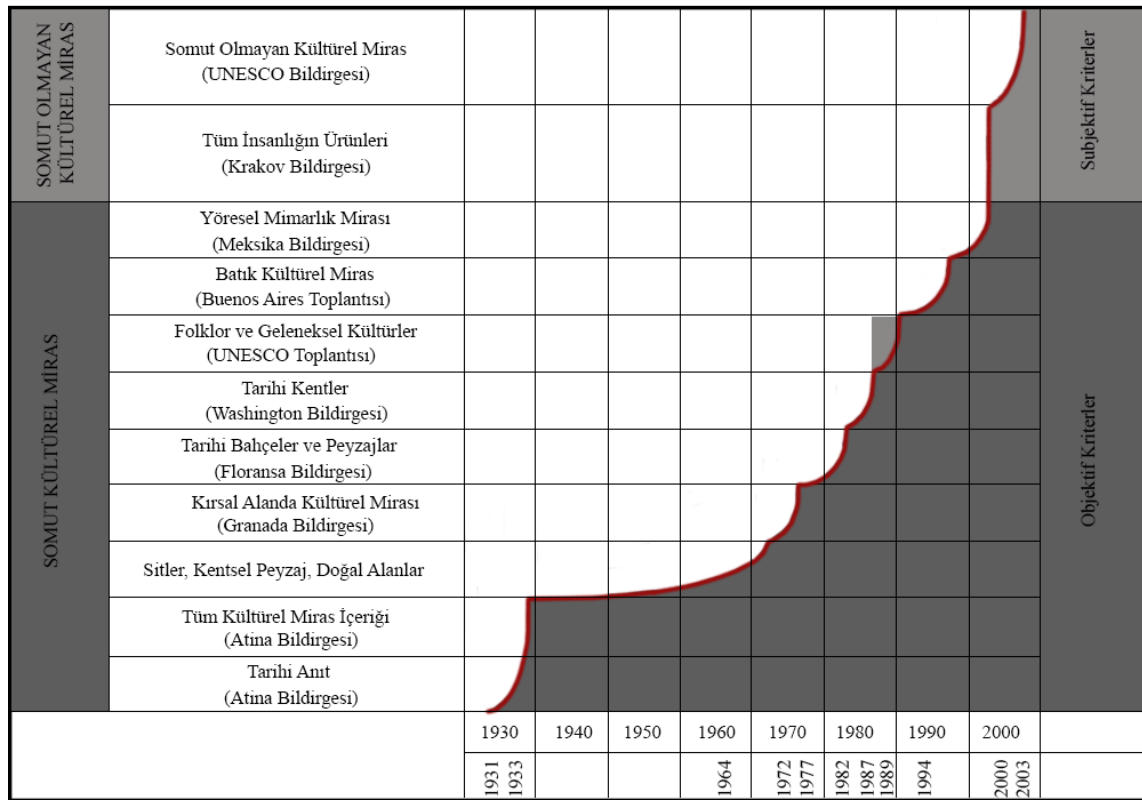
1931 yılında Atina’da yapılan “Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinin” ikinci toplantısı 1964 yılında Venedik’te düzenlenmiştir. 25-31 Mayıs 1964 tarihlerinde toplanan kongre, koruma alanında yeni arayışlar oluşturmayı amaçlamıştır. Tarihi yapıların korunmasıyla ilgili kararlar almak amacıyla toplanan kongrenin sonuç ürünleri “Venedik Tüzüğü” başlığında yayımlanmıştır (ICOMOS, 1964). Tüzük; kültürel miras alanlarının korunması ile ilgili süreçleri tanımlayarak, restorasyon prensiplerinin belirlenmesi bakımından önemli bir belge olarak, tarihi çevrenin korunması konusunda yol gösterici olmuştur. Venedik Tüzüğü’nde, tarihi anıt kavramının “yapının çevresi ile korunması” yaklaşımıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği; kentsel, kırsal yerleşmelerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği benimsenmiştir (ICOMOS, 1964).

Venedik Tüzüğü’nün yayımlanmasından bir yıl sonra; anıt ve yerleşmelerin korunması hususunda alınan kararların uluslararası düzeyde uygulanması için 1965 yılında Varşova’da ICOMOS, “International Council on Monuments and Sites/ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi” kurulmuştur. Uluslararası sivil toplum kuruluşu olan ICOMOS’un başlıca amacı, tarihi anıtlar ve sitlerin korunmasına yönelik yöntemler ve teknikler geliştirmek, bu konuda yapılan çalışmaları desteklemektir (ICOMOS). Bu kapsamda; koruma alanında ortak bir dil oluşturmak, amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde bildirgeler ve tüzükler oluşturulmuştur.

UNESCO’nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu) 1972 yılındaki Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde kültürel mirasa dair farklı bir bakış getirilerek, kültürel mirası, “insanlığın tarih boyunca oluşturduğu kültürel yapılar ile bu yapıların içinde yer aldığı doğal çevre” olarak tanımlanmış, korunması gereken değerlerin sınırları genişletilmiştir (UNESCO, 1972). Bu tanımla, kültürel miras kapsamı insan tarafından oluşturulan eserler dışında, doğa ve insan birlikteliğinin oluşturduğu eserleri de içine alacak şekilde genişletmiştir. Sözleşmeyle, “ortak miras” ve “doğal mirasın korunması” olguları ilk defa yasal düzenlemelerde yer almıştır (Kamacı, 2014). Sözleşmede;

korunması gereken miras öğeleri olarak tanımlanan, anıtlar, sitler, yapı toplulukları bu sözleşmede ağırlıklı olarak somut kültürel mirasa vurgu yapıldığını göstermektedir.

1975 yılında, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından, “Avrupa Mimari Miras Yılı” olarak ilan edilmiş, bunu takiben yapılan çalışmalardan özellikle Avrupa Mimari Miras Kongresi sonucunda “Amsterdam Bildirgesi” kabul edilmiştir (Kamacı, 2014). Amsterdam Bildirgesi’nde, mimari mirasın kent ve ülke planlamasında ana hedef olması gerektiği vurgulanmıştır. Bildirgede, mirası korumak için yapılması gerekenler sıralanmıştır. Özellikle koruma sürecine halk katılımının sağlanması, bu hususta gerekli eğitimlerin verilmesi gibi maddeler üzerinde durulmuştur (ICOMOS, 1975). “Bütünleşik koruma” kavramı ilk kez bu bildirge ile ortaya atılmış ve tanımlanmıştır (Ahunbay,1996).

Şekil 2.1. Kültürel mirasın korunmasının kronolojik değişimi (Vecco, 2010)

ICOMOS tarafından 1987 yılında; endüstrileşme nedeniyle tehdit altında olan, “tarihi kent ve kentsel alanların korunması” amacıyla “Washington Tüzüğü” yayımlanmıştır. Washington Tüzüğü, tarihi kentler ve kentsel alanların korunması uygulamalarında, Venedik Tüzüğü ilkelerini referans almaktadır. Tüzükte korunması gerekli tarihi kentler ve kentsel

alanlar geleneksel kent kültürüne ait değerleri barındıran doğal ve insan yapısı çevre olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu tüzükle, tarihi alanların korunmasının, kentlilerin katılımıyla sağlanacağına vurgu yapılmıştır (ICOMOS, 1987).

Washington Tüzüğü'nde korunması gereken değerler arasında kentin tarihi ve bu karakteri oluşturan “maddi” (material) ve “ruhani” (spiritual) unsurlar bulunmaktadır. Bu tanımlardan “toplumsal değerlerin, belleğin ve geleneklerin” oluşturduğu doğa ve insan yapısı çevrelerin; bir diğer bakış açısıyla, somut değerlerin oluşmasında etkili olan soyut değerlerin korunması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda tüzükte, kültürel mirası bütüncül olarak oluşturan “maddi ve ruhani” unsurların yer alması, kültürel mirasın gelişim sürecinde Washington Tüzüğü'nün önemli bir noktada yer almasına neden olmaktadır.

UNESCO'nun 1972 yılında kabul ettiği Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin somut kültürü koruyan bir sözleşme olmasının hemen ardından somut olmayan kültür tartışılmaya başlanmıştır. 1982 yılında UNESCO'da Gayri Maddi Miras Bölümü kurulmuş ve bu bölüm içinde Folklorun Korunması Uzman Komitesi oluşturulmuştur. Aynı yıl Meksika'nın başkenti Meksiko'da yapılan Dünya Kültür Politikaları Konferansı “somut olmayan kültürel mirasın” önemini vurgulamış ve “kültür” ile “kültürel miras” tanımlarını buna göre yeniden yapmıştır (Oğuz, 2008). 1989 yılına gelindiğinde UNESCO Genel Konferansı'nda Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı alınmıştır. 2003 yılında kabul edilecek olan Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinde göndermede bulunan kararda; geleneksel ve popüler kültür, “topluluk, grup ve bireylerin yaratıp geliştirdiği ve sözlü veya başka yollarla kuşaktan kuşağa aktardığı normlar, kültürel ve sosyal kimliklerinin bir parçası olarak gördükleri dil, edebiyat, müzik, dans, oyun, mitoloji, ritler, adetler, el sanatları, mimari ve diğer sanatlar” olarak tanımlanmaktadır (Oğuz, 2008).

1980'li yıllarda atılan adımlar 1990'lı yıllarda geliştirilmiş ve somut olmayan kültürel mirasın kuram ve uygulama boyutuna yönelik disiplinler arası tartışmalar yürütülmüştür. Bu sürecin özellikle 2000'li yıllarda hazırlanacak olan belgelere temel oluşturması açısından önemli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda somut olmayan kültürel mirasın korunması gerektiğine dair çalışmalar, başta UNESCO olmak üzere çeşitli kuruluşlarca devam ettirilmiştir. UNESCO bu dönemde somut olmayan kültürel mirası korumak için uluslararası bir düzenlemenin araştırılmasına karar vermiş ve UNESCO 32. Genel Konferansı'nda

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) başlığı ile 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Somut olmayan kültürel mirasın tanımlanmış olduğu sözleşmenin temel amacı, Oğuz’a göre küreselleşme ile yok olan sözlü kültürlerle ait SOKÜM’ü korumak ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamaktır (Oğuz, 2012:51). Sözleşme SOKÜM’ün amaçlarını;

- Somut olmayan kültürel mirası korumak,
- İlgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek,
- Somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak,
- Uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak (Çiçekkoğlu, 2014: 5)

olarak dört başlık altında toplamış olsa da önemli olan amaçları maddeler halinde sıralamak değil, maddelerin özünü anlayıp gerekli işleri bir an önce uygulamaya koymaktır.

Koruma ve restorasyon anlayışının içeriği, 2000’li yıllara gelindiğinde değişmiş, kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında sadece somut unsurlara değil, somut olmayan unsurların da değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. UNESCO’nun 2003 yılındaki Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde, kültürel mirası koruma konusunda önceki sözleşmelerden farklı olarak; somut olmayan değerlere ağırlık verildiği görülmektedir (UNESCO, 2003). Bu sözleşmede, somut olmayan miras kavramı; nesilden nesile aktarılan sözlü gelenekleri, ritüelleri, toplumsal etkinlikleri, el sanatları ve kullanım becerileri gibi elle tutulabilir nitelikte olmayan unsurları tanımlamaktadır¹. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde, “insan” kavramının öne çıkarılmasıyla kültürel mirasın korunmasında; “kültürel ustalıklara”, “sözlü kültüre” ve “kültürel mirasların aktarıldığı mekânlara” vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda, “yaşatarak koruma” anlayışının öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır (Ekici ve Fedakar, 2013: 51).

¹ <https://www.unesco.org.tr/Pages/168/19> (12.10.2021).

2.4. Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel Ustalık

UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde kültürel mirasla ilişkili alanlardan biri geleneksel zanaatlardır. Sözleşme; geleneksel zanaat ürünlerini obje olarak korumanın ötesinde, zanaatkarların zanaat üretmesine, bilgi ve becerilerini başkalarına, özellikle de kendi topluluklarına aktarmasını teşvik etmeye odaklanmaktadır. SOKÜM'ün diğer biçimlerinde olduğu gibi geleneksel zanaatlarda da korumanın amacı, geleneksel zanaatkarlıkla ilgili bilgi ve becerilerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Bu unsurların geleceğe aktarımının sağlanması ve bu aktarımı gerçekleştiren kişilerin korunması somut olmayan kültürel miras geleneğinin yaşatılmasının temel şartıdır (Blake, 2001: 81).

Geleneksel zanaatlar, ustaların bilgi ve becerilerini yansıtan fiziki özellikleri yanında, gelenek içinde sürdürülen pek çok kültürel anlamı da taşımaktadır (Karakul, 2015). Bu kapsamda, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 2006 yılında Türkiye'de kabul edilmesinden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Yaşayan İnsan Hazineleleri Ulusal Envanteri oluşturularak, bilgi ve beceriye sahip miras taşıyıcılarının tespit edilmesi ve bu kişilerin taşıyıcısı oldukları mirası gelecek kuşaklara aktarma konusundaki çalışmalara destek verilmesi amaçlanmıştır. UNESCO'nun tanımına göre, "Yaşayan İnsan Hazineleleri, somut olmayan kültürel mirasın spesifik elemanlarını yeniden yaratmak veya yorumlamak açısından bilgi ve becerilere yüksek düzeyde sahip geleneğin ustalarıdır" (Oğuz, 2008). Yaşayan İnsan Hazineleleri kapsamında seçilen bireyler belirli kriterlere göre seçilmektedirler:

- Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,
 - Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,
 - Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,
 - Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,
 - Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı,
 - Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği,
 - Kişi veya grubun bilgi ve becerisini çırağa aktarma becerisi gereklidir
- (www.aregem.ktb.gov.tr).

Karakul’a göre, yapı ustalarının bilgi ve tecrübeleri, mimarlık ürünlerinde somut hale geldiği için ve yapı kültürünün ürünleri geleneksel zanaat ürünü kabul edilebileceğinden, “geleneksel yapı ustalığı” UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde vurgulandığı gibi somut olmayan kültürel miras kapsamında ele alınmaktadır. Geleneksel yapı ustalığı, somut olmayan kültürel mirasın, yapı kültüründeki izdüşümünü oluşturmaktadır (Karakul, 2015). Bu kültürü oluşturan, geleneksel ustalık bilgisi, becerileri ile kültürel anlatımların korunması, uygulamanın sürekliliğini ve kuşaktan kuşağa aktarımını gerektirdiğinden, yaşayan uygulayıcılar olarak yapı ustalarının bulunması, tanınması, uygulamaya ve bilgi aktarımına yönelik uygun yöntemlerin oluşturulması gereklidir (Karakul, 2015).

Geleneksel yapılar, yapı ustaları tarafından, gelenek içinde yüzyıllardır aktarılan bilgi ve beceriler kullanılarak inşa edilmişlerdir. Geleneksel yapı ustaları, yapıyı inşa edecekleri çevrenin özellikleri ile toplumun kültürel pratik ve anlatımlarından oluşan yerel koşulları değerlendirip, bilgi ve becerilerini kullanarak, inşa eylemlerini gerçekleştirmektedir (Karakul,2021). Kültürel mirasın büyük bir bölümünü oluşturan geleneksel konutların yapım sürecinde, var olan çevresel koşullar ve kültürel yapı, ustaların bilgi, beceri ve yöntemleriyle biçimlenerek, yeni ve özgün bir senteze dönüştürülür (Hubka, 1976). Yapıların plan özellikleri, mimari elemanları, süsleme unsurları gibi geleneksel mimarlığın her aşaması; yapı ustalarının zihinlerinde oluşmuş şemaların kullanılması ile şekillenmektedir. Gelenek içinde oluşan zihinsel şemalar; yaşayanların gereksinimleri, çevresel veriler ve yöreye ait kültürel anlatımlarla, en uygun şekilde değerlendirilerek, uygun çözüm geliştirilmektedir.

Yapı ustaları tarafından şekillenen yöresel yapı kültürü; usta, çırak ve yaşayanların arasındaki iletişim sistemi ile sürdürülmektedir (Hubka, 1979; Aran, 2000). Geleneksel yapı yapma sürecinde, yapı ustalarının kullandıkları yöntem, bilgi ve becerilerin usta ile çırak arasındaki aktarımı, yapı yapma sanatının ve yerel yapı geleneğinin sürekliliğini de sağlamaktadır. Usta-çırak ilişkisinde; çırağın yapılan işe katılımı, ustasını gözlemleyerek ve yan yana çalışarak gerçekleşmektedir. Uygulamalı olarak öğrenme yöntemiyle, çırak hem zanaat, hem de zanaatla somut hale gelen, ustanın zihnindeki anlama biçimini öğrenmektedirler (Davis ’den (1999) aktaran Karakul, 2015). Hubka (1979); usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilen ve yapı ustalarının zihninde taşınan geleneksel yapı üretimini, “sözlü bilgi aktarımı”, “gözlem”, “taklit etme” ve “çıraklığa” dayalı bir gelenekle sürdürülmesi

süreci içinde açıklamaktadır. Bu sürecin sonucunda yapı ustaları, geleneksel mimarinin yaratıcıları, uygulayıcıları olmalarının yanı sıra, yerel mimarlık bilgisinin taşıyıcısı, aktarıcısı rolünü üstlenmektedir (Davulcu, 2021:10, Aran, 2000). Bu nedenle Yaşayan İnsan Hazinei kapsamında gereken önemin verilmediği yapı ustalarının ve geleneksel yapı yapma geleneğinin somut olmayan kültürel mirasın ilişkili olduğu alanlardan biri olarak araştırılması önem kazanmaktadır.

3. AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ FİZİKSEL, SOSYAL YAPISI VE TARİHİ ÖZELLİKLERİ

Amasya, Orta Karadeniz Bölgesi'nde Yeşilırmak Nehrinin doğu-batı yönünde ayırdığı; iki tarafı dağlarla çevrili, Yeşilırmak vadisinde kurulmuş bir kenttir. Nehrin kuzeyinde yükselen dik kayalara oyulmuş kral kaya mezarları ve kale dikkati çekmektedir. Nehrin güneyi daha az engebeli ve düz olduğu için yerleşme bu bölgede konumlanmıştır (Şahin ve Emecen, 1991:1).

Amasya merkeze 68 km uzaklıkta bulunan Gümüşhacıköy, geçmişte farklı medeniyetler boyunca yerleşim yeri olarak kullanılan, tarihi ve kültürel geçmişi olan bir ilçedir.

3.1. İlçenin Fiziksel Özellikleri

Bu bölümde, Amasya'nın ve Gümüşhacıköy ilçesinin coğrafi konumu, topografik yapısı, jeolojik özellikleri, iklimi, bitki örtüsü ve ilçeye çeşitli illerden ve Amasya merkezden ulaşımı gibi fiziksel özellikleri incelenmiştir.

3.1.1. Coğrafi konumu

Ülkemizin Orta Karadeniz Bölgesinde 40° 16' 16''- 41° 04' 54''- kuzey enlemleri ile 34° 57' 06''- 36° 31' 53'' doğu boylamları arasında yer alan Amasya ilinin, doğusunda Tokat, kuzeyinde Samsun, güneyinde Tokat ve Yozgat, batısında Çorum illeri bulunmaktadır (Harita 3.1). Yüzölçümü 5701 km² olan ilin, toplam sınır uzunluğu 492 km, deniz seviyesinden yüksekliği 392 metredir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 19). Merzifon, Suluova, Taşova, Gümüşhacıköy, Göynücek, Hamamözü ve Merkez ilçe ile toplam 7 ilçe, 372 köyü olan ilin Amasya il merkezine göre; Göynücek güneybatıda, Taşova kuzeydoğuda, Suluova, Merzifon, Gümüşhacıköy ve Hamamözü İlçeleri kuzeybatıda bulunmaktadır.

Harita 3.1. Amasya ilinin Türkiye’deki konumu (<https://www.d-maps.com/>)

Coğrafi olarak, 40-41 kuzey paralelleri ile 35-36 doğu meridyenlerinin kesiştiği noktada Tavşan ve İnegöl Dağları’nın eteklerine kurulan Gümüşhacıköy, Amasya’ya 68 km mesafede bulunmaktadır. İlçe merkezi 35 derece 15 dakika doğu boylamı, 40 derece 52 dakika 48 saniye kuzey enlemindedir. Karadeniz Bölgesini İstanbul’a bağlayan devlet karayolu üzerinde bulunan ilçenin kuzeyinde Vezirköprü (Samsun) İlçesi, güneyinde Hamamözü İlçesi ve Çorum İli, doğusunda Merzifon İlçesi, batısında Osmancık (Çorum) İlçesi bulunmaktadır (Ankaralı, 1999: 110). 654 km²’lik yüzölçümüyle ilin büyüklük bakımından beşinci sırasında yer alan ilçenin rakımı 815 m’dir. İlçenin 12 mahallesi ve 44 köyü bulunmaktadır (TÜİK,2021).

Harita 3.2. Amasya il ve ilçe sınırları

İlçeye adını veren, bölgedeki en eski yerleşim yerlerinden olan Gümüş; ilçe merkezinin güneybatısında, İnegöl Dağı'nın doğu eteğinde kurulmuştur. Adını dağlarında bulunan gümüş madeninden alan ve yerel halk tarafından "Maden" olarak adlandırılan Gümüş yerleşkesinin ilçe merkezine uzaklığı 5 km'dir. Bölge, 2009 yılına kadar ilçe merkezine bağlı bir beldeyken, bu tarihten sonra belde statüsü kaldırılmış ve beldeye bağlı mahalleler ilçe merkezine bağlanmıştır².

Harita 3.3. Gümüşhacıköy ve Gümüş'ün uydu görüntüsü (Google Earth)

3.1.2. Yer Şekilleri ve topografya

Amasya ilinin yer şekillerini, il merkezini doğu-batı yönünde ayıran Yeşilırmak Nehri; ortalama yükseltisi 1150 metreye ulaşan dağlar, bu dağların aralarında yer alan ovalar ve vadiler oluşturmaktadır (Amasya İl Yıllığı, 2007:19). Yeşilırmak Nehrinin açtığı iki tarafı dağlarla çevrili dar bir vadide kurulan il genelde engebeli arazi yapısına sahiptir (Şahin ve Emecen, 1991:1). İlin kuzeyinde Orta Karadeniz'in en yüksek dağı olan Akdağ (2062 m), Canik Dağları (2181 m) ve Kara Ömer Dağları (1979 m) bulunmaktadır. İlin kuzeybatısında Merzifon-Gümüşhacıköy ilçeleri arasında Tavşan Dağı (1905 m), Gümüşhacıköy-Hamamözü ilçeleri arasında İnegöl Dağı (1873 m) ve Eğerli Dağı (1776 m) bulunmaktadır.

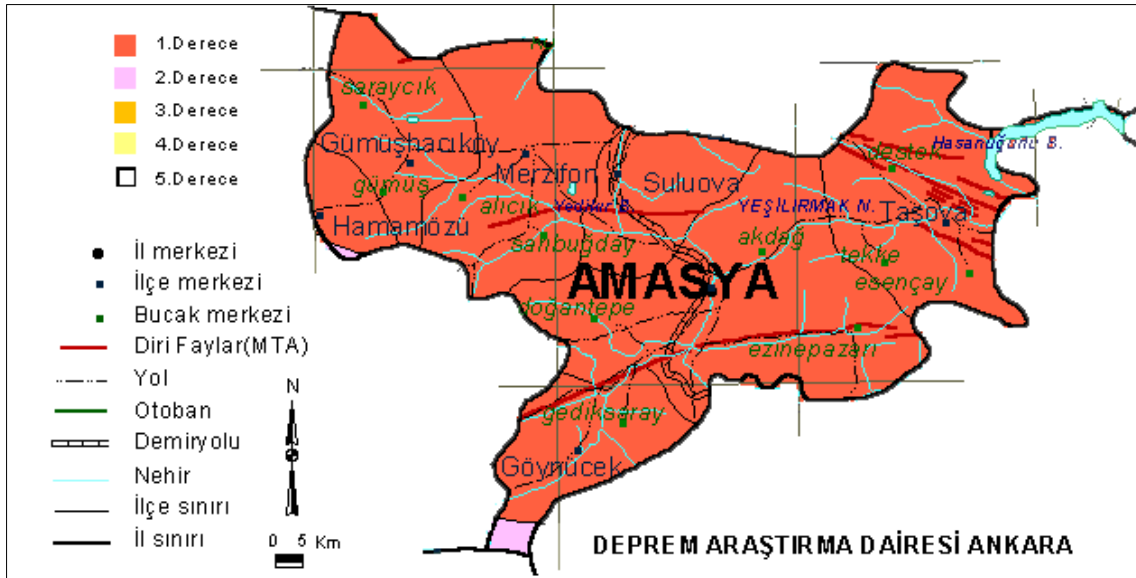
² Bu değişiklik ile; Gümüş beldesine bağlı Irgat, Ağcadede, Yenicami, Şıhlar, Camikebir, Tekke, Mahalleleri Gümüşhacıköy ilçe merkezine bağlanmıştır.

3.1.3. Jeolojik yapı

Amasya, farklı jeolojik dönemlerde birbirinden çok farklı ortamlarda gelişmiş kaya toplulukları ile zengin ve oldukça karmaşık bir jeolojik yapıya sahiptir. Bölgedeki kaya birimleri, başkalaşıma uğramış kayalardan günümüzde ovalarda çökelen alüvyona kadar uzanmaktadır. Güncel çökelti aktif faylarla kesilir (Ak, 2013: 32, Amasya İl Yıllığı, 2007:75-76). Tektonik çöküntü ve faylar araziye parçaladığından ilde jeotermal alanlara rastlanmaktadır.³

Amasya, jeolojik yapısı incelendiğinde aktif deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır. İl kuzeyde; Türkiye'nin en önemli fay hatlarından biri olan Kuzey Anadolu Fay Hattı, güneyde Kuzey Anadolu Fay Hattı kollarından Ezinepazar- Sungurlu Fay Sistemi etki alanı içinde yer almaktadır (Harita 3.6) (Uzun, 2007:890, Erturaç, Tüysüz, 2000: 123). Tamamına yakını "1. derece deprem kuşağı" içinde kalmakta olan il arazisinde, sadece Göynücek ilçesi güney kesiminde çok dar bir alan "2. derece deprem kuşağı" altında kalmaktadır.

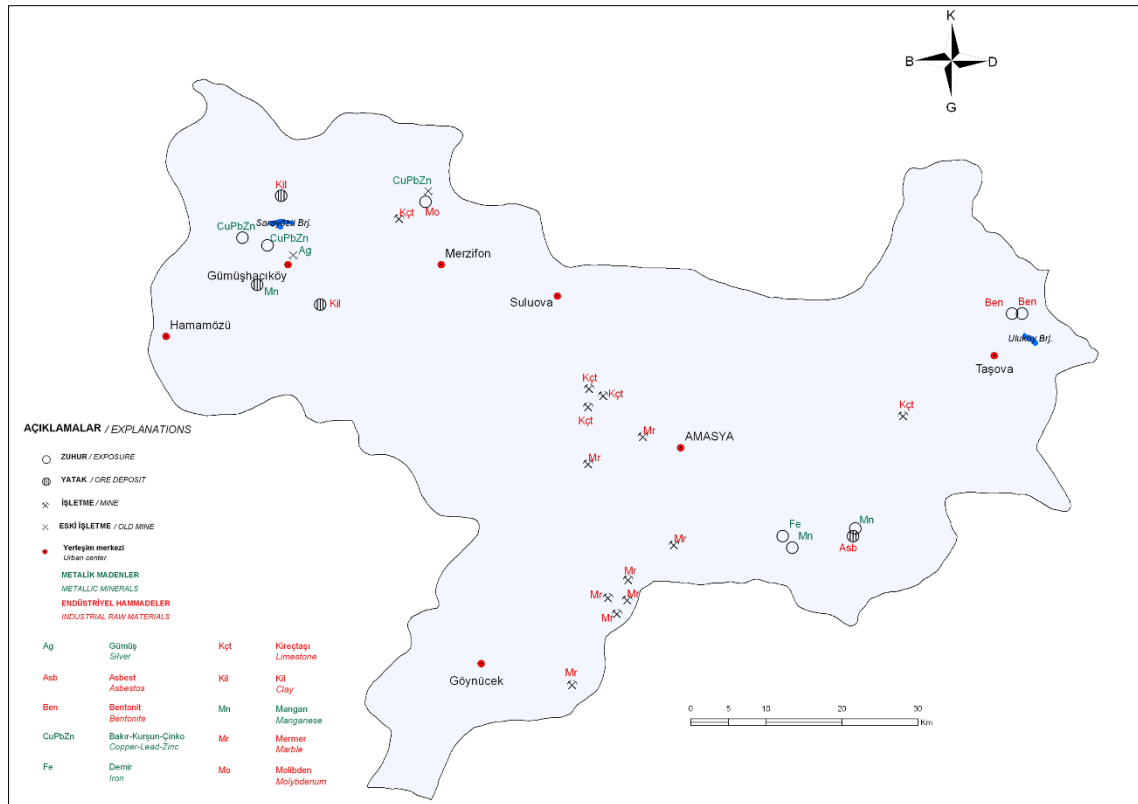
Resmi kayıtlara göre Amasya'da tarih boyunca 1415,1591,1668,1734,1939,1996 yıllarında yıkıcı özellikle depremler meydana gelmiştir (Urak, 1994: 9; Menç, 2014:345).

Harita 3.6. Amasya ili deprem haritası (AFAD, Eylül 2021)

³ İlde yer alan jeotermal alanlar; Gözlek, Terziköy ve Hamamözü Kaplıcaları'dır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 77).

Amasya ili, metalik madenler ve endüstriyel hammaddeler yönünden zengin bir ildir. Bunların en önemlileri; bakır-kurşun-çinko, mermer, manganez, bentonit, kil ve linyittir (Harita 3.7.). Bölgenin en önemli maden yataklarından biri Gümüşhacıköy gümüşlü kurşun-çinko cevherleşmesidir. Gümüşhacıköy-İmirler ve Merzifon-Bakırçay'da da günümüzde işletilmeyen bakır rezervleri yer almaktadır. Endüstriyel hammaddeler bakımından, Taşova-Sepetlioba'da bentonit rezervi ve Gümüşhacıköy'de Keçiköy, Akpınar ve Çat Mahallesi'nde önemli kil sahaları bulunmaktadır (Amasya İl Yıllığı: 2007,77). Amasya ilinde bulunan bir diğer maden yatağı mermerdir. "Amasya Beji" adıyla tescillenen mermer rezervi oldukça fazla olup, Merkez ve Göynücek ilçelerinde çıkarılmaktadır (Bilgin, vd, 2017: 18).

Harita 3.7. Amasya ili maden haritası (MTA Genel Müdürlüğü, 2010)

Gümüşhacıköy ilçe arazisi kıvrımlı ve kırıklı bir tektonik yapıya sahip olup, konum olarak aktif fay hatları içinde yer almaktadır. Dağların dik yamaçları arasında dar ve derin vadi oluşumları görülmektedir (Ankaralı, 1999:111). İlçe sınırlarının tamamı "1. derece deprem kuşağı" içinde kalan Gümüşhacıköy ve çevresinde 1050,1579,1668,1794,1943 depremleri görülmüştür (Erturaç, Tüysüz, 2000: 125).

Gümüşhacıköy ilçesinin en önemli maden yatağı Gümüş bölgesinde bulunan gümüş rezervidir. Anadolu’da faaliyet gösteren en eski maden yataklarından biri olan; Gümüş ve çevresindeki bu bölgede, madencilik faaliyetleri İlk Tunç Çağı’na kadar tarihlenmektedir (Fidan, 2016). Eski bir işletme olan bu yatakta, tarih boyunca gümüşle birlikte kurşun da çıkarılmıştır (Tızlak, 1999: 318-19). Bu yatakta, % 20-40 Pb (Kurşun), % 1-4 Zn (Çinko) ve 500-3.500 gr/ton Ag (Gümüş) değerleri saptanmıştır (mta.gov.tr).

Gümüşhacıköy Gümüş madenleri; Osmanlı Devleti döneminde de gümüş çıkarılan önemli yerlerden biri olmuştur. Günümüzde Gümüş Tekke Mahallesi’nin kuzeyinde 934 ada 11 parselde yer alan maden cüruf atıkları bu bölgede yıllardır cevherin işlenerek maden olarak ayrıştırıldığını ortaya koymaktadır. Topografyada çok geniş bir alan kaplayan cüruf birikiminin 500 bin ton ile 1 milyon ton arasında olduğu öne sürülmektedir (Kaptan, 2001) (Resim 3).

Harita 3.8. Gümüş Tekke Mahallesi maden cüruf yığını (934 ada 11 parsel)

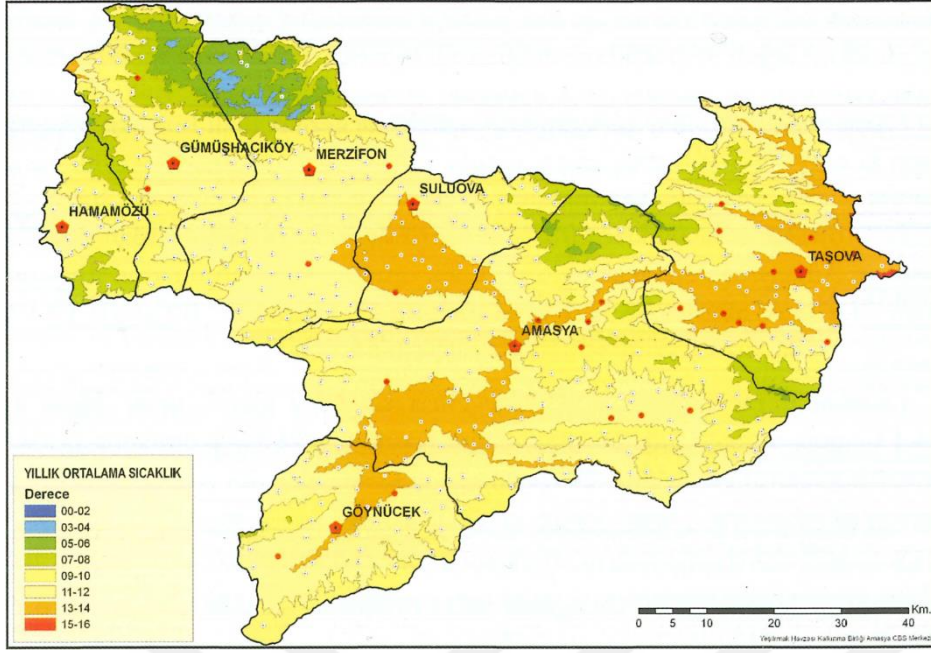
Resim 3.1. Gümüş maden cürufu kalıntıları (Ocak, 2021)

3.1.4. İklim ve bitki örtüsü

Amasya ili coğrafi konumu nedeniyle kuzeyde Karadeniz iklimi, güneyde karasal iklim arasında geçit iklimi özelliği göstermektedir. Karadeniz kıyı şeridinde paralel uzanan Akdağ, Canik ve Kara Ömer Dağları, Karadeniz ikliminin iç kesimlerde görülmesini engellemektedir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 81). Bu nedenle; yazları karasal iklim kadar kurak, Karadeniz iklimi kadar yağışlı; kışları ise Karadeniz iklimi kadar ılıman, karasal iklim kadar sert değildir (Çağlar, vd, 2018: 20, Elmacı, 2007). Yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlıdır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 44-46).

İlde ilkbahar mevsiminde nisan ve mayıs, kış mevsiminde aralık en fazla yağış alan ay olup; yazın Temmuz ve ağustos ayları en kurak aylardır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 44-46). Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün 1961-2021 yılları arasındaki verilerine göre ortalama sıcaklığın 13.6 °C olduğu ilde; ölçülen en düşük sıcaklık ocak ayında -21°C, en yüksek sıcaklık temmuz ayında 45°C'dir. Ortalama sıcaklık en düşük ocak ayında 2.6 °C, en yüksek ise temmuz ve ağustos aylarında 23.8 °C'dir (Çizelge 3.1.).

Amasya'nın ilçelerinden; Merzifon, Suluova, Gümüşhacıköy ve Hamamözü ilçeleri bölgenin genel iklim özelliklerini yansıtırken, Merkez, Taşova ve Göynücek karasal iklim özelliği göstermektedir (www.ktb.gov.tr).

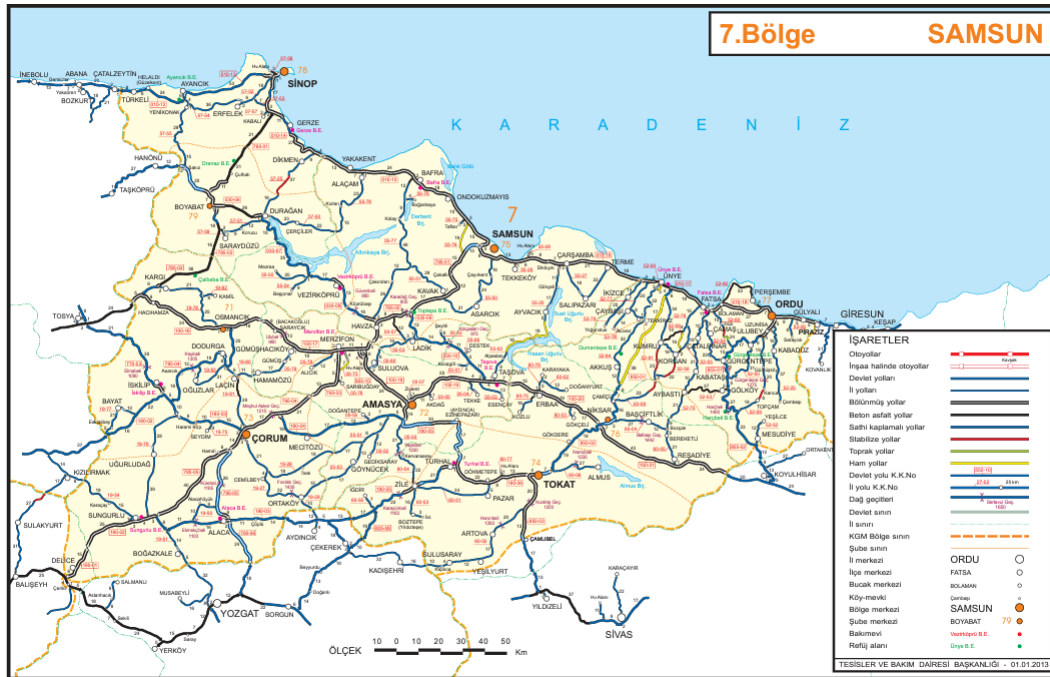
Harita 3.9. Amasya sıcaklık dağılışı haritası (Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği, 2007)

AMASYA	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
	Ölçüm Periyodu (1961 - 2021)												
Ortalama Sıcaklık (°C)	2.6	4.5	8.3	13.3	17.6	21.3	23.8	23.8	20.0	14.6	8.5	4.5	13.6
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	7.0	9.8	14.6	20.4	25.1	28.7	31.2	31.5	27.9	21.9	14.6	8.8	20.1
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	-0.8	0.3	3.1	7.2	11.1	14.5	16.7	16.7	13.0	8.7	3.8	1.3	8.0
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	2.2	3.3	4.5	5.9	7.4	8.8	9.6	9.2	7.5	5.0	3.4	2.1	5.7
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	10.85	8.08	10.69	9.92	12.23	9.00	3.00	1.92	3.77	6.92	6.31	11.23	93.9
Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	49.5	37.0	48.0	53.6	54.0	39.3	16.4	10.2	19.8	34.6	42.9	54.9	460.2
	Ölçüm Periyodu (1961 - 2021)												
En Yüksek Sıcaklık (°C)	23.5	24.8	31.2	35.8	37.9	41.8	45.0	42.2	43.5	36.0	29.7	22.9	45.0
En Düşük Sıcaklık (°C)	-21.0	-20.4	-15.3	-5.1	-0.1	4.8	8.5	8.8	3.0	-2.9	-9.5	-12.7	-21.0

Amasya ilinin genel iklim özelliklerini yansıtan Gümüşhacıköy ilçesinde geçiş iklimi hakimdir. İlçede; yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılıman ve yağışlıdır (Amasya İl Yıllığı,2007:278). Yazın Temmuz ve ağustos ayları en kurak aylar olup, ilkbahar ve sonbaharda daha çok yağış almaktadır. İlçe, ilkbahar, yaz ve kış mevsimlerinde Balkanlar üzerinden gelen hava akımı etkisi altında kalmaktadır. Serin ve Karadeniz’den nem kazanan bu hava akımından dolayı yağışlarda belirgin bir devamlılık görülür. Sonbaharda ise Ege ve Marmara’dan gelen Karadeniz’e doğru ilerleyen hava kütlesi kısa süreli sağanak yağışları meydana getirir. (Ankaralı,1999:113).

Amasya ilinin konumu ve sahip olduğu geçiş iklimi özellikleri bitki örtüsü çeşitliliğine de yansımaktadır (Karaer, 2007). Karasal ve Karadeniz iklim özellikleri görülen ilde, her iki iklimde de yetişebilen çeşitli bitki türleri görülmektedir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 107). Her iki iklim özelliklerine bağlı olarak bitki örtüsünü; ilin kuzey bölgelerinde ormanlık alanlar, güneyinde geniş stepler oluşturmaktadır (Kurt, 2013:37).

Amasya ilinde ormanların yayılışı; merkez ilçede Akdağ ve Yeşilırmak Vadisi’nin üst kısımlarında, Taşova’da Canik Dağları, Merzifon’da Tavşan Dağı, Gümüşhacıköy’de İnegöl ve Eğerli Dağı ve Göynücek’te Karadağ ve Buzluk Dağı’nda görülmektedir (Harita). Bu alanlarda hakim bitki örtüsünü; 1000-1850 metrede düşük rakımlarda kızılçam, ardıç, meşe, gürgen, kavak, yükseklerde sarıçam, karaçam ve kayın oluşturmaktadır. Maki bitki örtüsü, daha çok Yeşilırmak vadisi ile vadinin 400-800 metrede yayılış gösterir. Ormanların bozulması ile meydana gelen bir diğer bitki örtüsü stepler olup genellikle 300-850 metre arasında yaygındır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 108-109, Karaer, 2007).

Harita 3.11. Amasya ili karayolu ulaşım ağı (Karayolu Genel Müdürlüğü)

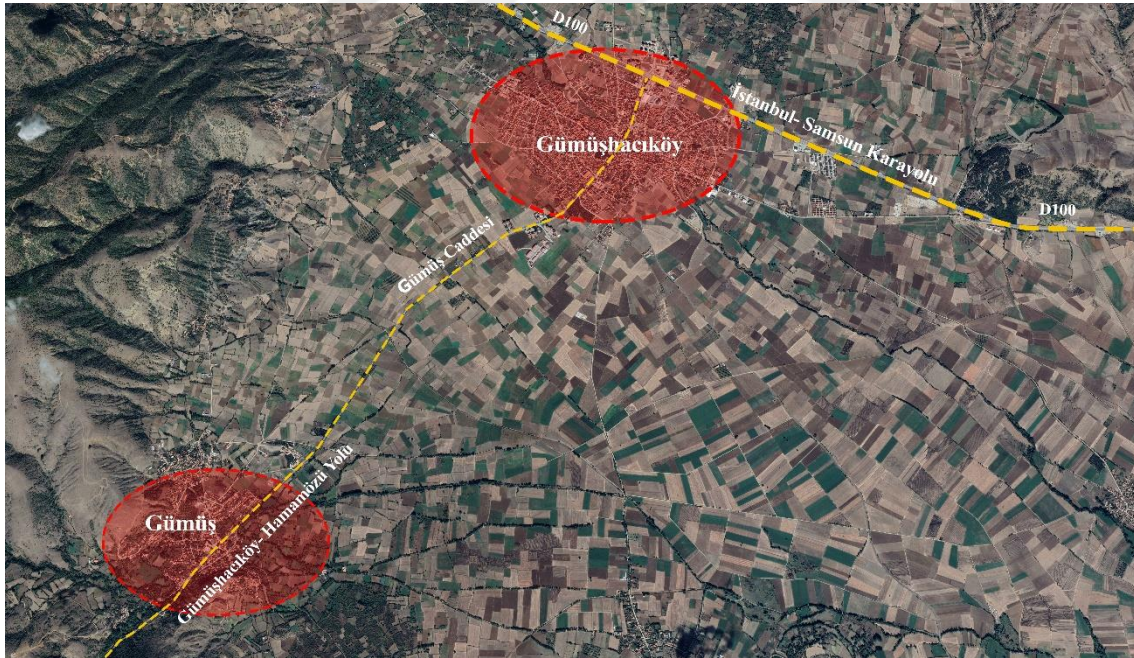
İlde karayolu ulaşımına alternatif olarak havayolu ve demiryolu ulaşımı bulunmaktadır. Amasya il merkezine 45 km uzaklıkta bulunan Amasya Merzifon Havalimanı'ndan haftanın her günü İstanbul'a çift yönlü uçuşlar düzenlenmektedir. Sivas-Samsun demiryolu hattı üzerinde yer alan Amasya ve Samsun arasında haftanın her günü karşılıklı düzenlenen birer seferle ulaşım sağlamak mümkündür.

Gümüşhacıköy’ün Amasya il merkezine uzaklığı 68 km’dir. Merzifon’a 18 km, Hamamözü’ne 23 km ve Osmancık’a 35 km uzaklıkta yer alan ilçe; Karadeniz bölgesini İstanbul’a bağlayan (İstanbul- Samsun Yolu) D100 karayolu veya E80 otoyolu üzerinde yer almaktadır. İlçe merkezinin İstanbul’a uzaklığı 606 km olup, Osmancık ilçesi üzerinden D100 karayolu ve E80 otoyolu ile ulaşım sağlanmaktadır. İlçeden Ankara’ya uzaklık 346 km olup, Gümüş yerleşkesi üzerinden D795 karayolu ile sağlanmaktadır. Bunun dışında ilçeden İstanbul ve İzmir’e Merzifon Havalimanı’ndan ulaşmak mümkündür.

Harita 3.12. Amasya içi ulaşım ağı (Openstreetmap kullanılarak hazırlanmıştır)

Gümüş yerleşkesi Gümüşhacıköy ilçe merkezine 5 km uzaklıktadır. İlçe merkezinden Gümüş'e ulaşım, Gümüşhacıköy-Hamamözü yolu üzerinden karayolu ile sağlanmaktadır. Yerel halk ilçe merkezinden Gümüş'e ulaşmak için kendi araçlarını veya belediye minibüslerini kullanmaktadır.

Harita 3.13. Gümüşhacıköy ve Gümüş yol haritası (Google Earth üzerinden geliştirilmiştir)

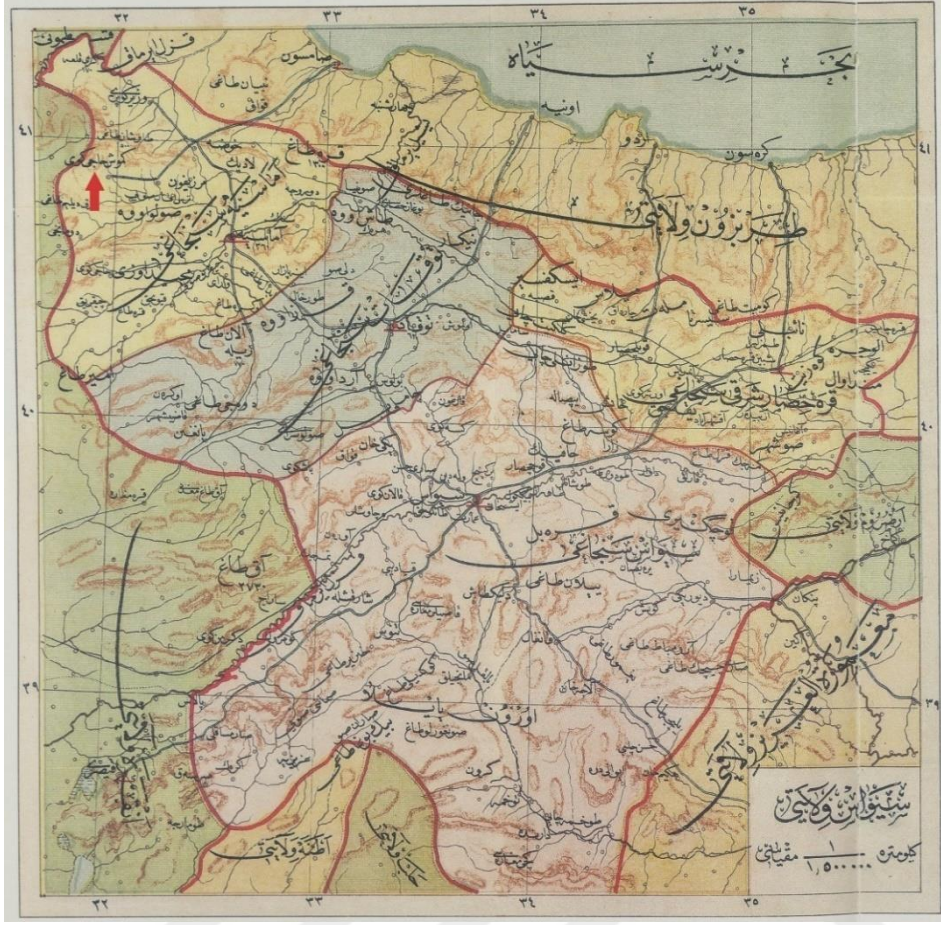
3.2. İlçenin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri

Bu bölümde, Amasya ili ve Gümüşhacıköy ilçesinin sosyal ve kültürel özellikleri, nüfus yapısı ve yoğunluğu, idari durumu, temel geçim kaynakları ile ekonomisi incelenmiştir. İlçede yaşayan Türk ve Ermeni yerli halkla yapılan sözlü görüşmelerden sonra geçim kaynakları, sosyal ve kültürel yaşamı, aile yapısı ve etnik yapısı hakkında bilgiler edinilmiştir.

3.2.1. İlçenin idari yapısı

Osmanlı Devleti döneminde Sivas Eyaletine bağlı bir sancak olan Amasya, bu idari yapısını Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam ettirmiştir. 1924 yılında yapılan idari düzenleme ile Amasya'nın il olmasına karar verilmiştir (Şahin ve Emecen, 1991: 3). 1925 yılı itibariyle il; Merzifon, Köprü, Ladik, Gümüşhacıköy, Havza ve Ilısu kazaları ve Akdağ, Zara ve Alevi nahiyelerinden oluşmaktadır. 1926 yılında Vezirköprü, Lâdik, Havza kazalarının Samsun iline bağlanması, Ilısu'nun nahiye haline getirilmesiyle ilin Merzifon ve Gümüşhacıköy olarak iki kazası kalmıştır. 1952 yılında Taşova, 1954 yılında Göynücek, 1957 yılında Suluova ilçesinin kurulmasıyla ilin bugünkü idari durumu şekillenmiştir (Balcı, 2014: 10-15).

Gümüş ve Hacıköy beldelerinin birleşmesinden oluşan Gümüşhacıköy ilçesinin idari durumunda tarih boyunca çok sayıda değişiklik olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde ilk düzenli nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılında, Gümüş yerleşkesi "Madeni Sim" olarak Amasya Sancağı içinde yer alan bir kaza, Hacıköy ise nahiye merkezidir (Gür ve Kahrman 2012: 48). Gümüşhacıköy 1850 ve 1865 yıllarında Sivas Eyaleti'nin Amasya Sancağı'na bağlı bir kazadır. 1870 yılı Sivas Vilayet Salnamesine göre Gümüş ve Hacıköy ayrı nahiyeler olarak Merzifon kazasına bağlıdır. 1871 tarihli salnamede Gümüş ve Hacıköy Maden-i Sim kazasına bağlı nahiye olarak idari durumunu sürdürmektedir (Uzundal,2015:249). 1884 yılından önce kaza ve merkezi "Madeni Sim" adıyla şimdiki "Gümüş" yerleşkesiyken bu tarihte kaza merkezi Hacıköy'e taşınarak adına "Gümüşhacıköy" denilmiştir (Sezen 2017: 312) (Harita 3.14).

Harita 3.14. Gümüşhacıköy kazası (Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başları)

Cumhuriyet döneminde yapılan idari yapılanmaya göre 1924 yılında il olan Amasya'nın 1927 yılı itibariyle Amasya Merkez, Merzifon ve Gümüşhacıköy olarak üç ilçesi bulunmaktadır. Bu idari duruma göre Gümüşhacıköy; Gümüş, Saraycık ve Hamamözü olmak üzere 3 nahiye ve 56 köyden oluşan bir ilçe merkezidir (Balcı, 2014: 19).

2009 yılına kadar Gümüşhacıköy'ün beldesi olan Gümüş yerleşkesinin, bu tarihten itibaren belde statüsü kaldırılarak Gümüş'e bağlı Irgat, Ağcadede, Yenicami, Şıhlar, Camikebir, Tekke Mahalleleri Gümüşhacıköy ilçe merkezine bağlanmıştır. Bu değişiklikte birlikte 2021 yılında ilçeye bağlı 12 mahalle ve 44 köy bulunmaktadır.

3.2.2. İlçenin nüfus durumu

Amasya ilinde 7 ilçe, 8 belediye, 107 mahalle ve 372 köy bulunmaktadır. İlin toplam nüfusu, 1990 yılında 357 191, 2010 yılında 334 786 kişidir. 2021 TÜİK verilerine göre ise 335 331

kişidir. İl nüfusunun % 75,17'si kentte, %24,83'ü ise kırsalda yaşamaktadır. Nüfus bakımından ilçelerin büyüklük sırası Merkez ilçe, Merzifon, Suluova, Taşova, Gümüşhacıköy, Göynücek ve Hamamözü'dür (Çizelge).

Çizelge 3.2. İlçelere göre Amasya ilinin nüfusu (2021 TÜİK verileri)

İlçe	İlçe Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Nüfus Yüzdesi
Merkez	147.380	73.745	73.635	% 43,95
Merzifon	74.727	37.192	37.535	% 22,28
Suluova	47.066	23.406	23.660	% 14,04
Taşova	30.123	14.748	15.375	% 8,98
Gümüşhacıköy	22.179	11.022	11.157	% 6,61
Göynücek	10.291	5.173	5.118	% 3,07
Hamamözü	3.565	1.747	1.818	% 1,06

Gümüşhacıköy ilçesinin nüfus gelişimi incelendiğinde yıllar içinde artış ve azalış gösterdiği görülmektedir. Tarih boyunca farklı etnik kökenlerden insanları ağırlamış ilçe nüfusunu etkileyen üç önemli kırılma yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 1700'lü yıllarda Gümüş madeninde çalışmak için Gümüşhane ve çevresinden Rumların getirilmesi, ikincisi 1915 Ermeni Tehciri, üçüncüsü 1920'li yıllarda Balkanlar'daki Müslümanlar ile Anadolu'daki Gayrimüslimler arasında yaşanan mübadele ile gerçekleşmiştir.

İlçeye ait ilk nüfus bilgilerini içeren 1482 tarihli tapu tahrir defterine göre; Gümüş merkez kazasında 16 mahalle ve 517 hane, kazaya bağlı 11 köy ve 1 mezrada 496 hane bulunmaktadır (Gür ve diğerleri, 2012:26).

Bölge nüfusunu etnik köken itibarıyla etkileyen ilk kırılmada; ilçeye 1797-1800 yılları arasında maden ocaklarında çalışmak için Espiye ve Gümüşhane'den Rumlar'ın göç ettiği bilinmektedir (Öcal,2006:382). Gümüş'e yerleşen Rumlar'ın nüfusunun zamanla artarak 700-800 haneye; ortalama 3500-4000 kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir (Paraditis'den (1978) aktaran Tosun, 2020:18).

1831 yılında Osmanlı Devleti'nde yapılan ve sadece erkek nüfusun sayıldığı ilk sayıma göre; sancağa bağlı kaza olan Gümüş madeni ve nahiye merkezi olan Hacıköy'ün nüfus bilgileri

kaydedilmiştir. Bu sayıma göre Gümüş maden kazasında; 2751 Müslüman, 444'ü Gayrimüslim, Hacıköy kazasında; 2574 Müslüman, 644 Gayrimüslim erkek bulunmaktadır (Karal,1943:210) (Karpas,2010:239) (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.3. 1831 yılı Gümüş madeni ve Hacıköy kazası nüfus bilgileri

1831 Nüfus Sayımı	Müslüman	Gayrimüslim	Toplam
Gümüş madeni	2751	444	3195
Hacıköy	2574	644	3218

1875 yılında Amasya Sancağı'nı gezen ve nüfus içindeki farklı etnik kökenler hakkında bilgi veren Fransız gezgin Vitale Cuinet'e göre; Gümüşhacıköy'de 11670 Müslüman Sünni, 5355 Müslüman Şii, 6370 Gregoryen Ermeni, 530 Protestan Ermeni, 112 Katolik Ermeni, 940 Ortodoks Rum olmak üzere 24977 nüfus barınmaktadır (Cuinet, 2001:393) (Gür ve diğerleri, 2012:30) (Çizelge 3.3). Bu nüfus verilerinde Hacıköy'le birlikte verilen Gümüş merkez nüfusunu 100 Müslüman, 940 Rum Ortodoks oluşturmaktadır. (Cuinet,2001:393).

Bu verilere göre 1831-1875 yılları arasında gayrimüslim nüfusun arttığı ve bu nüfusun çoğunluğunu Ermeni halkın oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 3.4. 1875 yılı Gümüşhacıköy nüfus bilgileri

1875 Nüfus Sayımı	Müslüman	Ermeni	Rum	Toplam
Gümüşhacıköy	17025	7012	940	24977

Kadın ve erkek nüfusunun ilk kez ayrıntılı olarak kaydedildiği 1881 yılında Gümüşhacıköy nüfusu Çizelge 3.4.'te verilmiştir (Karpas,2003:177).

Çizelge 3.5. 1881 yılı Gümüşhacıköy nüfus bilgileri

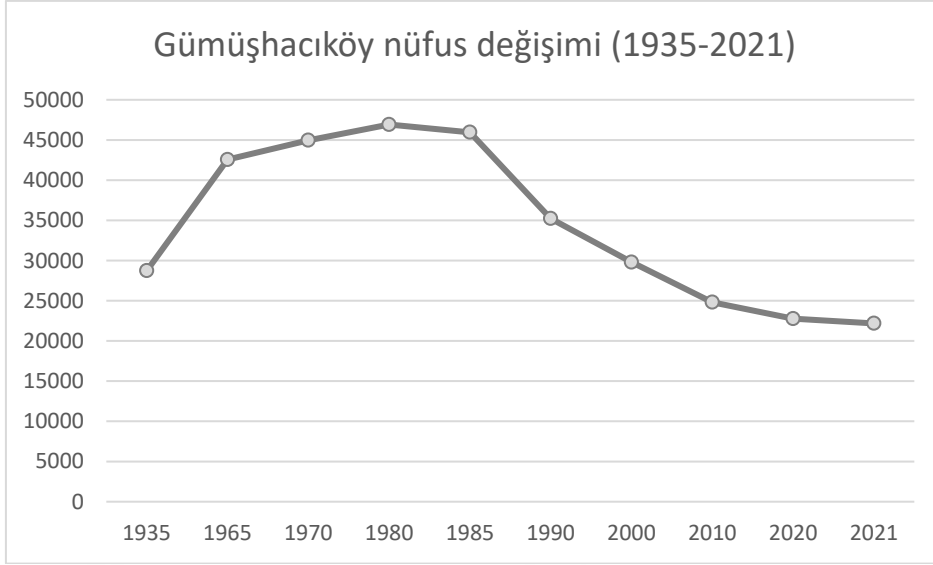
1881 Nüfus Sayımı	Müslüman	Ermeni	Rum	Protestan	Toplam
Kadın	9938	1286	1045	70	12399
Erkek	10309	1314	1104	80	12807

1. Dünya Savaşı öncesinde 1914 Osmanlı nüfus sayımında Gümüşhacıköy’de yaşayan halka dair verilere göre Müslüman nüfus sayısı 24.957, Rum nüfus sayısı 3.660, Ermeni nüfus sayısı 3.549 ve Protestan nüfusu sayısı ise 173 kişi olarak yansımıştır (Karpat,2010:377) (Gür ve diğerleri, 2012:35).

Gümüşhacıköy ilçe nüfusunu, I. Dünya Savaşı, 1915 yılında Ermenilerin ilçeden zorunlu tehciri önemli ölçüde etkilemiştir. Sözüdoğru tehcirden önce ilçede 650 hane Ermeni’nin yaşadığını, Öznerses bu sayının tehcirden sonra 57 haneye kadar düştüğünü dile getirmektedir (Hrant Öznerses, sözlü görüşme) (Sirarpi Sözüdoğru, Agos Gazetesi).

1923 yılında Lozan Barış Görüşmeleri sırasında imzalanan, Türkiye’deki Rumlar ile Yunanistan’daki Müslümanların değişimine ilişkin “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” sonucunda Amasya göç hareketlerinin yaşandığı illerden birisidir. Amasya merkez kazasının dışında mübadiller ilçelere de yerleştirilmiştir. Gümüşhacıköy ilçeler arasında en fazla mübadilin en hızlı yerleştirildiği ilçe olmuştur. İlçeye 1924-1933 yılları arasında Manastır ve Selanik Vilayeti ’ne bağlı kazalardan 278 hanede 1.199 nüfus muhacir yerleştirilmiştir (Balcı, 2014: 81,82). Mübadeleden sonra ilçede Rumların boşalttığı yerleşim yerlerine Yunanistan'dan gelen Müslüman göçmenler yerleştirilmiştir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme) (Balcı, 2014: 45).

21. yüzyılın başından itibaren nüfus hareketleri dikkate alındığında, ilçede nüfusun giderek azaldığı görülmektedir (Şekil 3.1). Yerleşimde yapılan inceleme ve görüşmelere göre bu sorun daha çok sosyoekonomik nedenlere dayanmaktadır. Gümüşhacıköy’de geleneksel geçim faaliyetleri tarım ve hayvancılığa dayalı olmakla birlikte, illerde daha gelişmiş ticari faaliyetler genç kuşağın göç etmesine neden olmuştur.

Şekil 3.1. Yıllara göre Gümüşhacıköy nüfusu

3.2.3. İlçenin sosyal ve kültürel yapısı

Amasya kentinin sosyal ve kültürel alt yapısının oluşmasında, tarih boyunca yaşayan farklı medeniyetlerin kültürleri, gelenek ve görenekleri, yaşam biçimleri etkili olmuştur. Bölgede ev sahipliği yaptığı uygarlıklara ait bulunan tarihi ve kültürel zenginlikler, doğal güzelliklerin ilin kültürel özelliklerini yansıtmaktadır (Amasya İl Yıllığı, 2007: 419).

Amasya il merkezinde modern yaşam görülmesine karşılık, ilçelerde geleneksel yaşantı hala devam etmektedir. Gelenek, görenek, örf ve adetler Amasya'nın ilçelerinde benzerlik göstermektedir. Yörede düğün, doğum, asker uğurlama, bayramlaşma gibi geleneksel uygulamalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Amasya İl Yıllığı, 2007: 420-428). “Başlık parası”, “pırtı görme”, “gelin hamamı”, “güvey hamamı”, “güvey donatma (gelin ve damat için yapılan alışveriş)”, “çeyiz serme”, “gelin alma” gibi geçmiş dönemlerden beri süregelen bazı adetler birtakım değişimlerle günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir (Ankaralı, 2007).

Bayramlarda, başka yerlerde yaşayan kişiler aile büyüklerini görmek için ilçeye ziyarete gelmektedir. Bayramın ilk gününün sabahı cami avlusunda toplanan erkekler birbirleriyle bayramlaşmaktadır. Gümüşhacıköy’de bayramlarda mutlaka her evde keşkek yenmektedir. Arife gününün akşamı; hazırlanan keşkek çömleri mahalle fırınlarına götürülüp, bayram sabahı erkekler tarafından alınmaktadır (Ankaralı, 1999: 252).

Gümüşhacıköy ilçesinde; “Ermeni Tehciri” ve Türklerle Rumlar arasında gerçekleşen “Nüfus Mübadelesine” kadar Türk, Ermeni ve Rum halkları bir arada yaşamıştır. Yöre halkı Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin son derece iyi olduğunu belirtmektedir (Hrant Öznerses, sözlü görüşme). Ancak yerel halkın ve Ermenilerin anlatımlarına bağlı olarak; ilçe merkezinde Ermeni ve Müslüman yerleşimlerinde, göç öncesi mahalleler arasında görünmez bir sınırın olduğu bilinmektedir. Özbal, mahallelerde en üst düzey yöneticilerin muhtarlar olduğunu; Ermeni, Rum ve Türklerin yaşadıkları mahallelerde kendi muhtarlarını belirlediklerini dile getirmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). 1915 Ermeni Tehcirinden sonra ilçede kalan Ermenilerle Müslümanlar arasındaki ilişkinin günümüzde de son derece iyi olduğu görülmektedir.

İlçede her etnik grup kendi geleneklerine göre yaşamını sürdürmekteydi. Öznerses’e göre yakın ilişkilere rağmen farklı etnik gruplar arasında evlilik gerçekleşmezdi. Hıdırellez’de evlenecek kızı olanlar “Ayazma’ya” gidip, kurban keserdi (Hrant Öznerses, sözlü görüşme). Ermeniler; “kız isteme”, “Pesa Hamamı (damat hamamı)”, “Hars Hamamı (gelin hamamı)”, “söz kesme” gibi adetlere göre evliliklerini gerçekleştirirlerdi (Sirarpi Sözüdoğru, Agos Gazetesi). Sözüdoğru; 1915 öncesine kadar ibadetlerini, evlilik ve vaftiz törenlerini günümüzdeki Işık İlkokulu’nun yerinde olan Ermeni Kilisesi’nde gerçekleştirdiklerini, 1915’ten sonra kiliseleri olmadığı için bu törenleri evlerde yaptıklarını dile getirmektedir.

Avlu konut içerisindeki sosyal ilişkinin kurulduğu ana mekândır. Kadınların birbirleriyle yardımlaşarak hazırladıkları kışlık erzaklar kadınlar arası sosyalleşmenin önemli bir parçasıdır. Günümüzde bu sosyal bağlar her ne kadar zayıflamış olsa da geleneksel dokuda yaşamını sürdüren insanlar arasında sosyal ilişkiler devam etmektedir.

İlçede hamam kültürü yakın zamana kadar varlığını sürdürmüştür. Özbal, Ermeni ve Rumlara ait konutların yıkanmak için ayrılmış özel bölümleri olmadığından ortak hamamları yoğun şekilde kullandıklarını belirtmektedir. Her etnik grubun kendine ait hamam yapısı olduğu bilinmektedir. Hamamlar ilçede bir araya gelerek yıkanma ve sosyalleşme mekanları olmuştur (Kapriel Özbal, sözlü görüşme).

3.2.4. İlçenin ekonomik durumu

Amasya ilinin ekonomik yapısı; tarım, hayvancılık, turizm ve sanayiye dayanmaktadır. İlın sahip olduğu iklim, arazi yapısı ve toprak çeşitliliği nedeniyle tarım; Amasya ili ekonomisinde ilk sırada yer almaktadır (Çağlar ve diğlerleri, 2017). Kentte coğrafi işaret ile tescillenen; “Amasya misket elması” ve “Amasya çiçek bamyası” dışında kiraz, haşhaş, şekerpancarı, kuru soğan gibi tarımsal ürünler Türkiye üretimi içerisinde öne çıkmaktadır.

Hayvancılığın yapıldığı ilde hayvansal ürünlerin işlendiğı sanayi kuruluşları da bulunmaktadır (Şenol, 2010). Amasya ilinde bulunan mermer yatakları, kentte önemli bir diğler gelir kaynağıdır. “Amasya Beji” adıyla coğrafi işaret ile tescillenen mermer yurtiçi ve yurtdışına ihraç edilmekte, sanayi geliri içerisinde önemli bir rol oynamaktadır (Bilgin, ve diğlerleri, 2017: 18).

Tarihi geçmişi, kültürel kaynakları ve doğal güzellikleri bakımından zengin olan Amasya’nın gelir sağladığı bir diğler alan turizmdir. Türkiye’nin turizm kentlerinden olan ilde kültür turizmin yanı sıra; doğa, inanç, yayla turizm gibi alternatif turizm potansiyeli oldukça geniş ve çeşitlidir.

Gümüşhacıköy ilçesi, Karadeniz Bölgesini İstanbul’a bağlayan karayolu üzerinde olmasına rağmen ekonomik olarak Amasya ilinin az gelişmiş ilçelerindendir. İlçe ekonomisi günümüzde büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İlçede yetişen başlıca tarım ürünleri buğday, şeker pancarı, arpa, mısır, ayçiçeğı, yulaf, mercimek, haşhaş, kendir ve tütündür (Seçilmiş Göstergelerle Amasya, 2013: 144). Bunların dışında ilçede, elma, kiraz, patates, soğan, yem bitkileri gibi ürünler de ekonomide önemli rol oynamaktadır. İlçede yetişen “Gümüşhacıköy basması”, adı verilen tütün yüksek aroması ve kokusu nedeniyle yöreye özğüdür (Yurt Ansiklopedisi, 1981:452).

Hayvancılık için uygun yüzey şekillerine sahip olan ilçede; büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ekonomik yaşam için önemli bir diğler kaynaktır. Koyun, keçi ve sığır yetiştiriciliğinin geliştiğı ilçede kümes hayvancılığı ve arıcılık da yaygındır.

Leblebiciliğin, ilçede geçmişten günümüze önemini koruyan bir geçim kaynağı olduğu bilinmektedir. Günümüzde tarihi ticaret merkezi olan Ekin Pazarındaki dükkanlarda geleneksel leblebicilik halen devam ettirilmektedir.

Çalışma kapsamında yerel halkla yapılan görüşmelere dayanarak, 1900’lü yıllardaki göç öncesi; Türk, Ermeni ve Rum ailelerin farklı ekonomik faaliyetlerle ilgilendikleri tespit edilmiştir. Türk ailelerin geçimi tarım ve hayvancılığa dayanmakla birlikte, Ermeni ve Rum aileler ticaretle ilgilenmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Yerleşimde özellikle konutlarının zemin katında çok sayıda dükkanları vardır. 1760’lı yıllarda Gümüşhane’den madende çalışmak için gelen ve zamanla bölgede nüfusu artan Rumların çoğunun madencilik dışında yapı ustalığı yaptığı bunun dışında zanaatkarlık olarak demirci, nalbant dükkanlarının olduğu, küçük bir kısmının ise çiftçilikle uğraştığı dikkat çekmektedir (Paraditis’den (1978) aktaran Tosun, 2020:18). Yapı ustalığı yapan Gümüşlü Rumların; Merzifon, Amasya ve çevre illerde konutlar, okullar, camiler, kiliseler inşa ettikleri bilinmektedir. Ustalar Gümüş dışında çalışmaya Paskalya sonrası mart, nisan aylarında gidip, sonbaharda geri dönmektedirler (Ustampasidis ve Georgiadou’dan (1983) aktaran Tosun, 2020:19). Özbal; Gümüşlü Rum ustaların özellikle taş işçiliklerinin ünlü olduğunu belirtmektedir.

Göç öncesinde ilçede yaşayan Ermenilerin büyük çoğunluğunun Rumlar gibi ticaretle uğraştıkları bilinmektedir. Sözüdoğru 1930’lu yılların sonunda ilçede tüm Ermeniler’in esnaf olduğunu vurgulamaktadır (Hagop Sözüdoğru, Agos Gazetesi). İlçede halı, kilim, kumaş dokuma gibi el sanatı gerektiren işlerin yanı sıra; terzilik, bakırcılık, fırıncılık gibi işlerin Ermeniler tarafından yapıldığı görülmektedir (Hrant Öznerses, sözlü görüşme). Ermeni halkın tarım faaliyetleri göç öncesi bağıcılığa dayalıdır. Hacıana Bağları, Mazin Cevizi, Turna Bağları, Kanlı Bağlar adı verilen bölgelerde Ermeni ailelere ait çok sayıda üzüm bağları olduğu bilinmektedir (Hagop Sözüdoğru, Agos Gazetesi). Sözüdoğru bölge üzümünün şarap yapmak için uygun olduğunu; “patlak kara” adı verilen üzüm türünden yapılan şarapları ile ülke genelinde bilinen Gümüşhacıköy şaraplarının meşhur olduğu belirtmektedir. Şarap üretimi için üzümlerini şarap imalathanesine sattıklarını, kendileri için ayırdıklarını ise mağazalarda pekmezlik ve şaraplık olarak depoladıklarını dile getirmektedir (Hagop Sözüdoğru, Agos Gazetesi). Günümüzde üzüm bağlarının sayısının azalması ve gayrimüslim nüfusun bölgeden ayrılması nedeniyle kentte şarap üretimi yapılmamaktadır.

Resim 3.2. Şarap imalathanesi, 1930'lar (Agos Gazetesi, 2019)

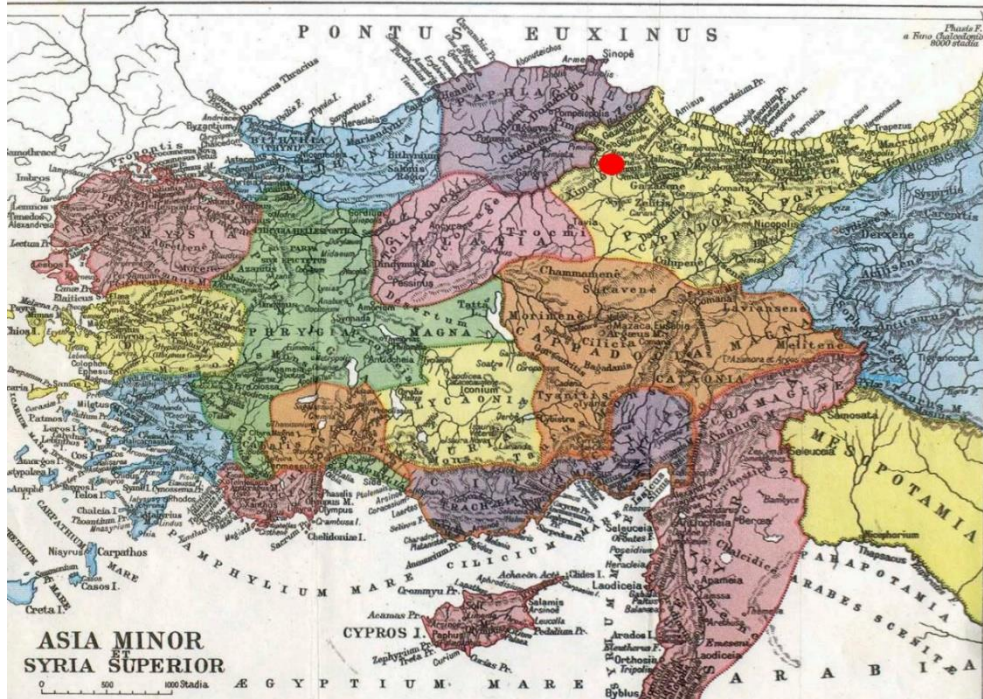
3.3. İlçenin Tarihi

Gümüşhacıköy ilçesi ve çevresi, Orta Anadolu ile Karadeniz bölgesi arasında bulunan coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca önemli yerleşmelere ev sahipliği yapmıştır. Özsaıt'ın ilçe ve çevresinde gerçekleştirdiği arkeolojik araştırmalarda Çaltepe'de bulunan kalıntılar bölge geçmişinin Erken Kalkolitik Çağ'a dayandığını göstermektedir (Özsaıt, 1990; Dönmez, 2007:1298). İlçede yerleşim Geç Kalkolitik ve Tunç Çağı'nda süreklilik göstermiş; en yoğun yerleşim faaliyetleri ise Tunç Çağı'nda tespit edilmiştir (Dündar, 2002:17; Dönmez, 2007:1299; Amasya İl Yıllığı, 2007:151). Tunç Çağı dönemlerinde; İnegöl Dağı'nın tepelerinde gümüş ve bakır madeni bulunduğu bilinmektedir. Bu dönemlerde Çadır Düzü, Kale Tepe ve Karlık Tepe'de açılmış ocaklar ve Gümüş çevresinde maden yataklarından çıkarılan cevherlerin işlendiği büyük atölyeler yer almaktadır (Dündar, 2002:17).

Amasya, M.Ö. 2500-2000 tarihleri arasında "Hatti Ülkesi" olarak bilinen uygarlığın sınırları içerisinde ve Anadolu'da güçlü bir uygarlık kurmuş olan Hattilere ait önemli yerleşmelerden biridir (Özdemir, 2001:8). M.Ö.1600 yılında Hititlerin Hatti devletinin egemenliğine son vermesiyle, Amasya Hititler'in sınırları içerisinde kalmıştır. Bu döneme ait Hitit metinlerinde adı geçen "Hurna" yerleşim yerinin günümüzdeki Gümüş yerleşimi ve çevresi olduğu düşünülmektedir (Dündar,2002:21). Hititler'den sonra Gümüşhacıköy'ü içine alan Amasya bölgesinde Antik dönemde sırasıyla Frigler, Kimmerler, İskitler ve Persler hüküm

sürmüştür (Şahin ve Emecen, 1991:1; Kuruyazıcı,1997:86; Amasya İl Yıllığı, 2007:151-156).

M.Ö. 301 yılında Mithridates Amasya'yı içine alan bölgede Pontus hakimiyetini kurarak Amasya'yı başkent yapmıştır (Özdemir, 2001:12-17). Pontus döneminde Amasya'nın kuzey kısmını oluşturan, "Diakopene" olarak bilinen şehrin Gümüşhacıköy ve çevresi olduğu görülmektedir (Dalaison, 2002:271) (Harita 3.15) (Harita 3.16). M.Ö. 63 yılında Romalılar tarafından işgal edilen bölge; uzun süren savaşlar sonucunda Pontus Krallığının yenilgiye uğraması ile, Roma İmparatorluğu yönetimi altına girmiştir (Amasya İl Yıllığı, 2007:154). Ramsay, Gümüşhacıköy'ün, MS 140 yılında Roma İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinden biri olarak "Etonia" adıyla anıldığını, Ankara'dan doğuya giden yol üzerinde Eukhaita (Çorum), Karsia (Alaca), Ameseia (Amasya) şehirlerini birbirine bağlayan merkezi bir konumda bulunduğunu dile getirmektedir (Ramsay 1960: 285-86). İl, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma topraklarına katılmış, uzun süre Bizans hakimiyetinde kalan Gümüşhacıköy bu dönemde de Etonia ismiyle anılmaya devam etmiştir (Kuruyazıcı, 1997: 86).

Harita 3.15. Antik dönemde Diakopene/Gümüşhacıköy (Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası)

Harita 3.16. Gümüşhacıköy'ün konumu (Barrington Atlas, Karte 87)

1071 yılında Malazgirt Savaşı'nın kazanılması sonucu bölgede Bizans egemenliği sona ermiş ve Amasya'da Danişmendliler'in yönetimi altında Türk egemenliği dönemi başlamıştır (Şahin ve Emecen, 1991:1). 1075'te Gümüş için "Süleyman Ribatı" da denilen bölgenin, Gümüş ismini alması da Danişmendname'de yer almaktadır (Akkaya, 1950:142). Danişmendliler'in yaklaşık yüzyıl süren egemenlik dönemi Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın 1175 yılında Amasya'yı ele geçirmesiyle son bulmuş ve Amasya Selçuklu egemenliği altına girmiştir.

Gümüşhacıköy'e Selçuklu fetihlerinden önce "Kemari" adıyla anılan bir Türk boyu yerleşmiştir. Sadrettin Artuk Bey tarafından yönetilen kasaba uzun yıllar boyunca bu boya yerleşim yeri olması nedeniyle "Kemari", "Cemare" isimleriyle anılmıştır. Artuk Bey'in 1378 yılına kadar yönettiği kasabada gerçekleştirdiği imar çalışmalarından dolayı ilçe "Artukabad" şeklinde adlandırılmıştır (Hüseyin Hüsameddin, 2007a). "Kemari" adı bir mahalleye isim olarak verilmiş, günümüze "Cumara" olarak gelmiştir (Tuzcu, 2013).⁴ Selçuklular döneminde Gümüşhacıköy'ü ziyaret eden seyyah İbni Batuta, "Medinetügümüş" olarak adlandırdığı şehire Iraklı ve Suriyeli tüccarların gelip gittiğini ve gümüş madenlerinin işletildiğini kaydetmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1996: 271).

⁴ Günümüzde Cumara, ilçe merkezine bağlı bir mahalledir.

1243 yılında Köseadağ Savaşı'ndan sonra Amasya İlhanlılar'ın yönetimi altına girmiştir. Coğrafyacı İbn Fazlullah el-Ömeri, İlhanlılar'ın Gümüşhacıköy'de gümüş madenlerini işletmeye devam ettiklerini söylemektedir (İslam Ansiklopedisi,1996: 271). Selçuklular ve İlhanlılar döneminde “Gümüşbazar” olarak bilinen Gümüş yerleşiminde sikke basıldığı bilinmektedir (Diler,2005:1049). Gümüş madenleri idari açıdan Sivas vilayetine bağlı olup mali açıdan Darphâneyi Amire tarafından yönetilmekteydi.

Selçukların hakimiyetinden sonra Amasya 1378 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmış ve yönetimi oğlu Çelebi Mehmed'e bırakmıştır (Şahin ve Emecen, 1191:1). Tarih boyunca gümüş madenleri nedeniyle önemini koruyan ilçeye, Osmanlılar döneminde Gümüş yerleşkesindeki madenleri işletmek ve yönetmek için maden eminleri tayin edilmiştir. 1403 yılında Çelebi Mehmed Han Gümüş'e Halil Paşa Paşa'yı maden nazırı olarak atamıştır. 1491 tarihinden itibaren Mehmed Çelebi'nin oğlu Hacı Ahmed Çelebi gümüş madeni nazırı olarak, uzun bir süre ilçede görev yapmış ve kasabaya yaptığı hizmetlerden dolayı ilçe “Hacı Nadir Köyü” “Hacıköy” tabirleriyle anılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar kullanılmakta olan “Artukabad⁵” adı bir mahalleye verilmiştir (Hüseyin Hüsameddin 2007a:207).

17. yüzyılda Gümüşhacıköy ve Gümüş yerleşimi has arpalık olarak Köprülü Mehmet Paşa'ya verilmiştir. İlçede ikamet eden paşa; cami, han, hamam ve bedesten yaptırarak yapıları bölge halkına vakfetmiştir (Hüseyin Hüsameddin 2007a:207).

1797 yılında Gümüş madenini işletmek için Çaparzade Süleyman Bey maden nazırı olarak atanmıştır. Madenden yüksek verim almak isteyen Süleyman Bey, Gümüşhane ve Espiye bölgesinden Kırkor ve Yakut isimli iki Rum usta başını ve yanlarında onar nefer maden işçisini bölgeye getirtmiştir. Madende çalışmak için gelen ve zamanla ilçede nüfusları artan Rumlar Gümüş'e yerleşmişlerdir. 1810 yılına kadar maden eminliğine devam eden Süleyman Bey çoğunluğunu madencilerin oluşturduğu bölge halkı ile anlaşılamamış ve yerine İsmail Ağa'nın atanmasıyla görevine son verilmiştir (Öcal, 2016:382). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren maden ocağında üretimin azalması, çalışan sayısının düşmesi ve diğer olumsuzluklar nedeniyle maden 1914 yılında kapatılmıştır (Keçeci Kurt, 2019:89).

⁵ Günümüzde Artukabad, ilçe merkezine bağlı bir mahalledir.

1863 tarihine kadar Hacıköy eşrafı ve nahiye müdürleri bu kasabanın, imarında çaba sarf etmişler bunun sonucunda da Cemare, Artukabad, Saray, Hacıyahya, Adatepe, Beylik Çayırı, Ermeni Kilise ve Çay isimli sekiz mahalleli yeni bir kasaba meydana gelmiştir. Kazanın ileri gelenleri, kaza ve halkının çabaları ile daha önceleri Gümüş'e bağlı nahiye olan ve Gümüş'ün Hacıköyü diye anılan Hacıköy, 1881 yılında kaza merkezi haline gelmiştir. Önceleri kaza merkezi olan Gümüş kasabası da nahiye merkezi olmuştur (Hüseyin Hüsameddin 2007a:208).

1880-1892 yıllarında Anadolu'da birçok bölgeyi gezmiş olan Vitale Cuinet, Gümüşhacıköy ve madenler hakkında bilgi vermektedir.

“... Gümüşhacıköy adını yakınında bulunan gümüş madenlerinden alır. Kaza merkezinde kaymakam bulunur. Kaymakam maden işletmeciliği yapan devlet görevlilerinin de başkanıdır. Kaza asıl adı Karaköy olan fakat halk arasında Gümüş olan maden yataklarının bulunduğu yere bağlanmıştır. Burada kurşunlu gümüş madeni vardır. Gümüş'te eskiden 12 tane gümüş arıtan yüksek fırın varmış. Bugünlerde 1 tane kalmış. Maden ocağı eskisi gibi verimli çalıştırılmıyor...” (Tuzcu,2007:297).

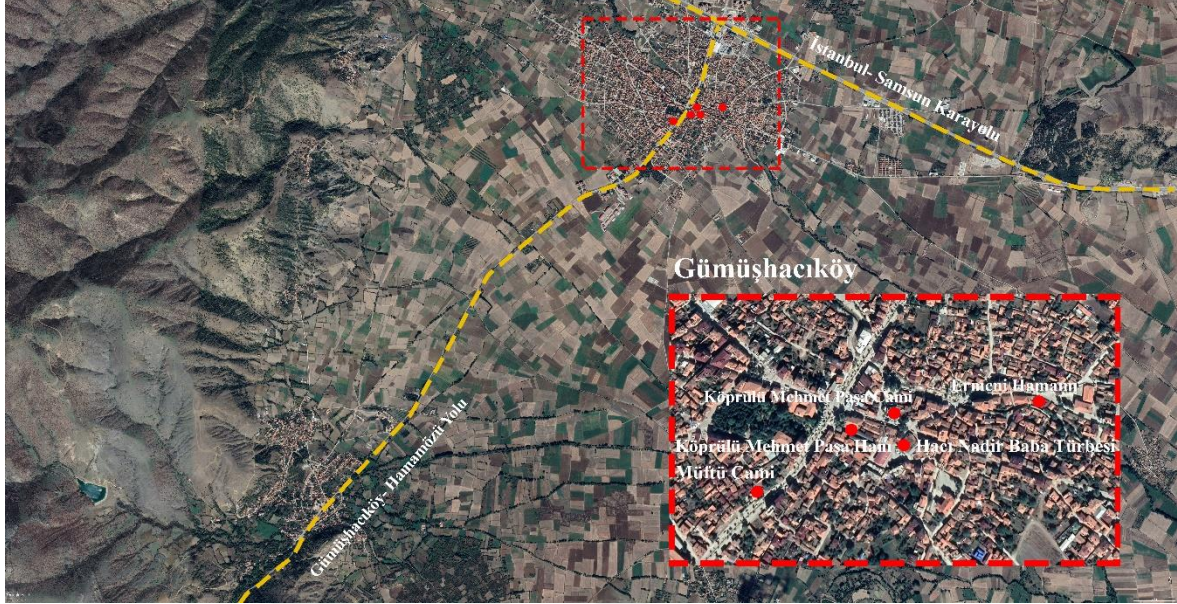
Has ağalar ve maden nazırlığınca yönetilen bölge 1897-1899 yılından itibaren kaymakamlıkça yönetilmiştir (Çakan, 1988:41) (Ankaralı, 1999:78). Hüseyin Hüsameddin'e göre, 1898-1899 yılında Gümüşhacıköy Kaymakamı Mustafa Paşazade Ali Rıza Bey; ilçeye hükümet konağı, saat kulesi, telgrafhane, rüştiye mektebi yaptırmıştır (Hüseyin Hüsameddin 2007a:208).

Cumhuriyet döneminde 1924 yılında Amasya'nın il olmasıyla, Gümüşhacıköy ilçesi Gümüş, Saraycık ve Hamamözü olmak üzere 3 nahiye ve 56 köyden oluşan bir ilçe merkezi olmuştur.

3.3.1. Gümüşhacıköy ilçesi tarihi yapıları

Gümüşhacıköy ilçe merkezi ile Gümüş yerleşkesinde antik çağlardan Osmanlı dönemine kadar farklı uygarlıkların izlerini taşıyan cami, kilise, hamam, han, medrese, köprü, çeşme, konak ve konut gibi birçok mimari eser bulunmaktadır. 1920'li yıllara kadar Türk, Ermeni ve Rumların bir arada yaşadığı ilçede; yerleşimde nüfusun sürekli azalması sonucu günümüzde bazı yapılar tamamen yok olurken, bazıları fiziksel olarak varlığını

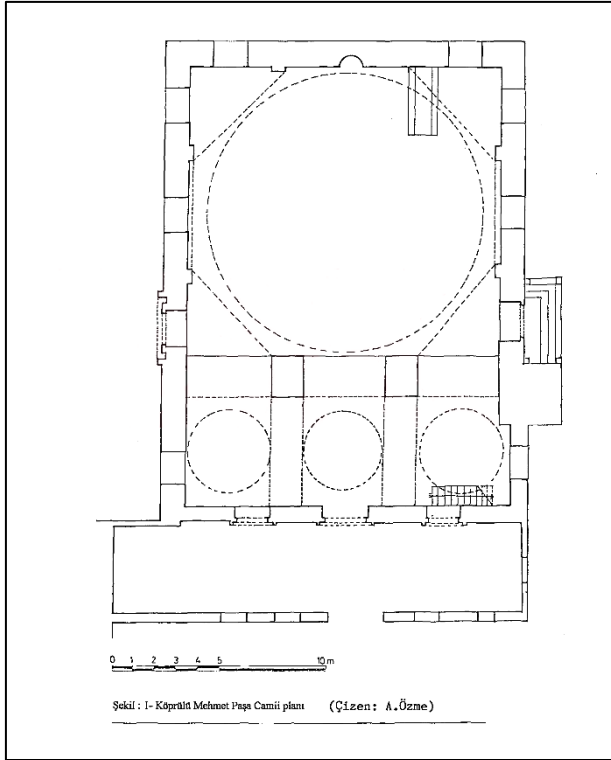
sürdürmektedir. Bu bölümde Harita 3.17 ve 3.18’de işaretlenen tarihi anıtsal yapılar incelenmiştir.

Harita 3.17. Gümüşhacıköy tarihi yapıları (Google Earth, Son Erişim Tarihi: 25.03.2022)

Köprülü Mehmet Paşa Cami

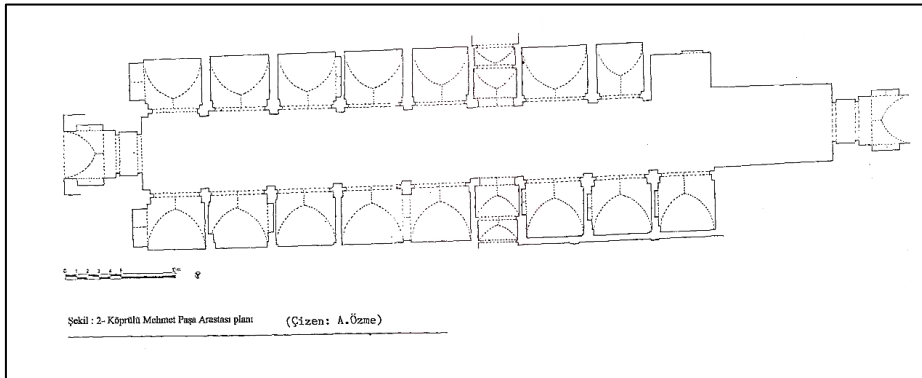
1661 tarihli vakfiyeye göre; Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi yapılarından olan cami 1660 yılında Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cumara Mahallesi Merzifon Caddesi’nde bulunan cami, 1939 ve 1943 depremlerinde büyük hasar görmesi üzerine 1948-1950 yılları arasında görmüş olduğu tadilatla günümüzdeki şeklini almıştır (Topçu, 2015:71). Cami kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Harim kısmı; güneyde dikdörtgen planlı tek kubbe ile örtülü mekan ve kuzeyde dikdörtgen planlı üç kubbeli mekanla iki bölüm halinde düzenlenmiştir (Bayram, 2018:6-7). Yapının kuzeyinde son cemaat yeri, batısında minare ve avlusunda şadırvan bulunmaktadır.

Şekil 3.2. Köprülü Mehmet Paşa Cami (Bayram, 1994)

Köprülü Mehmet Paşa Arastası

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde Saray Mahallesi Bedesten Sokakta, Ekin Pazarı mevkiinde yer almaktadır. Köprülü Mehmet Paşa tarafından 1660 yılında yaptırılmıştır. Arasta doğu-batı yönünde uzanan ince-uzun üstü açık bir sokak ile bu sokağın kuzey ve güney yanlarına yerleştirilen on beş adet dükkandan oluşmaktadır. Arastaya giriş ana akslarda bulunan kapılardan sağlanmıştır. Dükkânlar kareye yakın dikdörtgen planlı eyvan formunda olup üzerleri sivri kemerli tonoz örtülüdür. (Bayram: 2018, 15).

Şekil 3.3. Köprülü Mehmet Paşa Arastası (Bayram, 1994)

Köprülü Mehmet Paşa Hanı

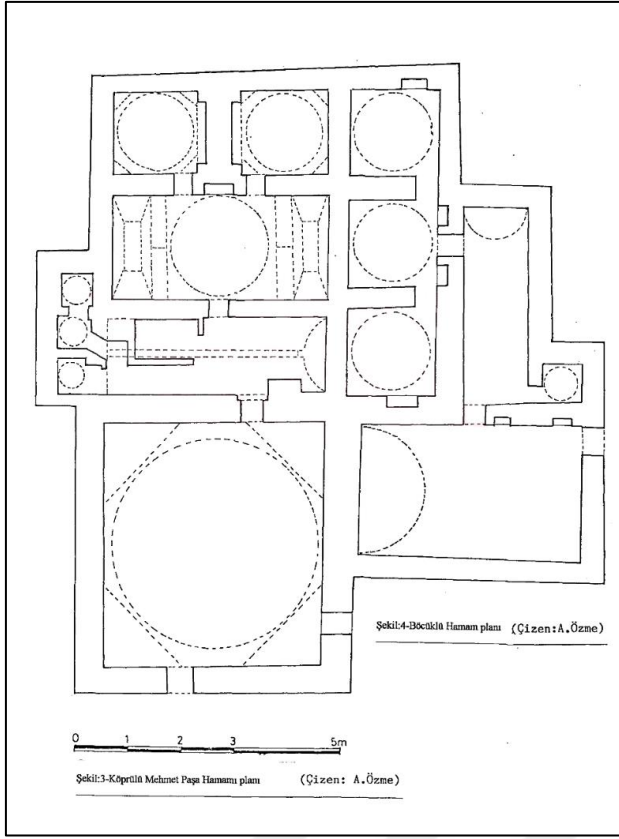
1661 tarihli Köprülü Mehmet Paşa vakfiyesine göre, Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nde iki adet han yapısı bulunmaktadır (Topçu: 2015, 82). Bu hanlardan birinin günümüze ulaşmadığı, diğerinin ise arastanın güneyine bitişik olarak bulunan mekanlar olduğu düşünülmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı mekanlara giriş kesme taşlarla örülmüş yarım daire şeklinde kemerli birer kapıyla sağlanmaktadır. Duvarlarda düzgün kesme, kaba yonu ve moloz taş kullandığı görülmektedir (Bayram: 2018, 23).

Resim 3.3. Köprülü Mehmet Paşa Hanı (Eylül, 2021)

Köprülü Mehmet Paşa Hamamı (Büyük Hamam)

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde, Ekinpazarı Sokak'ta, Hacı Nadir Türbesi'nin karşısında bulunmaktadır. Hamamın Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi yapılarından biri olduğu Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde geçen iki halvetli bir hamam ifadesinden anlaşılmaktadır. Kuzey- güney doğrultusunda uzanan hamam; soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve iki adet halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş ve tuğla kullanılmıştır (Topçu: 2015,77).

Şekil 3.4. Köprülü Mehmet Paşa ve Bıçıklı Hamam (Bayram, 1994)

Gümüşhacıköy Bıçıklı Hamam

Ekinpazarı Sokak'ta, Köprülü Mehmet Paşa Hamam'ın doğusuna bitişik durumda olan yapı; Hüseyin Hüsameddin'e göre 1756 yılında Köprülü Mehmet Paşa'nın torunlarından Hafız Ahmet Paşa'nın oğlu Abdülbaki Bey tarafından yaptırılmıştır (Hüsameddin: 1330, 352). Kuzey- güney doğrultusunda uzanan hamam soyunmalık, sıcaklık, ılıkılık ve iki halvet hücrelerinden oluşmaktadır (Bayram, 2018:29).

Ermeni Hamamı (Millet Hamamı)

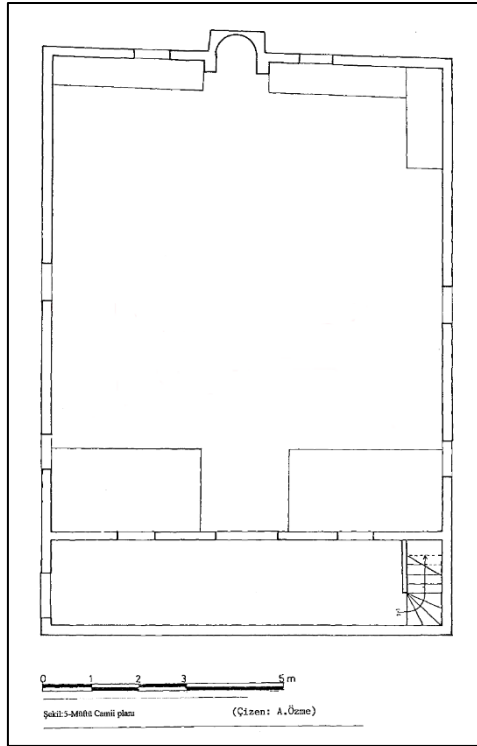
Merzifon Caddesi üzerinde, Işık İlkokulu'nun karşısında bulunan hamam 1820 yılında yapılmıştır. Yöre halkının anlatımlarına göre hamam Ermeniler tarafından yaptırılmıştır⁶. Mimari olarak aynı yıllarda yapılan Gümüş Maden Hamamı ile ortak özellikler taşımaktadır. Hamamın kubbesi 1965 yılında belediye tarafından yıkılarak betonarme olarak yeniden

⁶ Hrant Öznerses, Kapriel Özbal, Mayıs 2023 tarihli görüşme.

yaptırılmıştır. Sıcaklık, ılıkılık bölümleri Osmanlı hamam mimarisine uygun olarak kalan hamam günümüzde hizmete devam etmektedir (Ankaralı, 1999: 66).

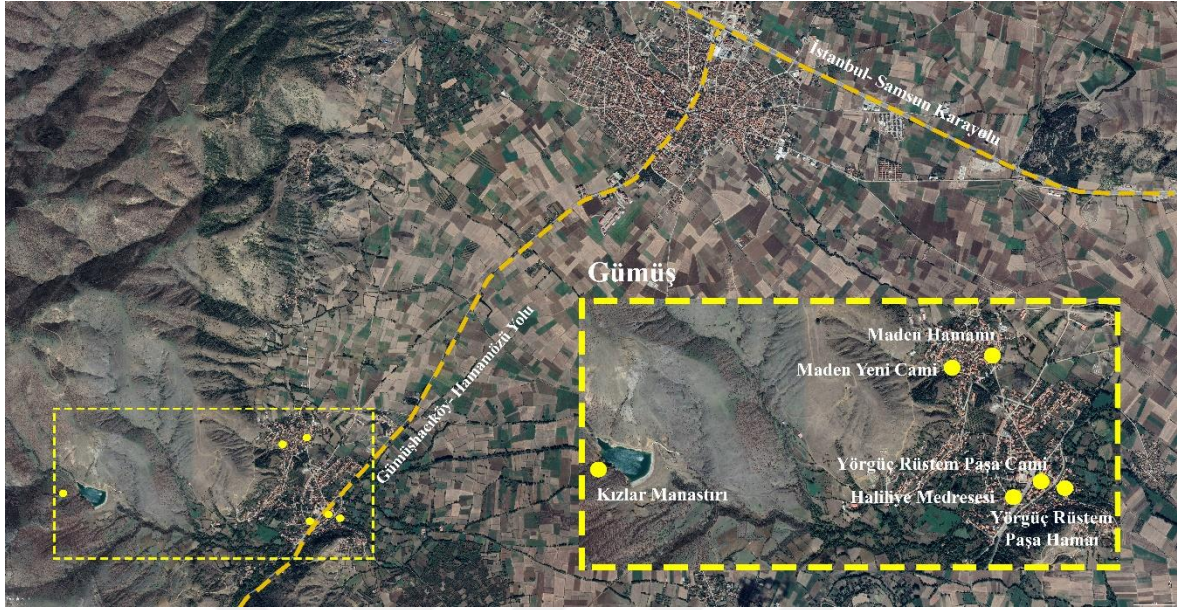
Müftü Cami

Adatepe Mahallesi Gümüş Caddesi üzerinde yer alan caminin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, Gümüşhacıköy’de müftülük yapan Darendelizade Müftü İsmail Hakkı Efendi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan caminin kuzeyinde kapalı son cemaat yeri bulunmaktadır (Bayram, 2018:33-35).

Şekil 3.5. Müftü Cami planı (Bayram, 1994)

3.3.1. Gümüş tarihi yapıları

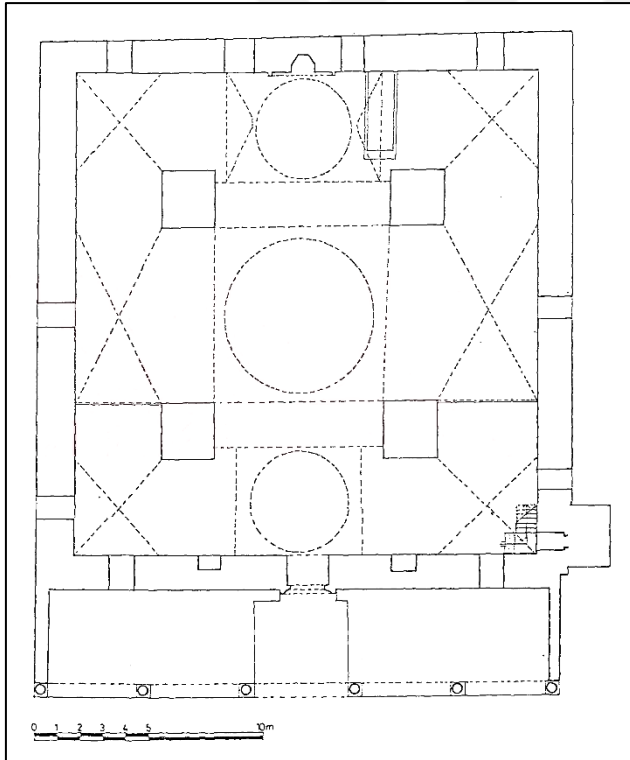
Harita 3.18. Gümüş (Maden) yerleşkesi tarihi yapıları (Google Earth, Son Erişim Tarihi: 25.03.2022)

Yörgüç Rüstem Paşa Cami (Ulu Cami- Çinili Cami)

Camikebir Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan yapı, 1430 yılında Yörgüç Paşa tarafından yarı ahşap olarak yaptırıldıktan sonra 1560 yılında Sadrazam Rüstem Paşa tarafından kagir olarak yeniden inşa ettirilmiştir. 1939 depreminde hasar alması üzerine 1946 yılında tekrar onarılmıştır (Bayram, 2018: 48). Gümüş'ün en büyük camisi olan ve “Ulu Cami” ve “Çinili Cami” olarak anılan yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Hüsameddin 2007a: 211). Harim bölümü üç sahna ayrılmış caminin orta aksı büyük boyutlu üç kubbe ile yan sahınları haç tonozlarla örtülmüştür. Yapının kuzeyinde iki yanı kapalı son cemaat yeri, batısında minare ve avlusunda şadırvan yer almaktadır (Bayram, 2018:48). 2004-2005 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğüne restore edilen cami günümüzde ibadete açıktır.

Resim 3.4. Yörgüç Rüstem Paşa Cami

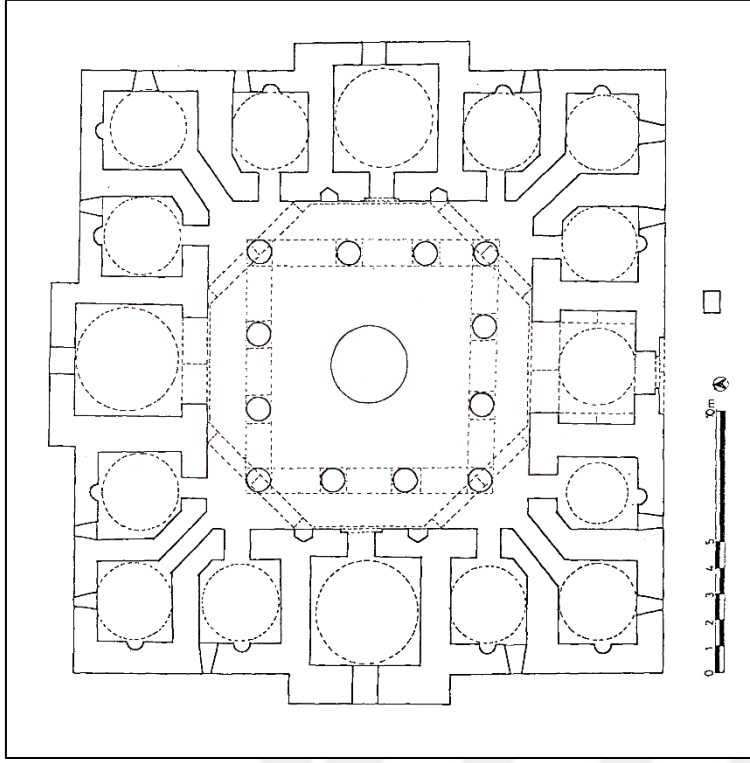
Şekil 3.6. Yörgüç Rüstem Paşa Cami planı (Bayram, 1994)

Haliliye Medresesi

Gümüş Irgat Mahallesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer alan yapı; Çelebi Sultan Mehmed'in Gümüş madeni emirliğine tayin ettiği Beylerbeyi Halil Paşa tarafından 1415 yılında yaptırılmıştır (Amasya Kültür Envanteri:2007,395). Kapalı avlulu olarak inşa edilen medresenin iç avlusunu örten kubbesi yıkılmış, yerine ahşap sütunlu revaklar eklenerek açık avluya dönüştürülmüştür. Dikdörtgen planlı avlunun etrafı dersane ve odalarla çevrilidir. Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanılmıştır (Bayram, 2018:71-73).

Resim 3.5. Haliliye Medresesi (Eylül, 2021)

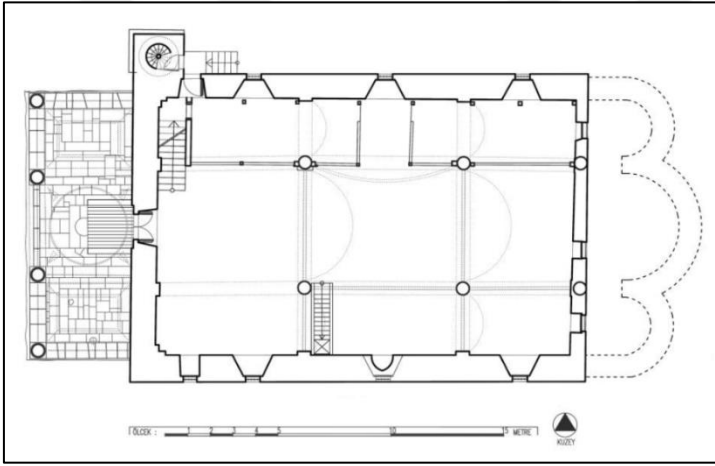
Şekil 3.7. Haliliye Medresesi planı (Bayram, 1994)

Gümüş Maden Cami (Rum Kilisesi)

Gümüş Yenicami Mahallesi'nde yer alan yapı, Gümüş madeninde çalışmak için gelen Rumlar tarafından Rum Kilisesi olarak inşa ettirilmiştir. Doğu-batı yönünde üç nefli bazilikal planlı yapının inşasına 1840 yılında başlanmıştır (Papapetrou'den (1951) aktaran Tosun, 2020: 30). Yapının Rum Nazar Usta tarafından yapıldığı bilinmektedir. 1907 yılında onarım geçiren yapı, mübadeleden sonra işlevsiz kaldığı için 1927-1928 yılında camiye dönüştürülmüştür (kulturenvanteri.com). Doğusunda yer alan apsis yıkılarak, çan kulesinin taşlarıyla minare inşa edilmiş ve freskler sıvayla kapatılmıştır. Maden Mahallesi'nde bulunduğu için Maden cami adını alan yapı 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Restorasyonda tonoz yüzeyinde yer alan freskler ortaya çıkarılmış ve ibadet sırasında kapatılmak üzere yapılan açılır kapanır bir sistemle sergilenmektedir (Tosun, 2020, kulturenvanteri.com).

Resim 3.6. Gümüş Maden Cami (Eylül, 2021)

Şekil 3.8. Gümüş Maden Cami planı (Tosun, 2022: 36)

Gümüş Manastırı (Kızlar Manastırı)

Gümüş Karlık Tepe’de bulunan yapı Gümüş’te yaşayan Rumların Hagios Georgios’tan (Maden Cami) sonra ikinci kilisesi olarak 1880 yılında inşa edilmiştir. Papapetrou’ya göre üslubu Hagios Georgias Kilisesi’ne benzeyen kilisenin avlusunda misafirhane, bakımevi ve rahibeler için ikametgah yer almaktadır (Papapetrou’dan (1951) aktaran Tosun, 2020: 17). Üç nefli bazilikal planlı kilisenin doğu kesiminde yarım daire şeklinde bir apsis bulunmaktadır (Amasya Kültür Envanteri, 2007:411). 1924 yılında yapılan mübadele sonucu Rumların bölgeden ayrılmasıyla işlevini yitiren yapı zaman içerisinde harabe haline gelmiştir (Ankaralı:1999, 95).

Resim 3.7. Gümüş Kızlar Manastırı

Gümüş Maden Hamamı

Gümüş Yenicami Mahallesi'nde bulunan yapı 1820'li yıllarda Rum Nazar Usta tarafından yapılmıştır (Ankaralı,1999:92). Soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan hamamın kubbesi altıgen duvarların üzerine oturmaktadır. Yöre halkının anlatımlarına göre taş işçilikleri ile ünlü olan Rumların yapının çoğunluğunda moloz taş, köşelerde kesme taş kullandığı görülmektedir.

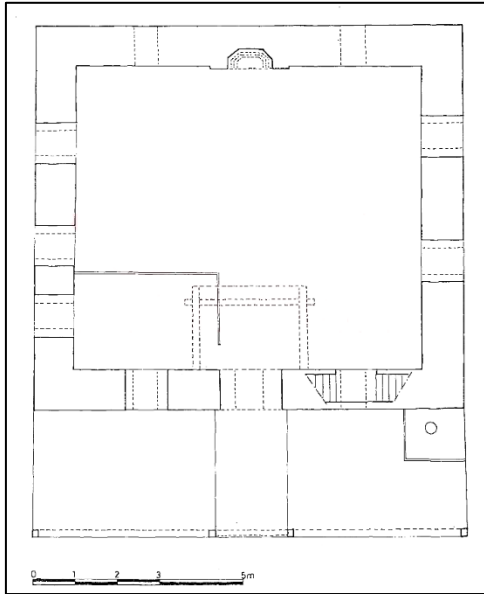
Resim 3.8. Gümüş Maden Hamamı (Ocak, 2021)

Darphane Cami

Gümüş Camikebir Mahallesi, Çay Sokak'ta bulunan yapının, yapılış tarihi ve banisi bilinmemekle birlikte 13-14. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Yapının, Selçuklu döneminde Gümüş'te madenlerin işletildiği zamanlarda sikke basmak için kullanılan darphane binası olduğu ve sonradan camiye dönüştürüldüğü bilinmektedir (Ankaralı,1999:78; Amasya Kültür Envanteri:2007,373). Kuzey- güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek mekânlı caminin kuzeyinde son cemaat yeri ve kuzeybatı köşesinde ahşap minare bulunmaktadır. Kıрма çatılı ve kiremitle örtülü caminin temeli moloz taşla, beden duvarları ahşap karkas arası kerpiç dolguyla inşa edilmiştir (Bayram, 2018:57).

Resim 3.9. Darphane Cami

Şekil 3. 9. Darphane Cami planı (Bayram, 1994)

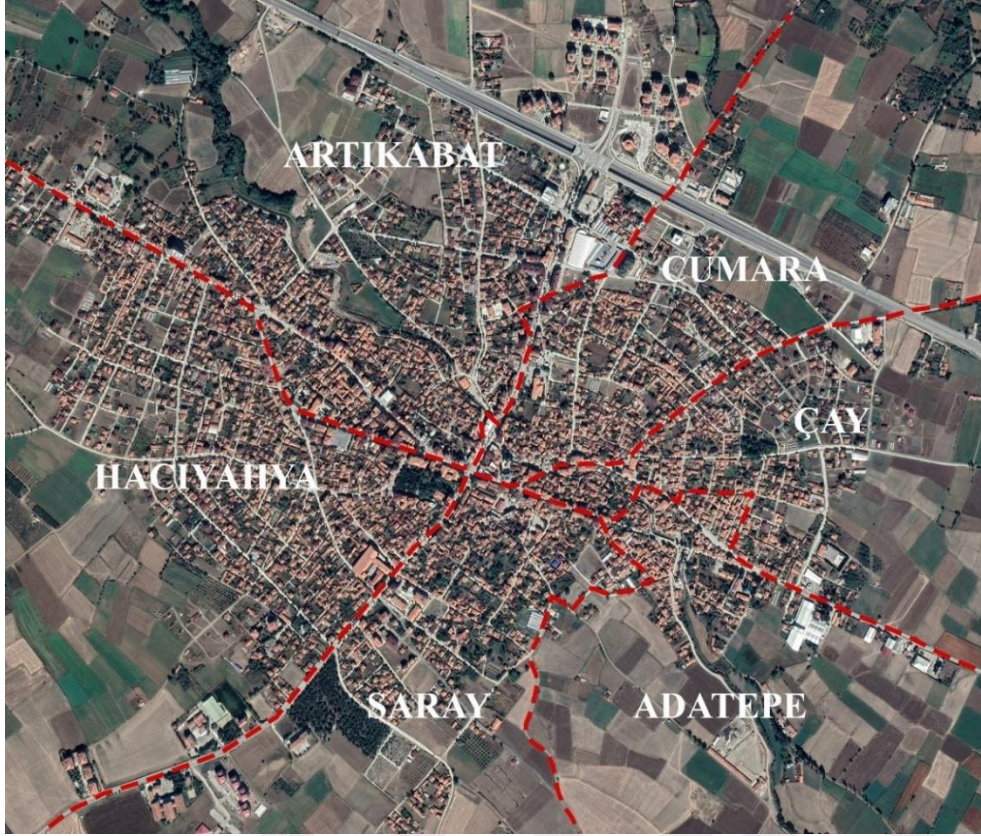

4. AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ GELENEKSEL KONUTLARI MİMARİ ÖZELLİKLERİ

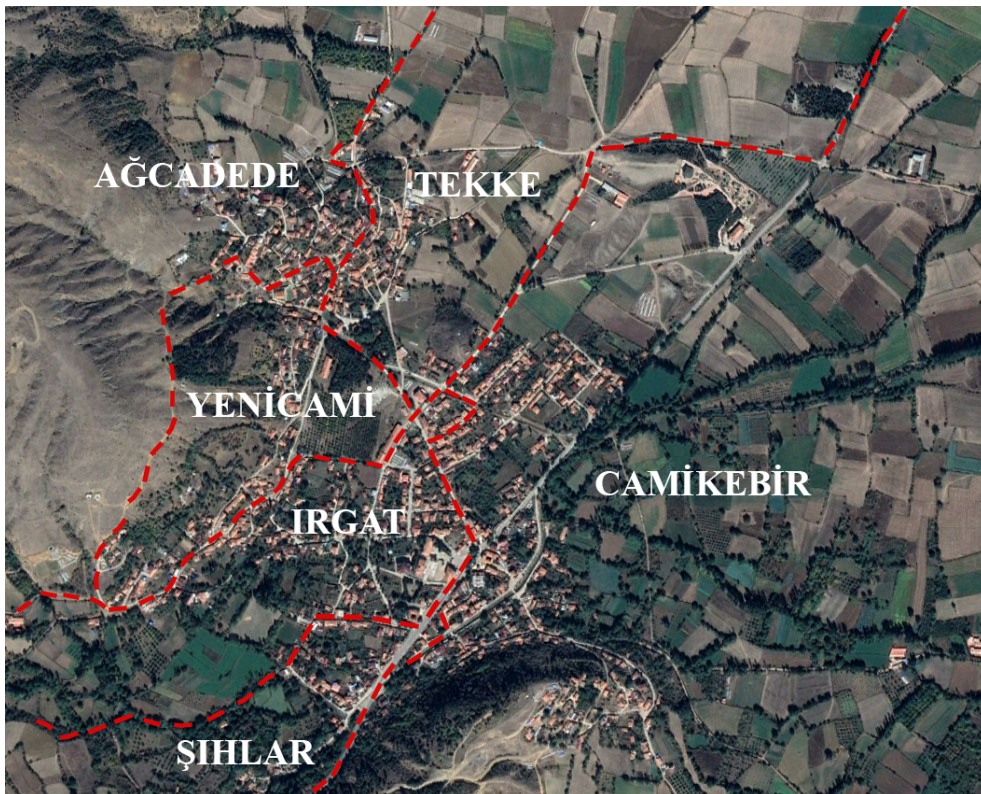
Amasya ilinin 7 ilçesinden biri olan ve alan çalışması olarak seçilen Gümüşhacıköy ilçe merkezi, Adatepe, Artıkabad, Cumara, Çay, Hacıyahya, Saray olmak üzere 6 mahalleden oluşmaktadır. Gümüşhacıköy ilçe merkezine 5 km uzaklıkta bulunan ilçenin ilk yerleşim yerlerinden olan Gümüş yerleşkesinin yapılan değişikliklerle belde statüsü kaldırılarak; Ağcadede, Camikebir, Irgat, Yenicami, Şıhlar, Tekke mahalleleri merkeze bağlı mahalleler olmuştur. İlçe merkezine bağlı mahallelerden Adatepe, Artıkabad, Cumara, Hacıyahya ve Saray Mahalleleri Müslüman Türklerin çoğunlukta yaşadıkları mahalleler olup, Çay Mahallesi geçmişten günümüze Ermeniler'in yaşadığı bir mahalle olarak özelleşmektedir. 1915 Ermeni Tehcirinden sonra Ermenilerin bir bölümünün göç etmesi sonucu, konutlar muhacirlere verilmiştir. Gümüş yerleşkesine ait Ağcadede, Camikebir, Irgat, Yenicami, Şıhlar ve Tekke Mahalleleri 1924 Mübadelesine kadar Rum yerleşimiyken, Rumların bölgeden ayrılması sonucu tüm konutlara muhacirler yerleştirilmiştir (Harita 4.2).

Gümüşhacıköy ilçe merkezinde geleneksel mimari özelliklerini koruyan çok sayıda geleneksel konut bulunmaktadır. Geleneksel konutlar ilçe merkezinde; Hacıyahya, Çay, Saray, Cumara mahallelerinde yoğunlaşmaktadır (Harita 4.1). Türk, Ermeni ve Rumlara ait konutların bir arada bulunduğu yerleşimde tek ve iki katlı konutlar organik sokak dokusunu oluşturmaktadır.

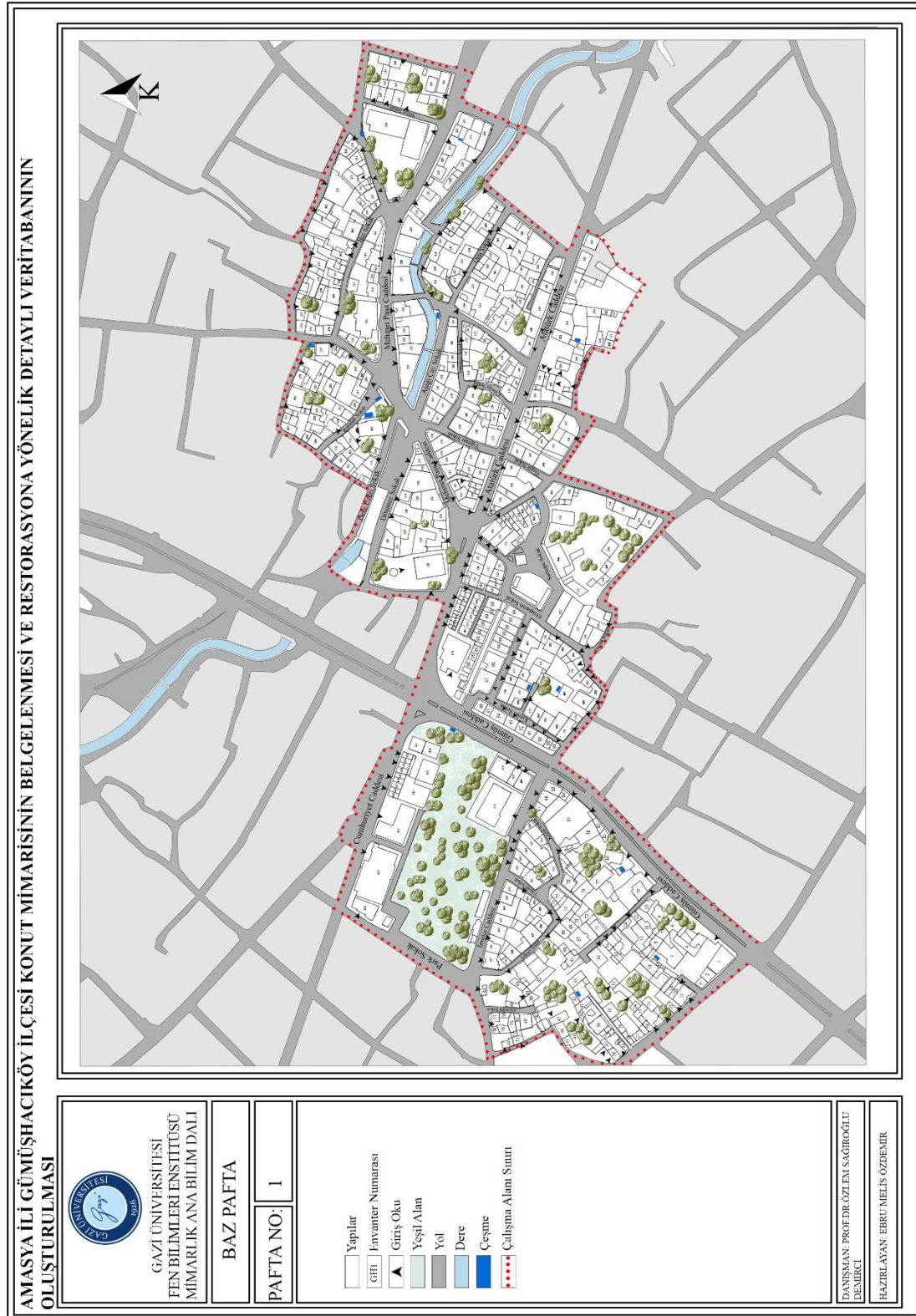
Çalışma kapsamında Gümüşhacıköy Belediyesi'nden elde edilen kadastral harita üzerinden Gümüşhacıköy ilçe merkezinde bulunan yapılar GH ve Gümüş yerleşkesi mahallelerinde bulunan yapılar G envanter numarasıyla kodlanarak baz paftası çıkarılmıştır (Harita 4.3), (Harita 4.4). Bu planlar üzerinden çalışma sınırları belirlenerek, alanda yapılan gözlem, fotoğraflama ve ölçümlerle birlikte, içlerine girilebilen 13 adet konutun krokileri çizilmiştir. İlçede yaşamını sürdüren Türk ve Ermeni yerli halkla ve yapı ustalarıyla yapılan sözlü görüşmelerden elde edilen veriler alan çalışmasıyla birleştirilerek bu bölümde sunulmuştur.

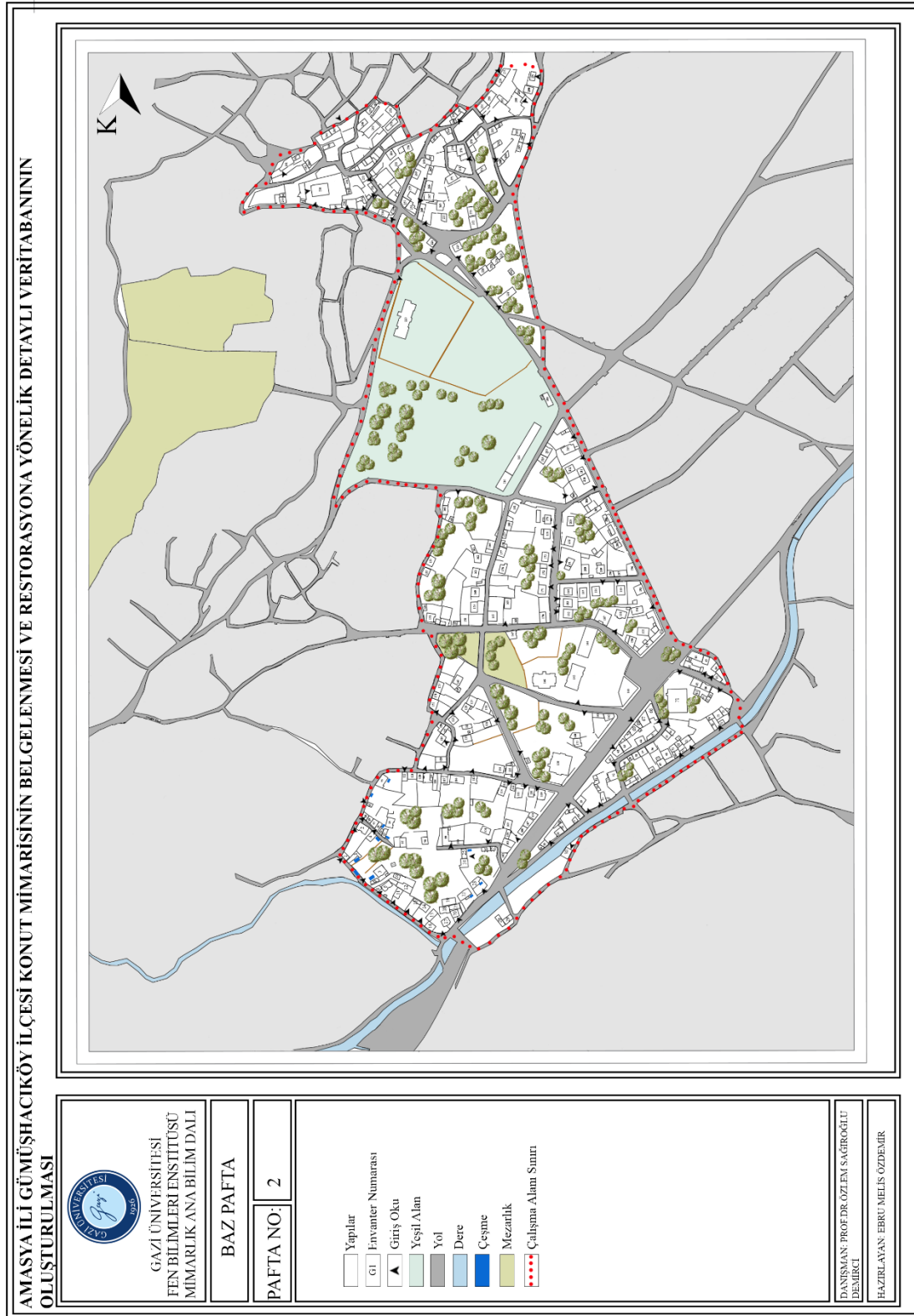
Harita 4.1. Gümüşhacıköy ilçesi merkez mahalleleri

Harita 4.2. Gümüş (Maden) yerleşkesi merkez mahalleleri

Harita 4.3. Gümüşhacıköy baz pafta

Harita 4.4. Gümüş (Maden) yerleşkesi baz pafta

4.1. Yapı-Parsel-Giriş İlişkisi

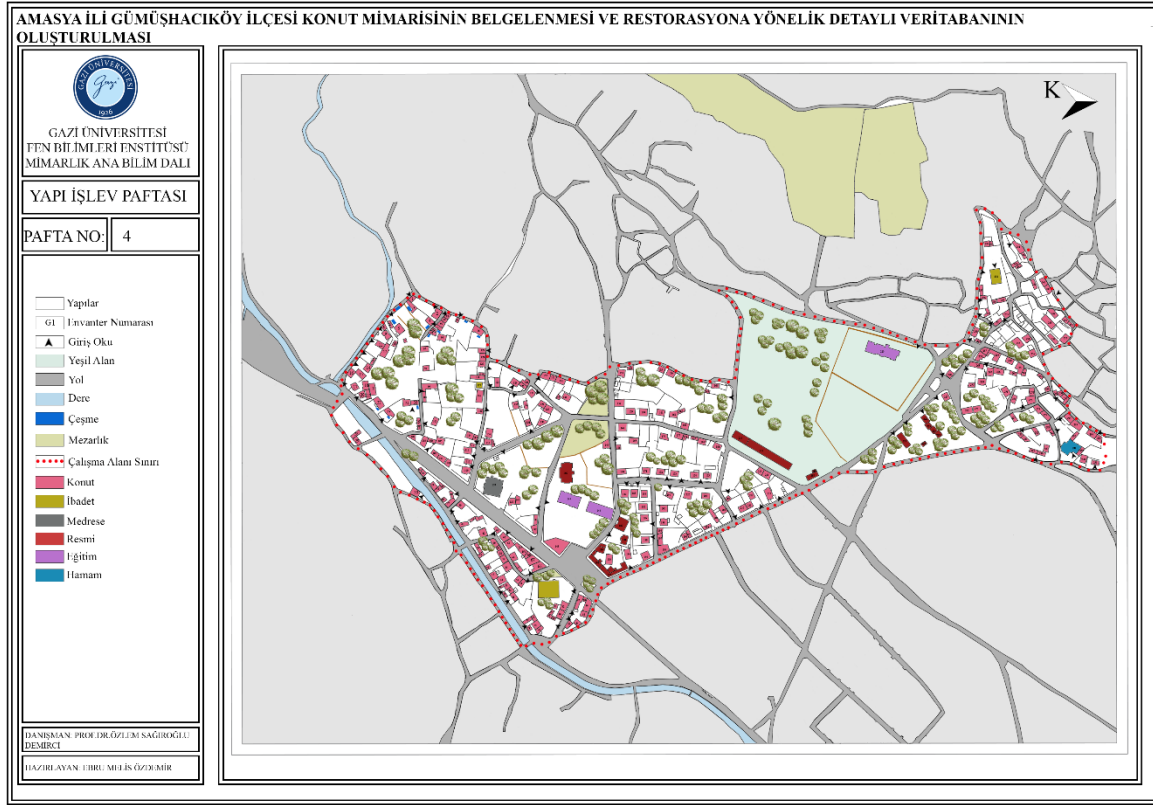
Bölgede bulunan konutların oluşturduğu doku, yapıların parsel içindeki yerleşimine göre şekillenmektedir. Yapıların geneli ayırık nizamda inşa edilmiştir. Yapı-sokak ilişkisi bakımından Gümüşhacıköy ilçesi konutları, parsel içerisinde 2 farklı konumda yerleştirilmiştir. Bunlar; bahçeden girilen, yoldan girilen yapılar olarak sınıflandırılmıştır. Bahçeden girilen yapılarda; yapı girişine bahçe kapısından geçildikten sonra ulaşılmaktadır (Resim 4.1). Yoldan giriş alan yapılarda, giriş kapısı doğrudan yola açılmaktadır. Bu yapılarda en az bir cephe sokak ile doğrudan ilişkilidir ve bahçe yapının arkasında ya da yanında yer almaktadır (Resim 4.2).

Resim 4.1. Bahçeden giriş alan konut örnekleri

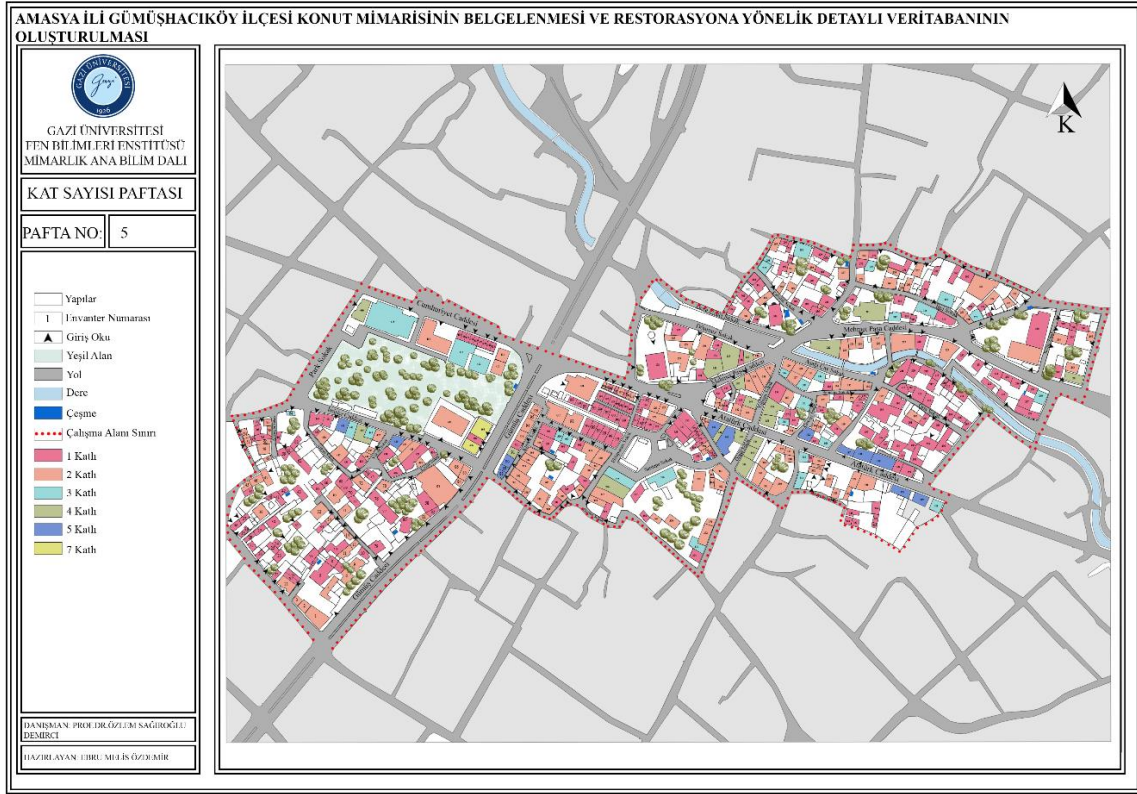
Resim 4.2. Yoldan doğrudan giriş alan konut örnekleri

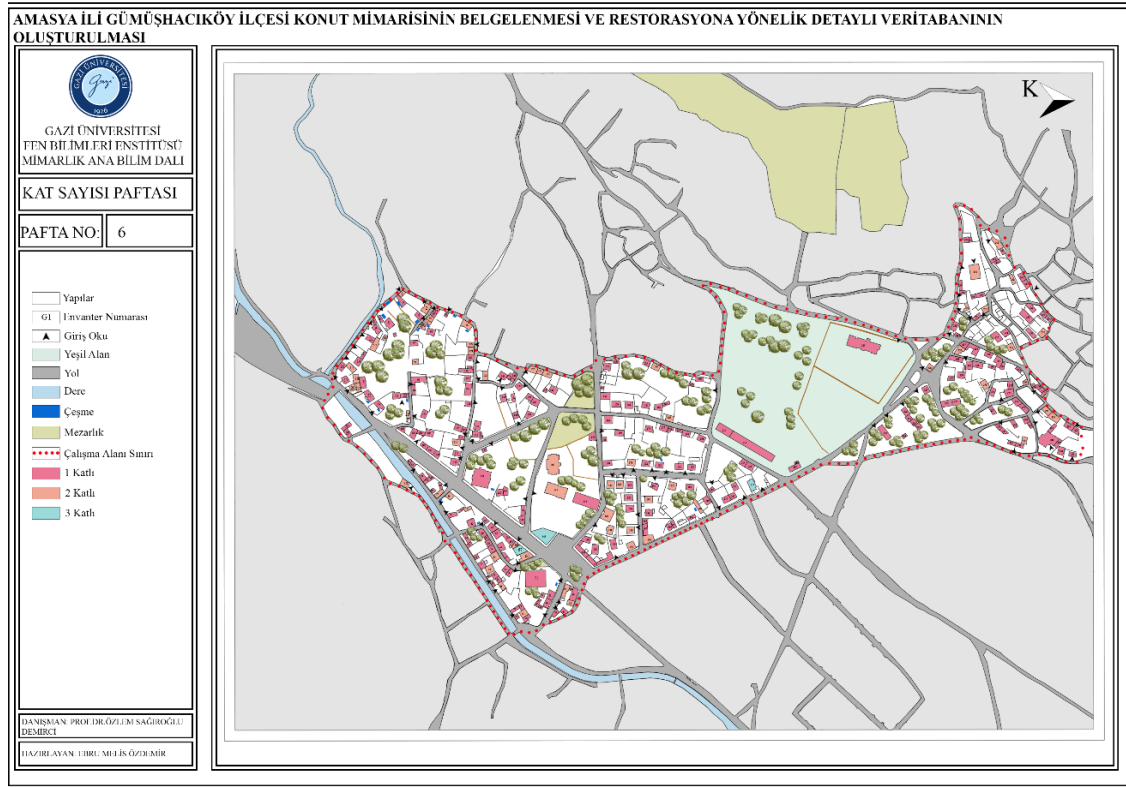
Harita 4.6. Gümüş yapı işlev paftası

4.3. Kat Yüksekliği ve Sayısı

Çalışma alanında, Gümüşhacıköy merkez mahallelerinde yapıların büyük bir çoğunluğu tek katlı olarak inşa edilmiştir. Cami, han, hamam, türbe gibi yapılar tek katlı, geleneksel konutların çoğu 2 katlıdır. İlçede geleneksel dokuya uyumlu olmayan, yeni yapılmış betonarme konutların 4, 5, ve 7 katlı olduğu gözlemlenmiştir. Konutların zemin ve birinci kat yükseklikleri ortalama 2.50 m ile 2.80 m arasında değişmektedir. Gümüş yerleşkesinde ise, geleneksel konutların geneli tek katlı tasarlanmıştır.

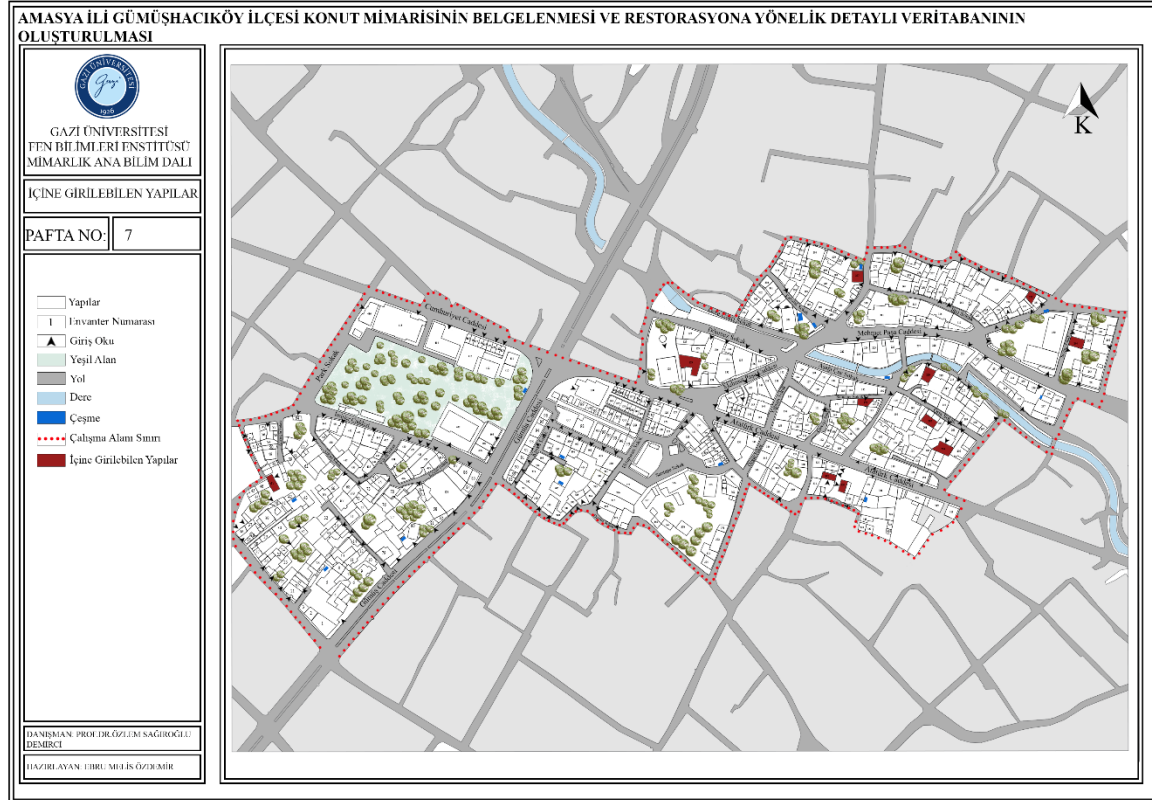
Harita 4.7. Gümüşhacıköy kat sayısı analiz paftası

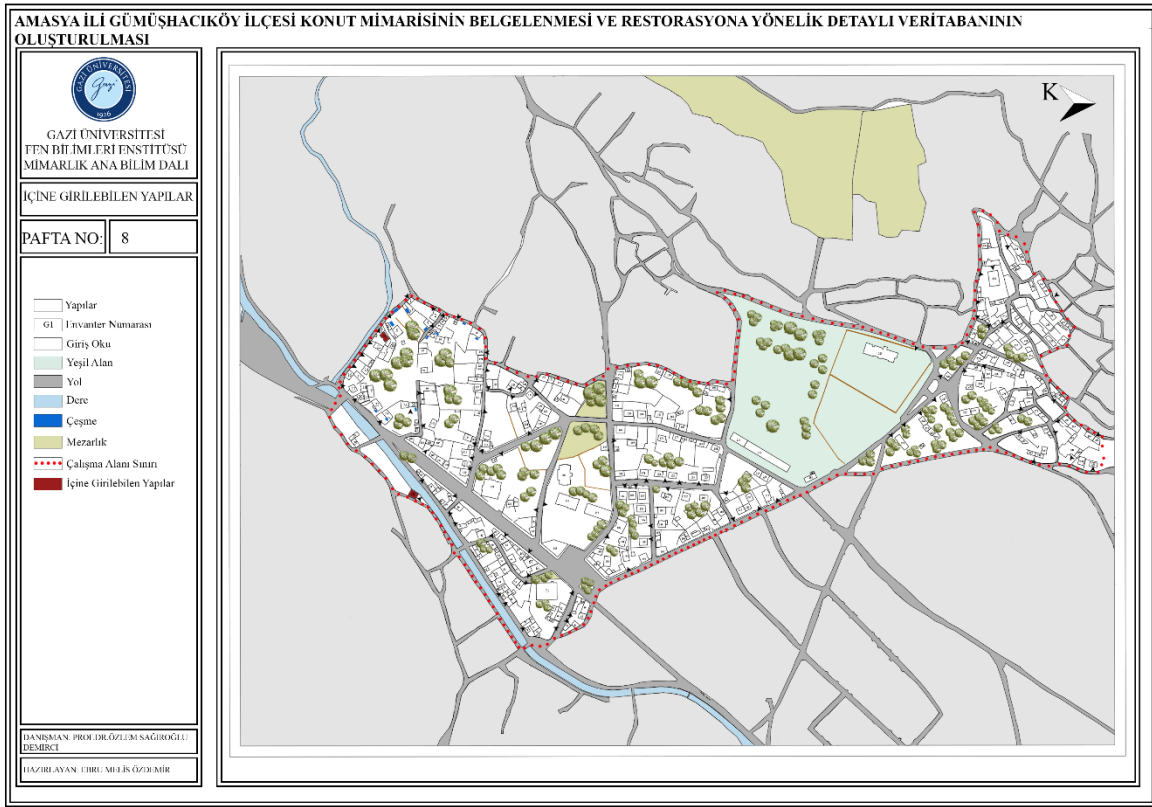
Harita 4.8. Gümüş yerleşkesi kat sayısı analiz paftası

4.4. Plan Özellikleri

Gümüşhacıköy ilçesinde yer alan geleneksel konutlardan 11 tanesi Gümüşhacıköy ilçe merkez mahallelerinden, 2 tanesi Gümüş yerleşkesi mahallelerinden olmak üzere, 13 tanesinin plan şeması çıkarılarak, plan tipolojisi oluşturulmuştur (Harita 4.9), (Harita 4.10).

Harita 4.9. Gümüşhacıköy içine girilen yapılar paftası

Harita 4.10. Gümüş yerleşkesi içine girilen yapılar paftası

İlçe halkının yaşam biçimi ve ihtiyaçları, konutların plan şeması ve mekan organizasyonu konusunda belirleyici olmuştur. Çalışma alanındaki konutların mağaza olarak adlandırılan bodrum katları kışlık yiyecek ve yakacak gibi temel ihtiyaçların depolanması amacıyla işlevlendirilmiştir. Konutların zemin katları ve üst katları yaşam alanı olarak kullanılmaktadır.

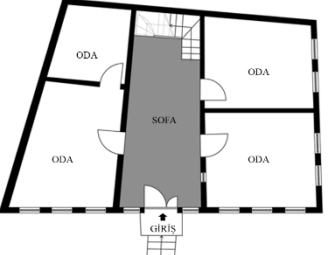
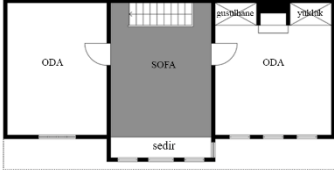
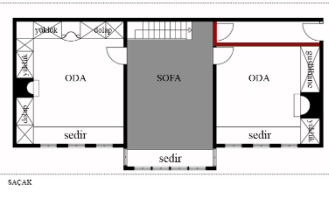
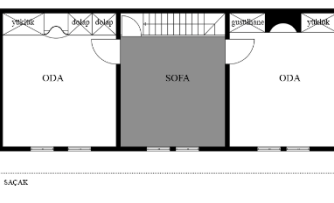
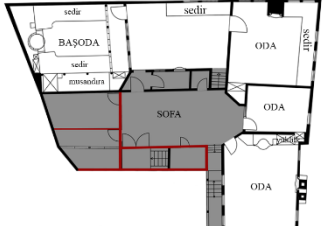
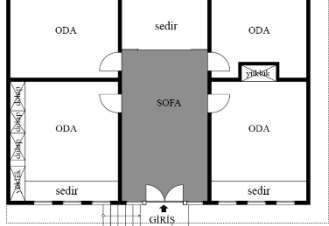
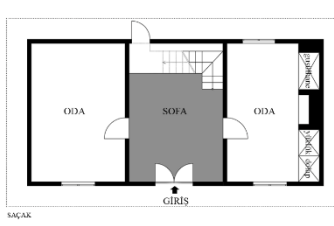
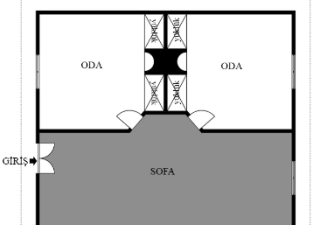
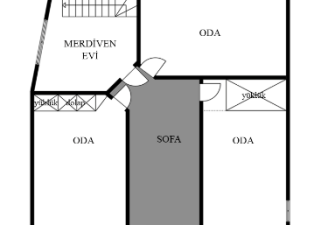
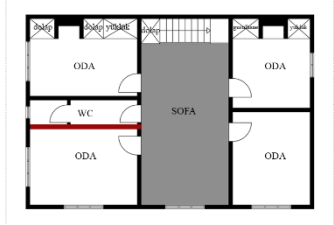
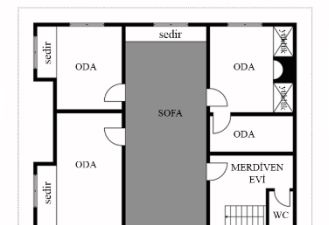
Çalışma alanında “hayat” olarak adlandırılan sofa, plan kurgusunun merkezinde yer almakta olup, mekanlar arasında yatay sirkülasyonu sağlamaktadır. Aynı zamanda sofa “cumba” bölümüne yerleştirilen sedir ile oturma alanı olarak da kullanılabilir. Evin en önemli birimi olan “odalar”, sofayla doğrudan ilişkili durumda bulunmaktadır. Oda sayısı ve boyutları aile yapısına ve ekonomik durumuna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Odanın içinde; ocak, yüklük, gusülhane, sedir, sergen gibi mimari elemanlar bulunmaktadır. Tuvalet ihtiyacı GH 172, GH 277 ve G 30 envanter numaralı konutlarda konut içerisinde çözülmüş olup, gider tesisatının bağlantısını çözmek amacıyla dış cepheye yerleştirilmiştir. Mutfak ihtiyacı oda içerisinde ocak yanlarında bulunan dolaplar içinde çözülmüştür. Çalışma alanında incelenen; Türk, Ermeni ve Rumlara ait konut odalarının mimari

elemanları benzerlik göstermekte olup; Ermenilere ait GH 172, GH 204, GH 220, GH 202 ve Rumlara ait G9, G30 konutlarında gusûlhane elemanı bulunmamaktadır. İncelenen konutlar içerisinde sadece GH 129 envanter numaralı konutta başoda görülmektedir. “Serhatlıoğlu” adıyla bilinen ve Osmanlı idaresinde önemli görevler almış Serhatlıoğlu Mehmed tarafından yaptırılan konak, hükümet konağı olarak kullanılmıştır (Bayraktar, 2018). Misafirlerin ağırlandığı başoda, mimari elemanların daha gösterişli tasarlandığı görülmektedir.

Yapıların plan şemaları incelendiğinde, tipoloji sofanın konuttaki durumuna göre oluşturulmuştur. Çalışma alanında plan şeması çıkarılan 13 adet konut incelendiğinde “dış sofalı” (GH 277, GH 172, GH 129, G 9) ve “iç sofalı” (GH 252, GH 47, GH 204, GH 220, GH 332, GH 202, GH 330, GH 244, G 30) olmak üzere 2 farklı tip plan şemasının olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.1).

Bunlardan ilki olan “dış sofalı” konutlarda, sofa cephenin bir köşesinde yer almakta olup, odalar sofanın etrafını çepeçevre sarmaktadır. GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı’nda, merdivenle çıkılan ve cepheye revakla açılan bir dış sofa ve dış sofanın doğu yanında bir oda yer almaktadır. Konakta sonradan yapılan tadilatlarla sofanın önündeki revak kapatılmış, bu bölüme sahanlık ve oda eklenerek sofanın özgün yapısı bozulmuştur (Bayraktar, 2018).

Diğer konut biçimi ise “iç sofalı” konutlar olup, çalışma alanında yoğun şekilde tespit edilmiştir. Bu plan şemasına sahip konutlarda; çoğunlukla dikdörtgen biçiminde olan ve konutun derinliği boyunca devam eden sofa, karşılıklı dizilen odaların ortasına yerleştirilmiştir. Bu yerleşim düzeninde, sofa genellikle cephenin simetri merkezinde yer almakta olup, her iki tarafta aynı büyüklükte odalar yer almaktadır.

DİŞ SOFALI	İÇ SOFALI	
 GH ENVANTER 277	 GH ENVANTER 252	 GH ENVANTER 332
 GH ENVANTER 172	 GH ENVANTER 47	 GH ENVANTER 202
 GH ENVANTER 129	 GH ENVANTER 204	 GH ENVANTER 330
 G ENVANTER 9	 GH ENVANTER 220	 GH ENVANTER 244
 G ENVANTER 30	 G ENVANTER 30	 G ENVANTER 30

Şekil 4.1. Plan tipolojileri

4.5. Mekan Özellikleri

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında plan elemanlarını; oda, başoda, sofa, merdiven evleri, hela, mağaza gibi mekansal öğeler oluşturmaktadır. Konut sahipleri; oturma, yemek yeme, yatma gibi gündelik yaşamdaki eylemlerini konutların ana mekanlarında gerçekleştirmektedir. Odalar ve sofalar geleneksel konutlarda ana mekan özelliği gösterirken, merdiven evleri, hela ve mağaza gibi birimler yardımcı mekanlardır. Bu alt başlıkta geleneksel konutlara özgü olan bu mekanların özellikleri incelenmiştir.

Oda

Geleneksel konutlarda odalar; konuta özgü çekirdek bir öge olmakla birlikte, ailelerin günlük yaşamdaki ihtiyaçlarını karşılayabilecek, tüm fonksiyonları içinde barındıran bağımsız birer yaşama birimi olarak işlev görmektedir. Geleneksel geniş aile düzenine göre aynı evi paylaşan çekirdek ailelerin her biri için ayrılan odalar kendi başına bir konut gibi içinde belirli fonksiyonları karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu mekanların konut içindeki sayısı ve boyutları, yaşayan ailenin büyüklüğüne, ekonomik durumuna göre değişkenlik göstermekle birlikte genellikle benzer özellikler göstermektedir. İlçedeki geleneksel konutların odalarında statü ayrımı çok görülmemekle birlikte, misafir ağırlamak için kullanılan, daha gösterişli tasarlanmış odalar “baş oda” olarak adlandırılmaktadır.

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında gündelik hayatın geçtiği odalar zemin ve birinci katta yer almaktadır. Zemin katta yer alan odalar; giriş sofası, birinci kata çıkışı sağlayan merdiven ve bazı konutlarda mağaza katına inışı sağlayan merdivenle ilişkilidir. Birinci katta yer alan odalar ise; üst kat sofası, merdiven, merdiven evi ve tuvalet ile bağlantılıdır. Odalarda; günlük yaşam içinde yapılan oturma, uyuma, yemek yeme, yıkanma gibi eylemler gerçekleştirilebilmektedir. Dikdörtgen veya kareye yakın formda olan odalar; içinde barındırdığı fonksiyonları en uygun şekilde karşılayacak mimari elemanlarla donatılmıştır. Odalara sofadan giriş, ahşap kapıyla sağlanmaktadır. Pencere; odanın konumuna göre dış mekanla bağlantı sağlayan tek veya iki dış duvarda yer almaktadır; ancak bazı konutlarda oda ve sofa arasında yer alan bölme duvarlarda iç pencere örneklerine rastlanılmıştır. Pencere açıklığının olmadığı dış duvarda genellikle; odanın mimari elemanlarından ortada “ocak”, olmak üzere iki tarafından birinde yatak, yorgan gibi eşyaların depolandığı “yükülük”, diğer tarafında yıkanma bölümü olan “gusülhane” yer almaktadır. Ocağın

olmadığı duvarlarda, pencere altlarında oturma elemanı olan “sedir”, bazı odalarda üzerine eşya konulabilen “sergen” görülmektedir. Ayrıca bazı odaların duvar yüzeylerinde “lambalık/şerbetlik” gibi hem işlevsel hem dekoratif elemanlar bulunmaktadır. Oda içinde yer alan bu mimari elemanların tasarımında çoğunlukla ahşap malzeme kullanılmış olmakla birlikte, bu elemanların bazılarında kalem işi ve alçı bezeme işçiliğinin örnekleri görülmektedir.

Oda duvarları ahşap karkas arası tuğla ya da kerpiç dolguludur. Duvarlar çamur sıvalı olup, bitirme malzemesi olarak kullanılan malzeme kireçtir. Oda zemin kaplamaları ahşap kapmalı, tavanları ahşap kirişlemelidir. Çalışma alanında genellikle kirişlemelerin altının kaplama tahtaları ile kaplandığı ve çıtalarla sabitlendiği ahşap çıtalı tavan uygulamaları tercih edilmiştir.

Resim 4.3. Odalardan örnekler

Başoda

Geleneksel Türk evinin en önemli birimi olan odalardan başoda; konut içerisinde yer alan en büyük ve gösterişli odadır (Sözen ve Tanyeli, 2011:47). Başoda; genellikle dikdörtgen plan şemasına sahip, sahibinin statüsünü gösteren ve misafirlerin ağırlandığı süsleme unsurlarının en yoğun görüldüğü mekan olarak görülmektedir (Kuban,1995:113). Çalışma alanında içine girilebilen konutlarda başoda; yalnızca GH 129 envanter nolu Özdarendeliler Konağı'nda tespit edilmiştir. Başodaya sofadan ahşap geometrik desenlerle süslemeli bir kapıdan girilmektedir. Başoda; “seki altı (pabuçluk)” ve oturma bölümü olan “seki üstü” olmak üzere iki işlevsel bölüme ayrılmıştır. Odaya giriş bölümü olan seki altı, seki üstü bölümünden daha düşük kotta yer almaktadır ve iki bölüm ahşap “direklik” ile sınırlandırılmaktadır. Başodanın dış duvarı; duvarın simetri ekseninde kemerli yaşımlı “ocak”, iki yanında “dolaplar” olacak şekilde tasarlanmıştır. Odanın ocak olmayan dış duvarında, ahşap direklikten diğer duvara kadar uzanacak şekilde “sergen” elemanı yer almaktadır. Başodanın ocak bulunmayan iç duvarında ortada “oturma sekisi” ve iki yanında diğer duvardaki ocağın bulunduğu duvardakilerle aynı yükseklikte biten dolaplar bulunmaktadır. Oturma sekisi ve dolapların üzerinde dört ahşap direğe oturan “musandıra” yer almaktadır.

Resim 4.4. Özdarendeliler Konağı başoda örneği

Başodanın; seki altı ve seki üstü olarak ayrımı, tavan ve zemin kaplamalarında da kendini göstermektedir. Direkliğin belirlediği seki altının döşeme kaplaması altıgen tuğla olup, seki üstü ahşap kaplama tahtaları ile kaplanmıştır. Başodanın tavanı geometrik desenli ahşap çıtakari süslemelidir. Çıtakari süsleme; seki üstünü oluşturan kesimde baklava dilimi şeklinde bir kompozisyon oluştururken, seki altını oluşturan bölümün tavanında dikdörtgen formunda bir kompozisyon görülmektedir.

Sofa

Geleneksel Türk konutunda sofa; konutun biçimlenmesini sağlayan en önemli mekânsal öğedir. Yörede “hayat” adı verilen bu mekan konut içinde yatay sirkülasyonu sağlamakla birlikte, tüm mekânsal birimlerin açıldığı bir toplanma alanıdır (Küçükerman:1991). Konut içinde odaların ikili, üçlü, dörtlü yerleşimlerine göre sofanın biçimi belirlenmektedir. Çalışma alanında yer alan konutlarda “iç sofa” ve “dış sofa” olmak üzere iki tip sofa biçimlenişi görülmektedir. İç sofalı konutlarda sofa; uzun kenarı odanın cephelerine, kısa kenarı konut cephesine denk gelecek biçimde karşılıklı dizilen odaların ortasında konumlanmaktadır. Bu konutlarda sofa genellikle cephenin simetri merkezinde yer almaktadır. Dış sofalı konutlarda ise; sofa konut cephesinin tamamında konumlanabildiği gibi, odaların birbirine bitişik iki kenara dizilmesi sonucu köşede yer almaktadır. Konutlarda alt kattan üst kata ulaşım, zemin kat sofasına yerleştirilen ve üst kattaki sofaya ulaşan merdiven ile sağlanmaktadır. Merdivenlerin çoğuna giriş sofasından bir kapıyla ulaşılmaktadır. Aynı şekilde merdivenlerin çoğunun bir kapıyla üst kat sofasına açıldığı örnekler görülmektedir.

Her iki sofa tipine sahip konutlarda da odalar sofayla doğrudan bağlantılı olup, oda kapıları sofaya açılmaktadır. Odalar dışında, çalışma alanında giriş sofası; üst kata çıkışı sağlayan merdiven ve bazı konutlarda mağaza katına inışı sağlayan merdivenle ilişkilidir. Üst katta yer alan sofa ise merdiven, merdiven evi ve tuvalet ile ilişkilidir.

Çıkma bulunan konutlarda, sofa ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. İç sofalı konutlarda, sofanın devamında bulunan çıkmalar genellikle cephenin simetri merkezinde yer almaktadır. Dış sofalı konutlarda ise, çıkma cephenin simetri merkezinde değil tamamında ya da bir köşesinde konumlanmaktadır. Sofanın en az bir cephesinde “pencere” yer almakta olup, sofada çıkma bulunan örneklerde çıkmaların üç tarafında da pencere açıklıkları bulunmaktadır. Sofa, pencere önüne yerleştirilen “sedirle” oturma ve toplanma amaçlı da kullanılabilir. Çalışma alanında içine girilebilen konutlarda, sofalarda “ocak” görülmemiştir. Sofaların duvar yüzeylerinde “lambalık” gibi hem işlevsel hem dekoratif elemanlar bulunmaktadır.

Sofa duvarları ahşap karkas arası tuğla ya da kerpiç dolguludur. Duvarlar çamur sıvalı olup, üzerine kireçle badana yapılmıştır. Sofaların tavan kaplamaları genellikle ahşap çıtalı tavan

olmakla birlikte; bazı konutlarda giriş sofasının ahşap kaba yonu kirişlemelerinin kaplanmadan açıkta bırakıldığı görülmektedir. Bu mekanlarda zemine oturan döşemeler taş, zemine oturmeyenler ahşap kirişlemelidir ve üzeri kaplama tahtası ile kaplanmıştır.

Resim 4.5. Sofa örnekleri

Merdiven evi

İlçede iç mekan incelemesi yapılan konutlarda, düşey sirkülasyonu sağlayan merdivenler kat planında iki şekilde yerleşim özelliği göstermektedir. Birinci yerleşimde, merdivenler sofanın bir ucunda yer alırken, ikincisinde alt kat sofasını üst kat sofasına bağlayan merdivenler genellikle ayrı bir mekandan çıkan merdiven evleri ile bağlanmaktadır. Merdiven evlerinin çoğunda alt kat ile üst kat yaşam alanları sofaya açılan bir kapı ile ayrılmaktadır. Ayrıca bu mekanlarda açılan pencerelerle sofanın daha aydınlık olması sağlanmaktadır. G30 envanter nolu konutta merdiven evinin duvarla bölünmesiyle hela bölümü oluşturulmuştur.

Resim 4.6. Merdiven evi örnekleri (GH 30, GH 220)

Hela

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında helalar avluda ve konut içinde yer almaktadır. Çalışma alanında içine girilebilen konutlardan sadece GH 244 envanter numaralı konutta hela bahçede yer almaktadır. Konut içinde yer alan helalar, yapının dış cephesine bakan köşesinde yer almaktadır. Özgün hali taş olan helalar, ortada delik ve devamında bir kanal şeklinde tasarlanmıştır.

Resim 4.7. Hela örnekleri (GH 244, GH 172, G 30)

Mağaza

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutların genelinde bodrum kat kullanımı görülmektedir. Yerel halk tarafından “mağaza” olarak adlandırılan bodrum kata ulaşım bahçeden ve konut içinden olmak üzere iki şekilde sağlanmaktadır. Bahçeden bu kata taş ya da beton, 3-4 basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Konut içinden ulaşım ise; zemin kat sofasında yer alan, merdiven genişliği 90-110 cm, basamak sayısı 11-15 adet arasında değişen ahşap merdivenle sağlanmaktadır. Bahçeden mağaza katına giriş 75-85 cm arasında değişen ahşap tek katmanlı bir kapıyla sağlanırken, genişliği 70-80 cm aralığında değişen pencereler görülmektedir. Duvarları moloz taş yığma üzeri çamur harçla sıvalı olan bu katın zemini sıkıştırılmış topraktır. İlçede mağaza katı genellikle kışlık yiyecek ve yakacak deposu olarak kullanılmaktadır. Yiyeceklerin kuru bir ortamda saklanmasını sağlamak için sandık biçimli ambarların kullandığı görülmektedir. Ayrıca Ermenilere ait konutlarda geçmişte şarap saklamak için kullanılan küplere rastlanılmıştır.

Resim 4.8. Mağaza örnekleri

Müştemilat

İlçede yöre halkı tarafından “konak” olarak adlandırılan bazı konutların bahçelerinde müştemilat yapısı yer almaktadır. Bu yapılar konaklarda çalışan görevlilerin kullandıkları yapılardır. Müştemilat binaları, ana yapılar ile bağlantılı olacak şekilde bahçe içerisinde konumlanmıştır. Çalışma alanında GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı ve GH 47 envanter numaralı Kılavuzlar Konağı’nda müştemilat yapısı tespit edilmiştir.

GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı müştemilat yapısı, ana yapının yakınında konumlanmış olup, aralarında odunluk olarak kullanılan sundurma çatılı bir bölüm bulunmaktadır. Ahşap karkas sistemle iki kat olarak inşa edilmiştir. Zemin katında üç oda bulunan müştemilat binasında zemin katın bir bölümü konut sahiplerinden edinilen sözlü bilgiye göre geçmişte at arabalarının konulması için ayrılmıştır. Konak yapısı ile aynı inşa özelliklerini gösteren yapı, daha sade mimari elemanlarla tasarlanmıştır. Zemin döşemesi sıkıştırılmış toprak olan odaların tavanları ahşap çatalı tavandır.

Resim 4.9. GH 129 Özdarendeliler Konağı müştemilat (Fersah Mimarlık arşivi)

GH 47 numaralı Kılavuzlar Konağı'nın müştemilat yapısı, konak bahçesinin içinde ana yapının tam karşısında konumlanmaktadır. Tek katlı ahşap karkas sistemle inşa edilen yapının, malzeme ve inşa özellikleri konak ile aynıdır. Yapının biri konak cephesinde diğeri bahçe giriş kapısına bakan cephede olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. İki odası bulunan müştemilat yapısının bir odasında, duvarın merkezinde ocak, bir yanında gusülhane, diğer yanında dolap olarak kullanmış bir boşluk görülmektedir. Tuğla malzemeden yuvarlak kemerli ocak, konak yapısında yer alan ocaklara benzerlik göstermekte olup süsleme ve bezeme yönünden daha sade inşa edilmiştir. İki oda arasındaki ortak duvarda lambalık

elemanı ve lambalığın yaslandığı duvar üzerinde, aydınlatma aracından her iki odanın faydalanması için pencere bulunmaktadır. Her ikisi odada ikişer tane tekli giyotin pencere yer almaktadır. Müştemilat yapısının zemini ahşap kaplama tahtaları ile kaplanmış olup, tavanı ahşap çıtalıdır.

Resim 4.10. GH 47 numaralı konut müştemilat (Kılavuzlar Konağı)

4.6. Avlu/Bahçeler ve Elemanları

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında bahçeler, konutların parsel yerleşimine göre şekillenmiştir. Konut sahibinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bu alanlarda; kuruluk, ocak, fırın gibi işlevsel elemanlar tespit edilmiştir. Bazı bahçelerde ise su ihtiyacını karşılamak için su kuyuları ve çeşmeler yer almaktadır. Sokaktan çift kanatlı kapılarla bahçeye girilen konut örnekler olduğu gibi; direk yoldan girişin konutlarda, bahçenin evin arkasında yer aldığı durumlarda, zemin kattan bahçeye geçişin sağlandığı örnekler de bulunmaktadır.

Bahçe duvarları

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında özgün ve korunmuş bahçe duvarları yığma sistemde inşa edilmiş olup; kullanılan malzeme bağlamında üç farklı tip oluşturmaktadır. Bunlar; moloz taş yığma duvar, kerpiç yığma duvar ve her ikisinin birlikte kullanıldığı karma tip yığma duvardır. İlçede bahçe duvarında kerpiç ve moloz taşın yanı sıra, sadece Gümüşhacıköy’de malzeme bağlamında özelleşmiş olan, çıkarılan gümüş madeninden arta kalan “cüruf atığı” kullanılmıştır (Resim 4.11).

Resim 4.11. Maden cüruf atığı kullanılan duvar örneği

İlçede özgün bahçe duvarlarından ilki, alanda oldukça yoğun olarak tespit edilen moloz taş yığma bahçe duvarlarıdır. Bu duvarların yükseklikleri, bahçe kotu, yol kotu ve arazi eğimine göre farklılaşmakla birlikte, 120-300 cm arasında değişmektedir. Bu duvarlarda; yörede derelerden ve taşlık alanlardan toplanmış hiç müdahale edilmemiş taşlar kullanıldığı gibi, kaba olarak düzeltilmiş moloz taşlar da kullanılmıştır. Kullanılan bu taşlar farklı bölgelerden toplandığı için farklı büyüklükte ve renkte olabilmektedir. 20-25 cm ve üzeri büyüklükte taşların kullanıldığı bu duvarlarda, büyük taşların arası daha küçük taşlarla doldurulmuştur. Bahçe duvarı kalınlıkları 40-50 cm arasında değişmekte olup, taş boyutlarına bağlı olarak duvar kalınlığı kendi içinde değişmektedir. Günümüzde tespiti yapılan özgün bahçe duvarlarında taşların arasının çamur harç olduğu, ancak atmosfer koşullarından dolayı derz aralarının boşaldığı tespit edilmiştir.

İkinci tip duvarlar kerpiç yığma duvarlardır. Bahçe duvarlarının yükseklikleri 200-300 cm, genişlikleri 45-50 cm arasında değişmektedir. Kerpiç duvar örgüsünde, ana ve kuzu olmak üzere iki tip kerpiç kullanılmaktadır. Kerpiçlerin boyutları yaklaşık olarak, ana kerpiçlerde 30x30x10 cm, kuzu kerpiçlerde 15x30x10 cm'dir. Bu tip duvarlarda kerpiçlerin üzeri çamur

harç ile sıvanmıştır. Ancak günümüzde çamur harcı kaybolması nedeniyle yapılan tamiratlarda bahçe duvarları çimento esaslı harç ile sıvanmıştır.

Üçüncü tip duvar örneklerinde, genellikle alt kısımları moloz taş ve cüruf atığıyla örülen bahçe duvarları, kerpiçle devam etmektedir.

Alanda inşa edilen üç tip duvar örneğinde de hatıl uygulaması görülmemektedir. Taş, kerpiç ve cüruf atığını birbirine bağlamak için çamur harcı kullanılmıştır. Bazı bahçe duvarlarından özgün olanlarda, duvarlar da harpušta olarak alaturka kiremitin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Resim 4.12. Bahçe duvarı örnekleri

Bahçe kapıları

İlçede “porta” ya da “kanatlı” adı verilen ahşap avlu kapıları çift kanatlı olup; çoğunlukla yığma bahçe duvarıyla aynı hizada ya da bazı örneklerde görüldüğü gibi kapıyı vurgulamak için bahçe duvarından daha yüksek olacak şekilde tasarlanmıştır. Kanat genişlikleri 120-170 cm, kanat yükseklikleri 250-270 cm arasında değişen bahçe kapıları tek katmanlı olarak kurgulanmıştır. Bu kapılar; 3 veya daha fazla sayıda, 1,5-2 cm kalınlığa sahip dikey ahşap elemanın arkalarından birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Kapı yüksekliğini oluşturacak şekilde yan yana getirilen aynı boydaki ahşaplar; her bir kanatta arkalarından kalınlığı 4-5 cm olan altta, ortada, üstte olmak üzere 3 yatay kuşak ile bağlanmaktadır. Genişliği kapı genişliği kadar olan bu kuşaklar; ahşap parçalara “kalpaklı” denilen başlık kısmı büyük, dairesel çivilerle sabitlenmiştir. Bu çiviler bağlantıyı sağlamlaştırmakla birlikte, sağladığı görsellik sayesinde kapının ön yüzünden kuşak yerlerini algılamak mümkündür (Resim 4.1). Kapının ön yüzünde düşey ahşap biniler kullanılmıştır. Bu binilerden kanatların birleşme kısmına denk gelen ve diğer ahşap elamanlara göre daha geniş olarak kullanılan kanatlar arasındaki boşluğun görülmemesini sağlamaktadır. Kapı kanatları, kapı kasalarına güllaplar ile sabitlenmektedir. Özgün bahçe kapılarının üstlerine kaba yonu kütüklerin bir araya gelmesi ile oluşturulan beşik çatı yapılmış, her iki yönde en az 60-100 cm uzunluğunda saçak uzatılmıştır. Çatıların üzeri alaturka kiremit ile kaplanmıştır; ancak günümüzde onarım geçirmiş bahçe kapılarının örtü malzemesi marsilya kiremit olarak değiştirilmiştir.

Bahçe kapılarında kilit sistemi olarak geleneksel kapazlama kilit kullanılmıştır. Kilit sistemi ortada bulunan yatay kuşak üzerinde konumlandırılmıştır. Bu kilitlerin üzerinin kapakla kapatıldığı örnekler olduğu gibi, kilit sisteminin açık bırakıldığı örnekler de tespit edilmiştir.

Resim 4.13. Bahçe kapısı (porta) örnekleri

Resim 4.14. Bahçe kapısı avludan görünüş örnekleri

Resim 4.15. Kilit sistemleri örnekleri

İlçede incelenen bahçe kapılarından özgün olanlarda demirden yapılmış kapı tokmağı ve kapı halkaları bulunmaktadır. “Zelve” olarak adlandırılan kapı halkaları genellikle çift kapı kanadında yer almaktadır, ancak sadece tek kapı kanadında görülen örnekler de mevcuttur. Avlu kapılarında kapı tokmağı ya da zelvelerin iki kanatta bir arada olduğu örneklerde; bu durumun hane halkı ve komşularla, yabancıları ayırt etmek için kullanıldığı sözlü bilgi kapsamında öğrenilmiştir. Çalışma alanında tespit edilen kapı halkaları genellikle; kulp ve kanca bölümünden oluşan göbeksiz kapı halkalarıdır. Kapı tokmakları ise genellikle dikdörtgen kesitli düşey bir çubuk şeklinde olup, vurma kısmına doğru kıvrım yapmaktadır.

Resim 4.16. Kapı tokmak ve halka örnekleri

Bahçe/avluda tespit edilen öğeler

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında yapıların dış mekanını oluşturan bahçe ve avlularda kullanıma bağlı olarak farklı mimari öğelere rastlanmıştır. Çalışma alanında yer alan yapıların dışında; bahçe içerisinde tespit edilen işlevsel elemanlar arasında kuruluk, ocak, kuyu, çeşme, esvap ve dibek taşı bulunmaktadır. Bu bahçe elemanlarının çoğu günümüzde kullanılmamasına rağmen, özgün nitelikte elemanlar olarak bahçede sergilenmektedirler.

Kuruluk

İlçede konut bahçesinde yer alan kuruluk adı verilen eklentiler konutlardan ayrı olabildiği gibi, yapıya bitişik olarak da konumlandırılmıştır. Fazlalık malzemelerin, tarım aletlerinin muhafaza edildiği bu bölümde; bazı konut bahçelerinde kuyu, çeşme, esvap taşı, dibek taşı gibi diğer işlevsel elemanlar yer almaktadır. Ahşap dikme ve kirişlemelerden oluşan ahşap çerçevenin üzeri tek yöne eğimli sundurma çatı örtülüdür, zeminleri ise sıkıştırılmış toprak ya da taş döşemedir.

Resim 4.17. Bahçede yer alan kuruluk örnekleri

Ocak ve fırın

Çalışma alanında yer alan bazı geleneksel konut bahçelerinde su ısıtmak, kışlık yiyeceklerin hazırlanması ve yemek pişirmek için ocaklar yer almaktadır. Çalışma alanında bahçelerde yer alan ocaklar; genellikle taş ve tuğla malzeme kullanılarak yuvarlak ve kaş kemer formunda inşa edilmiştir. GH 244 ve GH 386 envanter numaralı konutlarda ocakların dışında geçmişte ekmek pişirmek için kullanılan fırınlar bulunmaktadır. Alanda tespit edilen fırınlar, zeminden yaklaşık 50-60 cm yüksekliği kadar moloz taş ile yığma sistemde inşa edilmiştir. Moloz taş duvarın üzerine tuğla ile fırının kemer kısmı ve bacası örülmüştür. Ancak GH 244 envanter numaralı konutun bahçesinde yer alan fırının, kemer ve baca bölümü kısmen yıkılmıştır. GH 386 envanter numaralı konutta, fırın kapısının önünde hazırlıkların yapıldığı bir niş bulunmakta olup, fırın kapağı tespit edilmiştir. Günümüzde tespiti yapılan ocak ve fırınların kullanılmadığı görülmektedir.

Resim 4.18. Ocak ve fırının bir arada olduğu örnekler (GH 386, GH 244)

Kuyu, çeşme

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konut bahçe ve avlularında su ihtiyacını karşılamak için yapılan elemanlar kuyular ve çeşmelerdir. Çalışma alanında yer alan konutlardan sadece GH 204 ve GH 244 envanter numaralı yapının bahçesinde kuyu bulunmaktadır. Üzeri taş ile kapatılan kuyular ve çeşmeler günümüzde kullanılmamaktadır. Avluya sonradan eklenen çeşme örnekleri de çalışma alanında mevcuttur.

Esvap taşı

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında bahçe ve avlularında yer alan elemanlardan biri esvap taşıdır. Farklı büyüklükte yekpare taş malzemeden yapılmış esvap taşları yıkama bölümü ve yerden yükseltilmesini sağlayan ayak bölümünden oluşmaktadır. Suyun akması için tek yöne eğimli olan yıkama bölümü ve devamında suyun tahliye edilmesi için bir kanal şeklinde tasarlanmıştır. Geçmişte çamaşır yıkamak için kullanılan bir eleman olduğu sözlü bilgi kapsamında öğrenilen elemanlar günümüzde kullanılmamaktadır.

Resim 4.19. Bahçede ocak, çeşme, kuyu ve esvap taşı örnekleri

Dibek taşı

GH 332 ve G 9 envanter numaralı yapının bahçesinde, yapı sahipleri ile yapılan görüşme kapsamında dibek taşı olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde kullanılmayan dibek taşlarının geçmişte buğday öğütmek için kullandığı sözlü anlatım ile öğrenilmiştir.

Resim 4.20. Dibek taşı örnekleri

4.7. Eleman Özellikleri

Bu bölümde geleneksel konutlarda yer alan merdiven, iç mekân kapıları, yüklük, ocak, lambalık, tavan, sedir, sergen gibi iç mekân elemanları incelenmiştir.

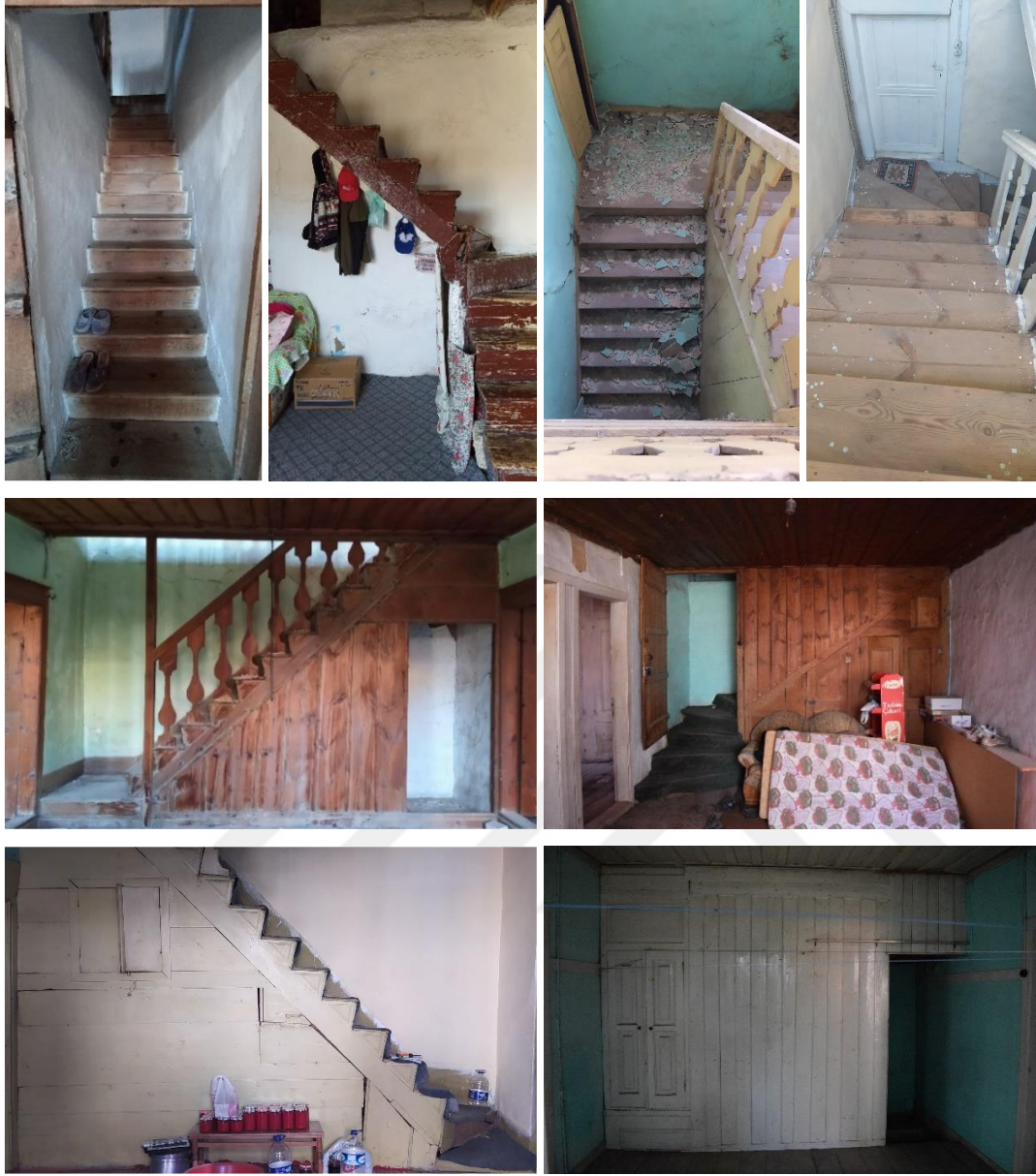
Merdiven

Çalışma alanındaki konutlarda, konuta girişte ve katlar arası sirkülasyonu sağlayan konut içinde merdiven elemanı tespit edilmiştir. Bahçeden giriş alan konutlarda, giriş yükseltilmiş olup 6-7 basamaklı merdivenlerle sağlanmıştır. Konuta girişin sağlandığı cephede genellikle simetri ekseninde yer alan merdivenler özgün taş merdivenlerdir. Merdiven genişliğinin 70-120 cm, basamak genişliğinin ortalama 25-30 cm arasında değişkenlik gösterdiği bu elemanlarda korkuluk kullanımı görülmemektedir.

Resim 4.21. Konuta girişı sağlayan taş merdiven örnekleri

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında, konut içi özgün merdivenlerin tümü ahşaptır. Katlar arası düşey sirkülasyonu sağlayan merdivenler giriş sofasından üst kattaki sofaya ulaşacak şekilde tasarlanmıştır. Mağaza katı olan konutların bazılarında; giriş sofasından bodrum kata ulaşım, üst kata çıkışı sağlayan kat merdivenin devamı ile sağlanmaktadır. İç mekan analizi yapılan konutlarda; “I”, “L” ve “U” plan tipi merdivenler tespit edilmiştir. Merdivenlerin bir tarafı duvara dayalı olduğu için genellikle tek kolludur. Merdiven ve basamak genişliği, rıht yüksekliği konutlara göre farklılık göstermekte olup, merdiven genişliği 90-110 cm, basamak sayısı 11-15 adet arasında değişkenlik göstermektedir. Merdiven rıhtları genellikle kapatılmıştır; çatıya çıkış merdivenlerinde rıhtları kapatılmadan açıkta bırakılan örnekler görölmektedir (Şekil 4.1). Çalışma alanındaki konutlarda genellikle üst kata çıkışı sağlayan merdiven ile giriş sofası ahşap kapı ile ayrılmaktadır. Ayrıca bazı örneklerde merdiven altlarının kaplama tahtası ile kapatılarak dolap, kiler olarak kullanıldığı görölmektedir. Konutlarda alt ve üst kat arasında ısı geçişini engelleyen merdiven kapağı bulunmaktadır (Resim 4.1).

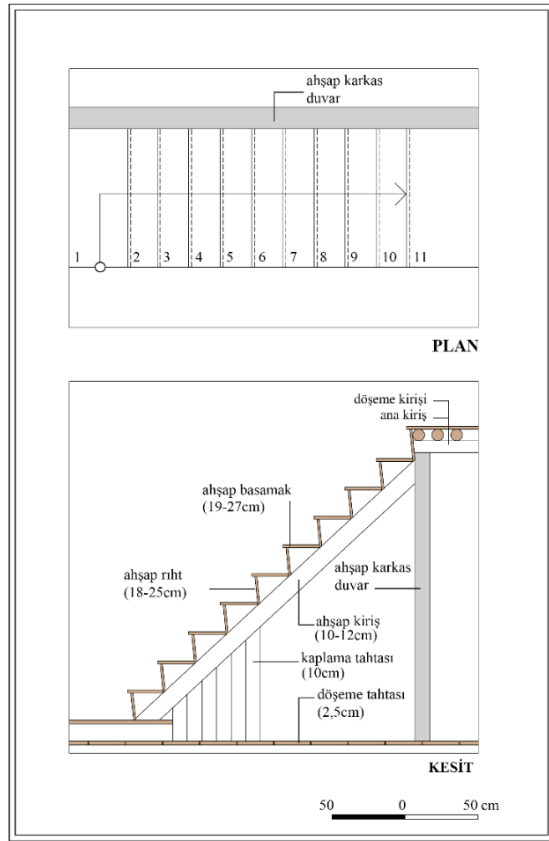

Resim 4.22. Merdiven örnekleri

Resim 4.23. Merdiven kapağı örnekleri

Merdivenler limon kirişli olarak tasarlanmıştır. Bu merdivenlerde; merdiven basamakları 10-15 cm genişliğe sahip, duvar kenarında ve basamakların diğer kenarında yer alan iki limon kirişe oturtulmaktadır. Bazı konutların çatıya çıkış merdivenlerinde limon kirişlerin her ikisinin de basamakların ucundan 10-15 cm daha içerde tasarlandığı görülmektedir. Merdiven üst katta ulaşmak istenen noktada sabitlenmiş olan kirişe limon kirişlerin oturtulması ile yapılmaktadır. Basamaklar iki limon kiriş üzerine yerleştirilen çeşitli boy ve kesitte ahşap latalar üzerine oturtulmuştur (Şekil 4.1). Bu merdivenlerde latalar kademeli yapılmakta ve kalınlığı 2-3 cm arasında değişen ahşap basamaklar bu kademeler üzerine çivi yardımıyla sabitlenmektedir. Alandaki çoğu merdivende örneğini gördüğümüz kapalı rıhtlar, rıhtları oluşturan ahşap lataların limon kirişlere sabitlenmesi ile oluşturulmaktadır.

Şekil 4.2. Merdiven detayı

Merdiven korkuluk tasarımlarında ahşap malzeme tercih edilmiştir. Alanda yuvarlak ya da dikdörtgen kesitli, basit ve oymalı ahşap korkuluk örnekleri tespit edilmiştir. Bazı konutlarda korkuluğu olmayan merdiven örnekleri de görülmektedir.

Resim 4.24. Merdiven korkuluk örnekleri

Oda kapıları

İç mekan analizi yapılan konutlarda, tüm iç kapıların yapı malzemesinin ahşap olduğu gözlemlenmiştir. Alanda özgün mekan kapılarının tek katmanlı(çatma) ve tablalı olarak iki tip olduğu tespit edilmiştir.

Birinci tipteki kapılar tek katmanlı kapılardır. Bu kapılar; ince yonu ahşapların arkalarından yatay yönde üç yerden ahşap kuşaklara sabitlenmeleri ile oluşturulmuştur. Tek katmanlı kapılar; içine girilebilen konutlarda genellikle hela kapısı, merdiven çıkış kapısı ve bazı konutlarda oda kapısı olarak tercih edilmiş olup, tümü tek kanatlıdır. Bu kapılarda genişliği 20-30 cm, kalınlığı 1,5-2 cm arasında değişen 3 parça dikey ahşap kullanılmaktadır. Aynı boydaki bu ahşap parçalar yan yana getirilerek; arkalarında üst, orta ve alt bölümlerinden yatay kuşaklarla bağlanmaktadır. Yatay kuşakların kalınlığı 4-5 cm arasında değişmekle birlikte, uzunlukları kapı genişliği kadardır. Kapı ölçüleri kullanılan mekana göre değişkenlik göstermekle birlikte; kapı yükseklikleri 180-200 cm, kapı genişlikleri 75-80 cm arasında tasarlanmıştır. Kapının kilit sistemi ortada bulunan yatay kuşağın üzerinde konumlandırılmaktadır. Bu tip kapılardan zemine oturan döşeme üzerinde yer alanlarda taş

eşik, üst katlarda 5-8 cm yükseklikte ahşap eşik kullanıldığını görülmektedir. Tek katmanlı kapılarda; 332 envanter nolu konutta dikey ahşap parçalardan ortadaki parçanın yontulmasıyla iç içe geçmiş dikdörtgen formlardan oluşan süsleme; 129 envanter nolu konutta kazıma yöntemiyle oluşturulan baklava dilim kompozisyonlu süsleme yapıldığı tespit edilmiştir.

Resim 4.25. Tek katmanlı oda kapıları örnekleri

Alanda tespit edilen ikinci tip iç kapılar tablalı kapılardır. Bu kapılar tek kanatlı olmakla birlikte, sadece GH 83 envanter numaralı konutta çift kanatlı tablalı kapı örneğine rastlanılmıştır. Bu kapılar; kanadı oluşturan çerçevenin içinin, iki veya daha fazla sayıda parça olacak biçimde yatayda kuşaklara bölünmesi ile oluşturulmaktadır. Bu tip kapılar

farklı sayıda tabla ve kuşaklardan oluşmakta olup, her iki yüzünün tasarımı genellikle birbirinin aynısıdır. Kapı yükseklikleri 180-200 cm, kapı genişlikleri 75-80 cm arasında değişmektedir. Çalışma alanında genellikle boyanmış kapılara rastlansa da kapıların özgün halinde boyasız olduğu tespit edilmiştir.

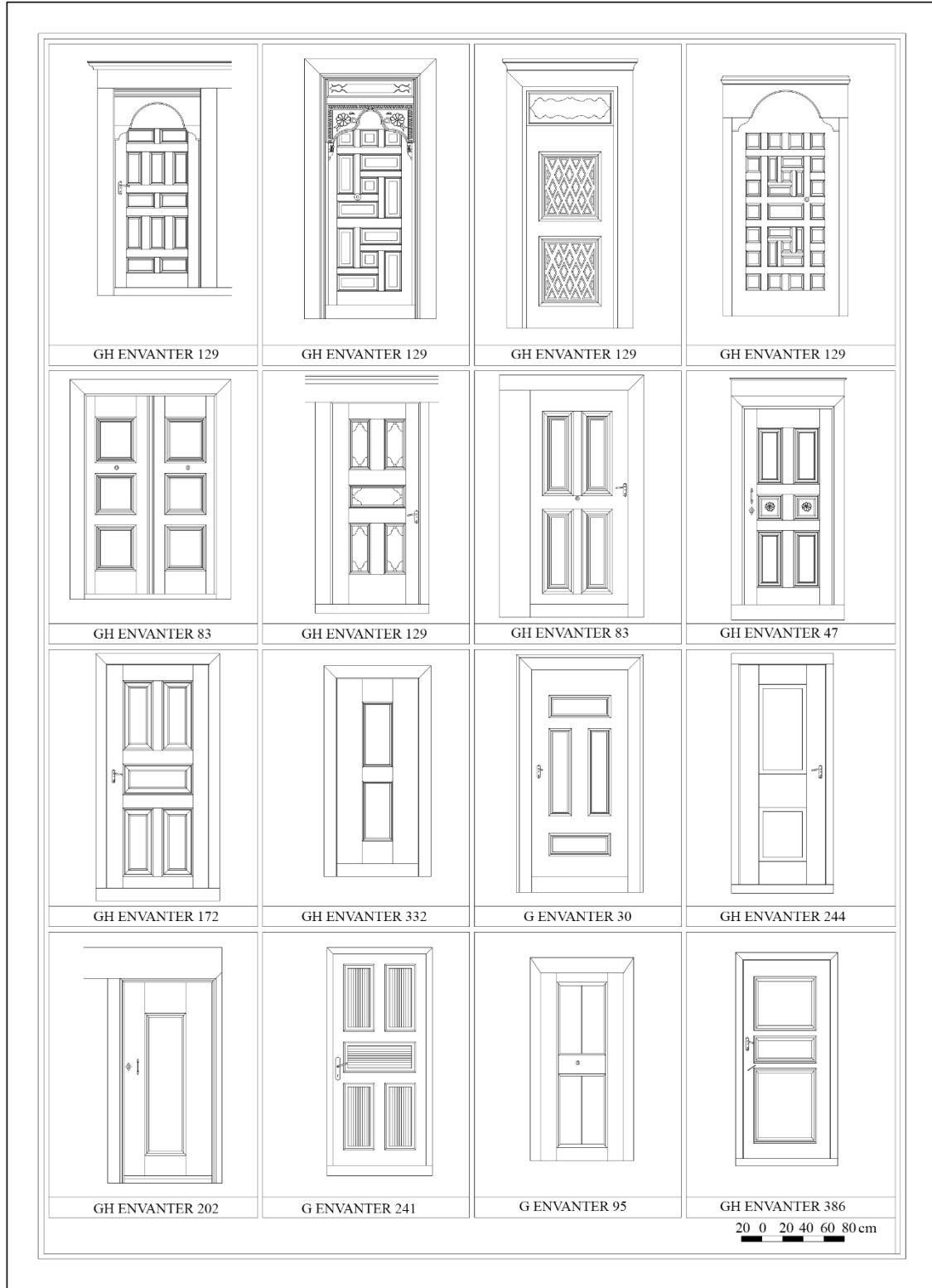

Resim 4.26. Tablalı oda kapıları örnekleri

Tablalı kapılardan GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı'nda yer alan üç örnekte; kapı kanadının üst bölümünde yaşmak tahtası bulunmaktadır. Üst bölümden kapı kasasına, yanlardan pervazlara oturan bu elemanlar 5-7 cm kalınlığındadır.

Resim 4.27. Tablalı oda kapılarında yaşmak tahtası örnekleri

Şekil 4.3. Çalışma alanında tespit edilen oda kapıları tipolojisi

İlçede geleneksel konutlarda yer alan tek katmanlı ve tablalı tüm kapıların kilitlerinin, geleneksel kapazlama kilit olduğu tespit edilmiştir. Bu kilitlerin tamamı ve alanda tespit edilen basit tipteki kapı kolları dökme demir olarak yapılmıştır. (Resim 4.1,4.1).

Resim 4.28. Kilit sistemleri

Resim 4.29. Kapı kolu örnekleri

İç pencereler

Gümüşhacıköy geleneksel konutları bölme duvarlarında iç pencereler yer almaktadır. Bu pencerelerin kullanılmasındaki amaç gün ışığının yeterince alınamadığı mekanların aydınlatılmasıdır. Konutlarda özellikle gün ışığının yeterince girmediği sofa arkasında kalan odaların aydınlatılması için yerleştirilen bu pencereler sofalara açılmaktadır. Çalışma alanında tespit edilen bu pencereler tekli, ikili ve üçlü giyotin pencere tipinde olup, en/yükseklik oranları 1/2 veya 2/3'tür. İkili ve üçlü giyotin pencereler; ortada yer alan

kayıtın, sağda ve solda yer alan pencere tarafından kenar kaydolarak kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Bu pencerelerde ahşap çubukların yatayda ve düşeyde yaklaşık 15-20 cm aralıklarla kesiştiği noktalarda lokmalara oturması ile oluşan ahşap lokma parmaklıklar görülmektedir.

Resim 4.30. Sofalara açılan iç pencere örnekleri

Yüklük/dolaplar ve gusülhane

Geleneksel konutlarda odaların birden çok fonksiyona sahip olması nedeniyle depolama alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ana işlevleri, odada bulunması gereken günlük araç ve gerecin korunması olan dolaplardan birinde gündüz yatakları kaldırmak için yüklük bulunmaktadır. Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarının genelinde yüklük/dolap; ocak ve gusülhane ile odanın bir duvarında, duvarın tamamını kaplayacak şekilde yer almaktadır. Derinlikleri ortalama 90-100 cm, genişlikleri ise bulundukları duvarın uzunluğuna göre değişiklik göstermektedir. Yüklük ve gusülhaneler genellikle zeminden başlayıp tavana kadar yükseltilerek tavanla birleştirilmiş olmalarına rağmen az sayıda örnekte tavandan daha

aşağı seviyede bitirilerek, farklı yüksekliklerde duvar açıkta bırakılmıştır. Zeminde belirli bir yükseklikten başlayan yüklüklerin alt kısmında kalan dolap ise odun depolamak için kullanılmaktadır. Bazı örneklerde yüklük ya da dolapların üzerinde kare ya da dikdörtgen biçimli genişlikleri ve yükseklikleri 50-70 cm arasında değişen kapaklı dolaplar görülmektedir. Yüklük ve gusülhane bölümleri ile ocağın birleştiği alanlarda; 25-40 cm genişliğinde, yüklük ve gusülhane ile aynı yükseklikte lambalık tarzında yörede “terece” adı verilen dolaplar yapılmaktadır. Tereceler genellikle üst üste sıralı, kemer formunda oyulmuş küçük niş biçimindedir. Küçük parçaların depolanabilmesini sağlayan bu birimler, aynı zamanda duvarda kalan boşluğun değerlendirilmesini sağlamakta olup, oldukça sıklıkla kullanılmıştır.

Resim 4.31. Yüklük ve dolap örnekleri

Geleneksel Türk konutlarında oda; asıl oturma alanı olan seki üstü bölümü ile odaya giriş ve servis mekanı olan seki altı(pabuçluk) bölümünde kot farkı oluşturularak kullanım alanlarına ayrılmıştır. Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında bu kot farkı GH 129 nolu Özdarendeliler Konağı'nın başodası dışında görülmemektedir. Ancak pabuçluk bölümünün zemindeki kot farkı ile ayrılmadığı, yüklüklerin tavan hizasından devam eden bölüm ile görsel olarak sınırlandırıldığı örnekler bulunmaktadır (Resim 4.32).

Resim 4.32. Seki altı bölümünün yüklük elemanı ile sınırlandırılması

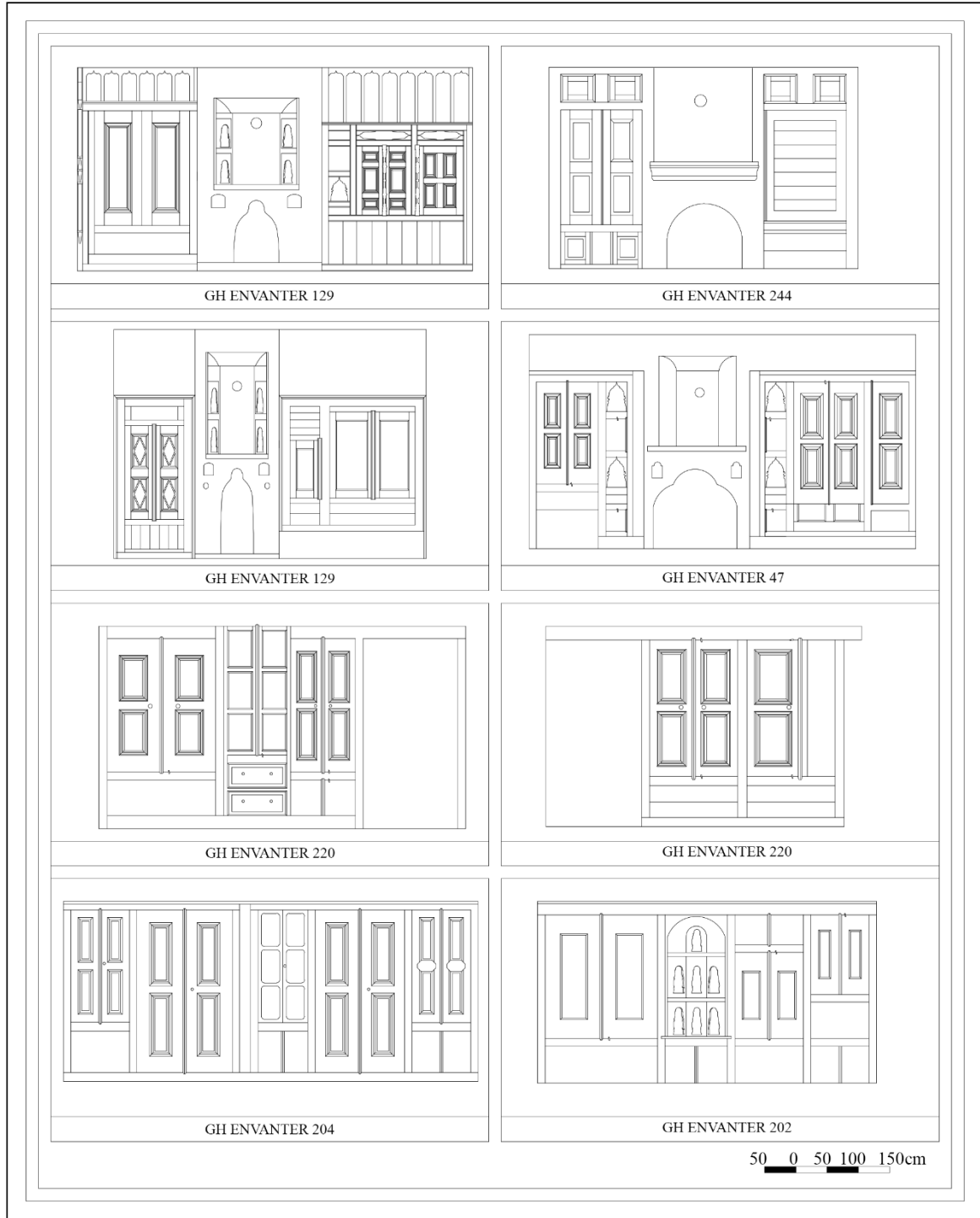
Geleneksel Türk konutunda odada yaşayan ailenin yıkanma ihtiyacını karşılamak için yapılan gusülhane; genellikle yüklüklerde olduğu gibi, ocak ve yüklükle ilişkili olarak bu elemanların bulunduğu duvarın bir kenarına konumlandırılmaktadır. Dış cepheyi oluşturan duvar kısmına yerleştirilen gusülhanelerin zemini horasan harcı ile sıvanmış ve bir tesisat deliği ile genellikle cepheden zemin ile ilişkilendirilerek atık suyun atılımı sağlanmıştır. Bu bölümün duvarları sıvalı olup tavanı ahşapla kaplanmıştır. Sonradan tadilat yapılan gusülhanelerde ise, zeminin genellikle çimento esaslı harç ile sıvandığı tespit edilmiştir. Çalışma alanında sadece bir örnekte suyun tahliyesini sağlamak amacıyla ahşap karkas duvarda silindirik künkler kullanılmıştır (Resim 4.34). İncelenen örnekler arasında yer alan Ermeni ve Rumlara ait konutlarda, yıkanma ihtiyacı mahalle hamamlarında giderildiği için gusülhane yer almamaktadır. Ancak daha sonra bu konutlara yerleşen Müslümanların gusülhane ilave ettirdikleri bilinmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme).

Resim 4.33. Gusülhane örnekleri

Resim 4.34. Künk kullanılan duvar örneği

Şekil 4.4. Yüklük ve gusülhane tipleri

Musandıra

Geleneksel Türk konutlarının sabit bir elemanı olan musandıralar, duvarlarda boydan boya uzanan, yatak takımlarının konulduğu dolaplardır. Bazı yörelerde yiyecek saklamak için kullanılan bu alanlar; kapaklı olabildiği gibi, tamamen açık bırakıldığı veya korkulukla çevrelendiği örnekleri bulunmaktadır (Kuban, 2017). Çalışma alanında musandıra yalnızca GH 129 envanter nolu Özdarendeliler Konağı'nda tespit edilmiştir. Başodada yer alan bu mimari eleman; yüklükler ve oturma sekisinin üst sınırı ile tavan arasında yer almaktadır. Dolapların üstünde, kısa direklerle oturan musandıra kapaksız halde açık bırakılmıştır.

Resim 4.35. Musandra ve oturma sekisi

Direklik

Direklik; geleneksel Türk evinde seki altı (pabuçluk) ile seki üstünü birbirinden ayıran mimari elemandır. Mekanı işlevsel olarak iki bölüme ayıran bu eleman, aynı zamanda mekanı nitelik yönünden zenginleştiren bir etki yaratmaktadır (Kuban, 1995: 130,131). Çalışma alanında bu mimari eleman yalnızca GH 129 envanter nolu Özdarendeliler Konağı'nda başodada görülmektedir. Üç kemerli direklikte ortadaki açıklık yanlardan daha geniş tutulmuş olup, seki üstüne çıkış bu bölümden sağlanmaktadır. Yanlarda yer alan

açıklıkların alt bölümleri korkuluk ile kapatılmıştır. Direklerin başlık kısımları ahşap oymalı, kemer kısımları ise kalemîşi süslemelidir.

Resim 4.36. Direklik örneği

Ocak

Geleneksel Türk evlerinde ocak; odanın ısıtılması ve yemeğin pişirilmesi için yapılmış, oda düzeninin en önemli mimari elemanıdır. Oda'nın işlevine ve iç mekan kurgusuna göre yerleştirilen ocakların, çalışma alanında odanın pencere bulunmayan dış duvarında konumlandığı görülmektedir. Ocaklar genellikle bulundukları duvarın merkez aksında konumlandırılmış, her iki tarafında biri yüklük diğeri gusülhane olmak üzere beraber bulundukları duvarı boydan boya kaplamaktadır. Çalışma alanında ocaklar genellikle taş ve tuğla malzemeyle inşa edilmiş olmakla birlikte, bazı konutlarda alçı malzeme ile yapılan ocaklar tespit edilmektedir. Genişlikleri 75-150 cm, derinlikleri 50-70 cm arasında değişmektedir. Ocakların zemini odanın içine doğru 40-50 cm kadar uzatılarak, farklı malzeme ile kaplanmış “ateş sekisi” yapılmıştır. Bu kaplama malzemesi özgün örneklerde yanmayacak nitelikte taş olarak seçilmiş, sonradan yapılan müdahalelerle bazı ocaklarda beton ile değiştirilmiştir. Kaplama malzemesi genellikle odanın devamında döşeme üzerindeki kaplama tahtalarından daha yüksek yapılmıştır. Bazı örneklerde ise, ateş sekisi zemin ile aynı kotta yer almaktadır ve küllerin odaya dağılmasını engellemek açısından bu bölüm birkaç cm yükseklikte bir çıta ile ayrılmıştır.

Ocakların bitişlerinde mutlaka bir raf tasarlanmıştır. Bu raf, kemerli formdaki davlumbazın şekline göre tasarlanmış olup ocağın bitimini sağlamıştır. Çalışma alanında tespit edilen raflar çoğunlukla profillidir. Duvarın devamında ise alçı ile sıvalı duvarla tavana kadar süreklilik sağlanmıştır. Raf ile duvar arasındaki bu kısımda duvarın içine doğru birkaç santimetre girintili bir ayna bölümü yapılmıştır. Bu bölümdeki aynalar genellikle dikdörtgen biçiminde olmak üzere, özellikle lambalı ocaklarda farklı formlarda ayna bitişleri görülmektedir. Ayrıca lambalı ocaklarda bu bölümün içeri doğru yaptığı girinti daha fazladır.

Geleneksel konutlarda yer alan ocakların üzeri, oda içine doğru şişirilerek dumanın oda içine dolmasını engellemek için birer “yaşmak” ile bitirilmiştir. Bu davlumbazlar, farklı biçimlerde kemerlerle tasarlanmış olup, ocakların süslemeli bölümünü oluştururlar. 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı başodasında yer alan ocak; alçı süslemeli ve bordürlerle çevrili külah biçimindeki yaşmağı ile çalışma alanının en süslemeli ocağıdır (Bölüm 4.10s. Süsleme bölümünde detaylı anlatılmıştır).

Ocaklar, biçimsel yönden açıklığı düz olan, açıklığı kemerli olan ve lambalı olmak üzere 3 tipe ayrılmaktadır. Birinci tip ocaklar; açıklığı düz geçen ocaklardır. İkinci tip ocaklar; çalışma alanında oldukça fazla olan ve açıklığı kemerle sonlanan ocaklardır. Bu ocaklarda; kaş kemer, sivri kemer, basık kemer, beşik kemer gibi kemer formları görülmektedir. Üçüncü grubu oluşturan ocaklar lambalı olup; ocak açıklığı, genellikle iç bükey formunda alçıdan kemerle bitirilmektedir. Bu tip ocaklarda ocağın yan ve üst kısımlarında yine alçıdan yapılmış girintili nişler görülmektedir.

Günümüzde aktif olarak kullanılan evlerde ocakların eski işlevini kaybetmesiyle birlikte ocakların çoğu kapatılmış, ısınma ihtiyacı ocağın önüne kurulan sobalarla sağlanmıştır. Baca delikleri, ocak üzerinde kalan duvarın ortasına açılmıştır.

Resim 4.37. Ocak örnekleri

Şekil 4.5. Ocak detayı (GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı)

Lambalık/çiçeklik

Geleneksel konutlarda oda ve sofa duvarlarında yer alan; gaz lambası, mum gibi aydınlatma elamanlarını koymak için yapılan lambalıklar, iç mekanlarda sabit donatı olarak kullanılan bir mimari elemandır. İşlevsel olarak aydınlatma aracının konulması için yapılan bu elemanlar aynı zamanda süslemeleriyle odada dekoratif amaçla kullanılmaktadır. Çalışma alanında yer alan tüm lambalık elemanları alçı malzeme ile yapılmış olup, üç farklı tip oluşturduğu tespit edilmiştir. Birinci grupta yer alanlar lambalıklar duvar yüzeyinde bir tane veya karşılıklı duvar yüzeylerinde iki tane bulunmaktadır. Bu tip lambalıklar genellikle tüm geleneksel konutlarda bulunmaktadır. Bu lambalıklar duvar yüzeyinden yarım daire, eliptik ve dikdörtgen biçiminde çıkıntı yapmaktadır (Resim 4.38). Genişlikleri 25-40 cm, duvar yüzeyinden çıkıntıları 15-20 cm arasında değişmektedir. İkinci grup lambalıklar duvar ya da ahşap dolaplar içine yerleştirilmiş, genellikle yarım daire formunda niş biçimindedir. Yörede “şerbetlik” adı verilen bu lambalıklar, alçı sıva ile kaplanmış nişlerin içinde tek veya daha

fazla sayıda olabilirler. Şerbetlikler yoğun olarak alçı olmakla birlikte, tabanını oluşturan raf (aynalık) bölümü ahşaptır. Dolap içinde yer alan şerbetliklerin altlarında kapaklı dolaplar bulunmaktadır. Üçüncü grupta yer alan lambalıklar, ocak üstünde yer almaktadır. Bu grupta; ocağın üstünü sınırlandıran rafın üst kesiminde bulunan çiçeklikte, karşılıklı kemerli nişler bulunmaktadır. Bu örneklerde, lambalık arkasında yer alan baca işlevini günümüzde devam ettirdiğinden soba boruları bu bölümden geçirilmiştir (Resim 4.39). Çalışma alanında her biri değişik süslemeli alçı lambalıklar bulunmaktadır (Bölüm 4.10. Süsleme bölümünde detaylı anlatılmıştır).

Resim 4.38. Lambalık, Çiçeklik örnekleri

Resim 4.39. Şerbetlik ve ocak üzerinde yer alan lambalık örnekleri

Tavan

Geleneksel konutlarda tavanlar, mimari elemanlar arasında en fazla özen gösterilen ve süslemeli olan elemandır. Gümüşhacıköy ilçesi konutlarında tavanlar, odaların konut içerisindeki konumuna ve önemine göre tasarlanmakta ve süslenmektedir. Çalışma alanındaki konutlarda tavanlar ahşap kirişlemeli olup, özgün tavanların 3 farklı tip oluşturduğu tespit edilmiştir. Birinci tip tavan uygulaması; mağaza ve zemin kat sofası gibi mekanlarda görülmekte olup, bu tavanlarda ahşap kaba yonu kirişlemeler kaplama olmaksızın açıkta bırakılmıştır. İkinci tip tavanlar, kirişlemelerin altının kaplama tahtaları ile kaplandığı ve kalınlıkları 1,5-2 cm çıtalarla sabitlendiği çıtalı tavadır. Bu tavan tipi; sofa, başoda ve oda gibi yaşam alanlarında görülmekte olup, çalışma alanında en sık karşılaşılan tavan tipidir. Çıtalı tavanlarda, genellikle çıtalar tek yöne doğru, birbirine paralel döşenmiştir, ancak bazı konutlarda çıtalarla farklı geometrik süslemelerin yapıldığı çıtakari süsleme örnekleri görülmektedir. Çıtakari tavan süslemelerinde; baklava dilimi, üçgen ve yıldız kompozisyonları oluşturulmuştur. Çalışma alanında çıtakari süslemelerin GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı başodasında ve GH 202 envanter numaralı Ermeni ve G 9 envanter numaralı Rum evinde yapıldığı görülmektedir (Bölüm 4.10. Süsleme bölümünde detaylı anlatılmıştır).

Genellikle ahşap tavanın yoğunlukla kullanıldığı konutlarda tavanların duvarla birleştiği kısımlarda ahşap tavana geçiş için içbükey kavisler uygulanmıştır (Günay, 1989). Bu tavan tekniğinde ana zemini oluşturan düz tavan üzerine yanlarda kademeli pervazlar yapılarak, tekne kenarı gibi odanın duvarlarına açılan bir görünüm verilir. “Tekne tavan” adı verilen bu uygulamada; pervazlar ve tavan zemini arasında 30-40 cm arasında oluşan yükseklik farkı alçı sıva yapılan içbükey kavislerle doldurulur. Çalışma alanında içine girilebilen konutlarda GH 129 ve GH 202 envanter numaralı konutta tekne tavan uygulaması görülmektedir. GH 202 envanter numaralı konutta tekne tavanla birlikte, tavan zemininde çıtakari süsleme görülürken, GH 129 envanter numaralı konutta tekne tavanın üzeri kalemşi nakışlar ile süslenmiştir (Bölüm 4.10. Süsleme bölümünde detaylı anlatılmıştır).

Resim 4.40.Tavan örnekleri

Sedir

Sedir, ahşap elemanlar kullanılarak inşa edilmiş olup, odalarda ve üst katlardaki sofalarda oturma ve uyuma amaçlı kullanılmaktadır. Genellikle manzara yönünde, pencere altlarına yerleştirilen sedirler; I formunda odanın bir duvarını boydan boya kat edecek şekilde yerleştirilmiştir, ancak birkaç örnekte odanın iki duvarı boyunca yerleştirilmiş L şeklinde sedirler görülmektedir. Sedirlerin genişlikleri genellikle 60-90 cm, yükseklikleri ise 35-50 cm arasında değişmektedir. Sedirlerin uzunluğu, odaların ve sofaların boyutlarına göre değişmektedir. I formundaki sedirler genellikle yüklük bölümü ile diğer taraftaki duvar boyunca kesintisiz devam ederken, duvar boyundan daha kısa inşa edilmiş sedir örnekleri de görülmektedir. İç mekan analizi yapılan konutlardan G 295 ve GH 204 envanter nolu konutlarda sedir boyutunun özel olarak tasarlandığı görülmektedir. Yöre halkından elde edilen bilgilere göre Rumlara ait olduğu bilinen G 295 envanter nolu konut ve Ermenilere

ait olduğu bilinen GH 204 envanter nolu konutta konut sahibinin ihtiyaçlarına göre tasarlanmış farklı boyutlarda sedirlere rastlanılmıştır (Kapriel zbal, sözlü görüşme).

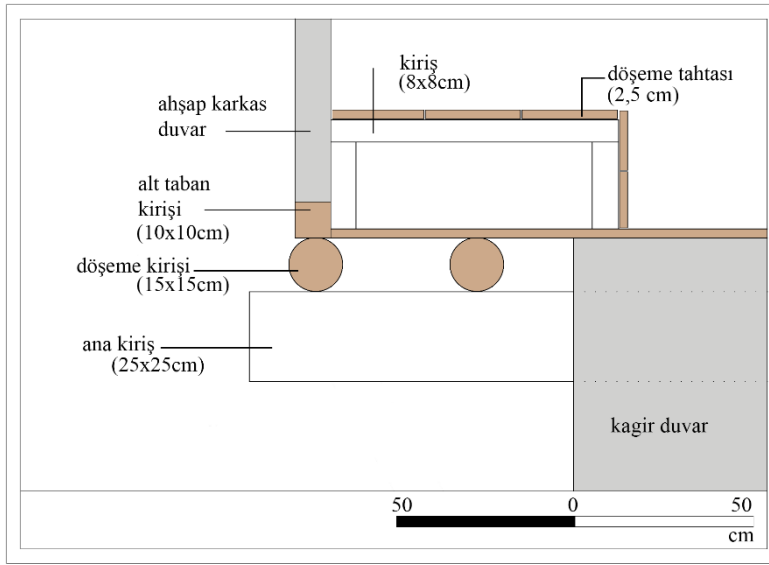
Sedir yapımında; duvar bitişi hizası ve sedir genişliği dikkate alınarak; aralıklarla 4-8 cm boyutlarında ahşap dikmeler konur. Daha sonra bu dikmelerin üzerine aynı boyutlarda ahşap kirişler yerleştirilir. Oluşturulan dikme ve kiriş strüktürüne; genellikle üç parçadan oluşan 2-2,5 cm kalınlığa sahip ahşap plakalar sedir st ve n yüzünü oluşturacak şekilde çivi ile sabitlenmektedir (şekil 4.6). Bazı konutlarda sedirin n yüzünün kapatılmayıp açık bırakıldığı sedir örnekleri görülmektedir. Çalışma alanında tespiti yapılan tüm sedirler yer döşeme kaplamalarının üzerine inşa edilmiştir. Konutların sabit elemanı olarak kullanılan bu elemanların bazıları ilerine malzeme konulacak biçimde kapaklı olarak tasarlanmıştır (Resim 4.42).

Resim 4.41. Sedir rnekleri

Resim 4.42. Sedir detayı

Şekil 4.6. Sedir sistem detayı

Sergen

Odanın duvarlarında kullanılabilir alanın üst sınırını belirleyen sergen; üzerine çeşitli eşyaların konulması amacıyla işlevsel bir eleman olarak yapılmıştır. Odada; giriş kapısı, pencere, yüklük gibi elemanlarla bütünlük oluşturacak şekilde aynı yükseklikte yapılan bu eleman, aynı zamanda dekoratif bir öğedir. Çalışma alanındaki konutlarda sergen genellikle, odaya giriş kapısının ve pencerenin bulunduğu duvar yüzeyinde bulunmaktadır (Resim 4.43). Yükseklikleri yaklaşık 150-180 cm arasında değişen bu mimari elemanlar, kalınlığı 2-5-5 cm, yüksekliği 10-25 cm arasında değişen bir ahşap levhanın duvara paralel çakılmasıyla oluşturulur. Bunun üzerine duvara dik olarak başka bir ahşap levha yerleştirilir. Bu iki ahşap elemanın arasına başka bir ahşap levha yerleştirilir ve çapraz olarak çakılır. Sergenin genişliği 13-20 cm arasındadır. Bir odanın bir veya iki duvarı boyunca yerleştirilebilen bu elemanlar, tüm duvar uzunluğunda olabildiği gibi duvar uzunluğundan daha kısa inşa edilmiş örnekler görülmektedir.

Resim 4.43. Sergen örnekleri

4.8. Cephe Elemanları ve Özellikleri

Bu bölümde ilçede konutların cephe elemanları olan giriş kapıları, pencereler, kapalı ve açık çıkmalar incelenmiştir.

Dış mekan kapıları

Konutların bina giriş kapıları; yapıların parsel içinde konumlanmasına bağlı olarak bahçe ve sokak ile ilişkili olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Girişin direk sokaktan alındığı konutlarda; bina giriş kapıları doğrudan sokağa açılmaktadır. Bahçeden giriş alan konutlarda, bina giriş kapısı bahçeye açılmaktadır. Yapı girişi doğrudan sokaktan olan konutlarda kapı, taş ya da beton eşik ile yoldan ayrılırken; bahçeden giriş alan konutlarda birkaç basamaklık merdivenler ile bahçe kotundan yüksekte tasarlanmıştır.

Konutların bina giriş kapıları ön cephede genellikle çift kanatlı olup, sadece birkaç konutta tek kanatlı kapıların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kapıların genişlikleri 90-180 cm, yükseklikleri 200-220 cm arasında değişmektedir. Tamamıyla ahşap malzeme kullanılarak imal edilen dış kapılar tek katmanlı ya da tablalıdır. Tek katmanlı kapılar; avlu/bahçe kapılarıyla benzerlik göstermekte olup, 1,5-2 cm kalınlığında 3 veya daha fazla ahşap elemanın yan yana getirilerek arkalarından yatay kuşaklarla bağlanması ile oluşturulmuştur. Tablalı kapılar; genellikle kanadın etrafını dolaşan çerçevenin içinin, yatayda 3 bölüme bölünmesi ve 5 veya 6 parçadan oluşan ahşap plakaların eklenmesi ile oluşturulmuştur. Bu kapılarda süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Bahçeden giriş alan konutlarda, konut giriş kapılarının genellikle iki yanında giriş sofasının daha aydınlık olmasını sağlayan farklı büyüklükte pencereler yer almaktadır. Mahremiyet nedeniyle bu pencereler sokaktan giriş alan konut giriş kapılarında görülmemektedir. Çalışma alanında dış kapıların genelinin üzerinde, sofanın aydınlatılmasını için tasarlanan çeşitli formda ışıklığın bulunduğu tespit edilmiştir. Ahşap çerçevenin farklı sayıda kayıtlı bölünmesi ile oluşturulan bu ışıklıkların bir kısmının üzerinde ferforje demirle yapılmış olan süslemeler görülmektedir.

Resim 4.44. Dış kapı örnekleri

Pencereler

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında farklı tip ve boyutlarda pencereler tespit edilmiştir. Yoldan giriş alan konutların; zemin katında yer alan mekanlarda genellikle küçük boyutlarda pencere kullanılırken, bazı örneklerde yol cephesinde pencere açıklığı bulunmamaktadır, üst katlarda ise sofada ve odalarda daha aydınlık mekanlar oluşturacak sayı ve büyüklükte pencere görülmektedir. Bahçeden girilen yapılarda ise, zemin ve birinci katta pencere sayısı ve boyutları benzerlik göstermektedir. Pencereler, odada yüklük ve ocağın konumlandığı dış duvarda görülmemekle birlikte, odanın yapıdaki konumuna bağlı olarak tek ya da iki duvarda görülmektedir. İlçede bulunan geleneksel konutlarda giyotin ve kanatlı pencere olmak üzere iki ayrı tipte pencere tespit edilmiştir (Şekil 4.8).

Resim 4.45. Zemin kat pencere örnekleri

Çalışma alanında yer alan birinci tip pencereler giyotin pencerelerdir. Bu pencereler; altta kayar bir kanat ve üstte sabit bir kanattan oluşmaktadır. Altta bulunan hareketli kanat, pencere kasası içinde hareket ederek üstte yer alan sabit kanadın üzerine tam olarak oturtulup ahşap veya metal bir eleman ile sabitlenmektedir. Bu pencereler kendi aralarında tekli ve ikili giyotin pencere olmak üzere iki ayrı grup oluşturmaktadır. Tekli giyotin pencereler çalışma alanında oldukça yoğun kullanılmaktadır. Bu tip pencereler tek bir tip olup, bölümlene sayıları ve boyutları bağlamında farklılık göstermektedirler. Alanda en sık karşılaşılan giyotin pencere tipini; kayar kanatta 4 adet, sabit kanatta 4 adet olmak üzere 8 bölmeli kanatları olan pencere tipi oluşturmaktadır. Bunun dışında bazı örneklerde; kayar kanatta 6, sabit kanatta 6 adet olmak üzere 12 bölmeli pencere tipi görülmektedir.

Resim 4.46. Tekli giyotin pencere örnekleri

Çalışma alanında yer alan tekli giyotin pencerelerin, tek kullanımlarının dışında ikili ve üçlü gruplar halinde düzenlendiği görülmektedir. Gruplar halinde düzenlenen giyotin pencereler belirli bir düzende bir araya gelerek cepheye hareketlilik kazandırırken, odaların daha iyi aydınlatılmasını da sağlamaktadır. Gruplar halinde düzenlenen pencerelerin bir araya gelişinde iki farklı yöntem kullanılmıştır. Birincisinde tekli giyotin pencereler arasında 40-70 cm aralığında boşluk bırakılmıştır. Birbirine komşu iki pencerenin farklı dikmelere oturtulduğu bu pencere grubunda, aradaki boşluk dolgu malzemesi ile doldurulmuştur. Bu grupta yer alan pencereler, pencere kasalarının alttan ya da üstten oturduğu ahşap yatay elemanın önünde yer alan ve sıva üzerinde görülebilen ahşap parça ile bağlanmaktadır. İkinci grup pencere kurgusunda; birbirine komşu iki pencere arasında 10-20 cm aralığında boşluk bırakılmış olup, bu boşluktan dolayı pencere kasaları aynı dikmeye oturtulmuştur. Bu tip grup pencereler; tek bir pencere gibi etrafı pervazla kuşatılarak birbirine bağlanmış, aynı zamanda ortadaki dikmede pervazla kapatılarak görsel bir bütünlük sağlanmıştır.

Resim 4.47. Grup pencere örnekler

Alanda tespit edilen ikinci tip giyotin pencereler, ikili giyotin pencerelerdir. Bu tip pencerelerde ortada yer alan kayıt hem sağ hem de sol taraftaki parça tarafından kenar kayıt olarak kullanılmaktadır. Tekli giyotin pencerelerin birleştirilmesi ile oluşturulan ikili giyotin pencereler, tekli giyotin pencere oranlarına ve bölüntü sayılarına sahiptir.

Resim 4.48. İkili giyotin pencere örnekleri

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında yer alan ikinci tip pencereler kanatlı pencerelerdir. Bu pencereler farklı bölmelere sahip olmaları bağlamında çok sayıda tipe ayrılmaktadır. Çalışma alanındaki kanatlı pencereler genellikle düşeyde 4 bölüme ayrılmıştır. Ortadaki iki kanadın sağa sola doğru açıldığı bu pencerelerde, kanatlar üst kısmından yatay bir kayıt ile bölünmektedir. Kanatlı pencerelerde yaygın görülen 4 bölüme ayrılmış pencere tiplerinin dışında bölüntülenme sayısı, açılır kanat sayısı ve yönü, boyutları ile oldukça farklı kombinasyonda örnekler bulunmaktadır. Bu bağlamda bazı konutlarda kanatlı pencerelerde atipik örnekler tespit edilmiştir.

Resim 4.49. Kanatlı pencere örnekleri

Resim 4.50. Atipik pencere örnekleri

Çalışma alanında yer alan pencereler genel olarak oldukça sade olmakla birlikte, bazı pencerelerde süsleme unsurları mevcuttur. Çalışma alanında yer alan pencerelerden bazılarında pencere üstünde eğrisel biçimli ahşap süslemeler ve ahşap lokmalı şebekeler dikkat çekmektedir. İlçedeki geleneksel konutların diğer bir pencere süsleme unsuru da iç mekandaki mahremiyetin sağlanması amacıyla kullanılan pencere kafesleridir (Şekil 4.7). Çalışma alanında tespit edilen pencere kafeslerinin; ince ahşap çıtaların çapraz çatılması ile paralelkenar boşluklar elde edilecek biçimde oluşturulduğu görülmektedir. Alanda örneği gördüğümüz bir diğer pencere süsleme ögesi; sadece 129 envanter nolu Özdarendeliler

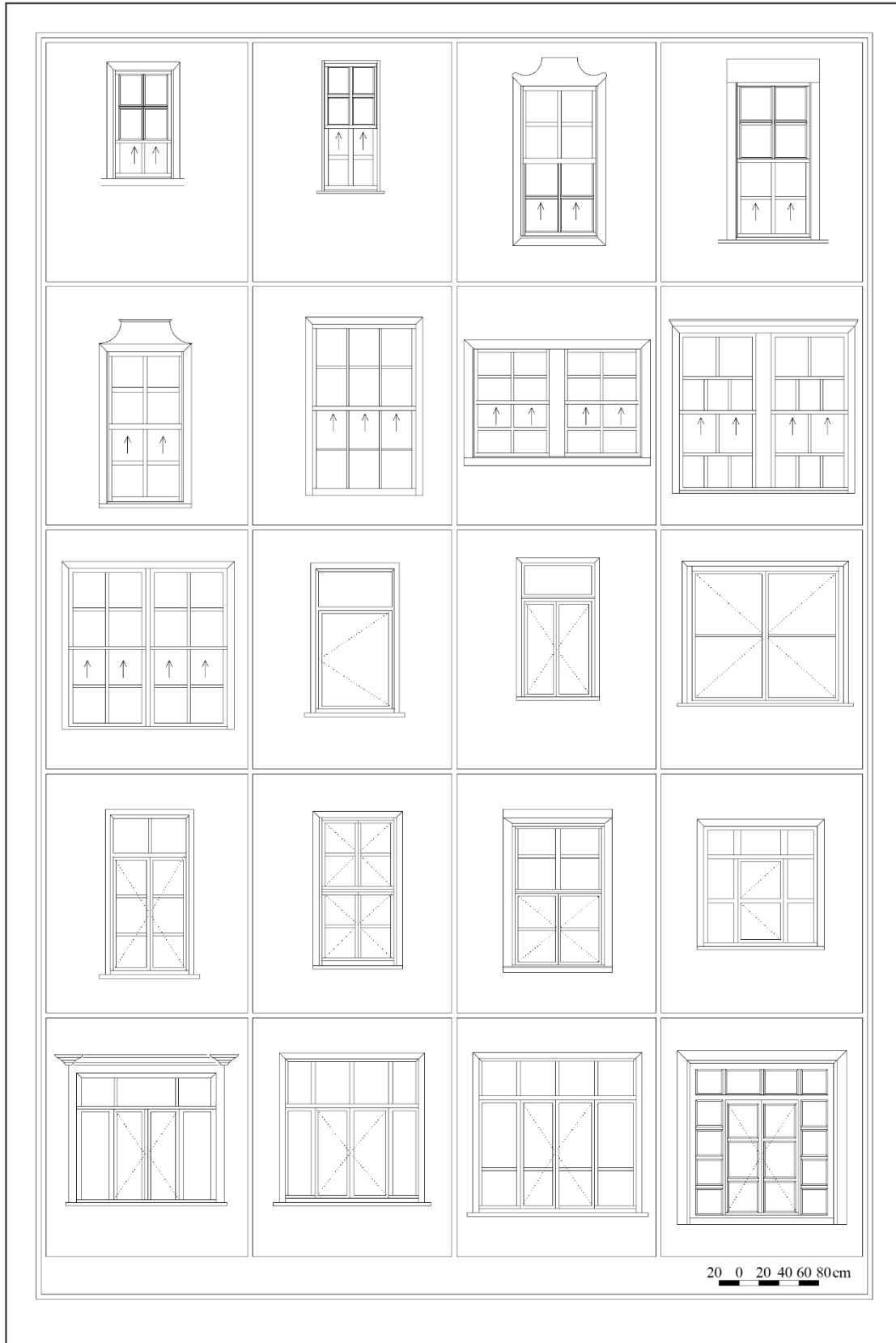
Konağı’nda gördüğümüz alçı vitraylı tepe pencerelerdir (Resim 4.1) (Bölüm 4.10. Süsleme bölümünde detaylı anlatılmıştır).

Şekil 4.7. Eğrisel biçimli ahşap süsleme, ahşap kafes, ahşap lokmalı şebeke örnekleri

Resim 4.51. Alçı vitraylı pencere örnekleri

Şekil 4.8. Çalışma alanında tespit edilen pencere tipolojisi

Kapalı çıkmalar

Geleneksel konutların en önemli cephe unsurları çıkmalardır. İlçede yer alan geleneksel konutlarda; zemin kat parsel ve sokak çizgisine bağlı kalırken, üst katlar bu sınırın dışına taşan, çatıya kadar uzanan çıkmalara göre şekillenmektedir. Çıkmalar; konutun konumu, arsa biçimlenişi, parsel genişliği, mekansal kullanım gibi etkenlere bağlı olarak farklı biçimler almaktadır. Çalışma alanında yer alan konutların ön cephesinde olduğu kadar yan ve arka cephelerinde de çıkmalarla cephede hareketlilik sağlanmıştır. Ön cephe çıkması, genellikle giriş kapısının üzerinde ve sofanın devamı niteliğindedir. Ön cephede, yola veya manzaraya yönelme isteğiyle yapılan çıkmalar, yan ve arka cephede ise yol ve bahçe ile ilişki kurma amacı taşımaktadır. İlçede kapalı çıkmalar genellikle döşeme kirişinin ya da ana (öz) kirişin dışı doğru uzatılması ile oluşturulmuş basit tipte çıkmalardır. Bununla birlikte çıkmaların ahşap payandalarla desteklendiği örnekler çalışma alanında yer almaktadır.

Çalışma alanında kapalı çıkmalar; plan izdüşümüne göre düz çıkma ve gönye çıkma olarak ikiye ayrılmaktadır. Düz çıkmalar, planda dikdörtgen bir izdüşüm oluşturacak cephe hattından dışarı taşmaktadır. Bu çıkmalar; cephede tek veya birden fazla olabildiği gibi, tüm cephenin cephe boyunca dışarı doğru çıkarıldığı örnekler de görülmektedir. Çalışma alanında, bu çıkmaların cephe hattından genellikle 50-120 cm kadar çıktığı tespit edilmiştir. Gönye çıkmalar ise; zemin katın sokak ya da yol çizgisine paralel konumlandığı konutlarda, alt katlarda oluşan çarpık mekanları üst katlarda dik açılı hale getirmek için tasarlanmaktadır. Çalışma alanında tek ya da birden fazla gönye çıkmanın kullanıldığı örnekler alanda oldukça fazla sayıdadır. Bu çıkmalarda, üst katta bulunan mekana göre çıkmanın cephe hattından dışarı çıktığı uzunluk farklılaşmaktadır. Çalışma alanında sık rastlanılan bir çıkma türü olmamakla birlikte; iki adet yapıda, 382 envanter nolu konutta birinci ve 83 envanter nolu konutta ikinci kat üzerinde yer alan üç yanında pencere bulunan şahnişin örnekleri görülmektedir.

Çıkmalar cephe hattındaki konumuna göre; cephe ortasında, cephe kenarında ve cephede tüm kat boyunca olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Bir cephe boyunca tüm katın dışarı doğru çıkarıldığı çıkmalar da alanda oldukça yoğun olarak kullanılmıştır.

Resim 4.52. Kapalı çıkma örnekler

Açık çıkmalar

İlçede açık çıkma uygulaması az olmakla birlikte 2 adet örnekte balkon bulunmaktadır. GH 252 envanter nolu konutta açık çıkma, birinci kat üzerinde yer alan şahnişinin önünde yer almaktadır. Genişliği cephe genişliği kadar olup, balkona ulaşım doğrudan bu bölümden kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı'nda yer alan balkon L formunda tüm cephe boyunca devam etmektedir. Balkon, dört ahşap direk üzerinde yer alan üç kemerden oluşmaktadır (Resim 4.53). Çalışma alanında yer alan açık

çıkmalarda balkon köşelerine ahşap dikmeler yerleştirilmiştir. Tabanları döşeme tahtası kaplı olan açık çıkmaların tümünde ahşap korkuluk bulunmaktadır.

Resim 4.53. Açık çıkma örnekleri

4.9. Yapım Tekniği ve Malzeme

4.9.1. Yapım tekniği

Temeller

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında temeller; duvar altı temeli olarak sürekli yığma temel ve dikme altında bağımsız temel olarak iki tip oluşturmaktadır. Birinci tipte, zemin katın düşey taşıyıcı elemanları olan yığma ve ahşap karkas duvarların tamamının altında, duvarlarla aynı hat üzerinde devam edecek şekilde temel duvarları mevcuttur (Resim 4.55). Zemin katın tüm düşey taşıyıcı elemanları, yığma taş temel duvarları üzerine örülmüş yığma veya ahşap karkas duvarlardan oluşmaktadır.

Resim 4.54. Temel duvarlarının subasman seviyesine kadar uzatılması

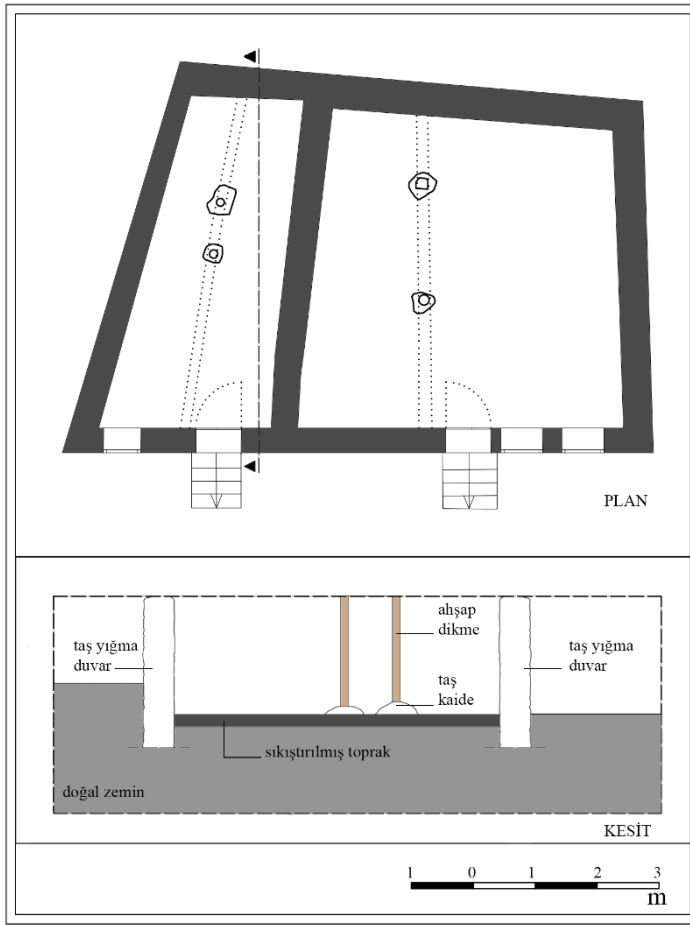

Resim 4.55. Sürekli taş temel örnekleri

Gümüşhacıköy’de tespit edilen ikinci tip temellerde, taşıyıcı duvarların altındaki sürekli temellerle birlikte, zemin katta ahşap dikmelerin altında temel olarak taş kaideler kullanılmaktadır. İnceleme alanındaki konutların çoğunda, geniş mekanlarda açıklığı bölmek için bodrum katlarında ahşap dikmeler kullanılmış ve bu örneklerde almaşık temeller görülmektedir. Bu tip temellerde taşıyıcı duvarların altındaki temeller zemin kotunun altında inşa edilirken, taş kaideler sıkıştırılmış toprak zemin üzerine yerleştirilmiştir.

Resim 4.56. Bağımsız temel örnekleri

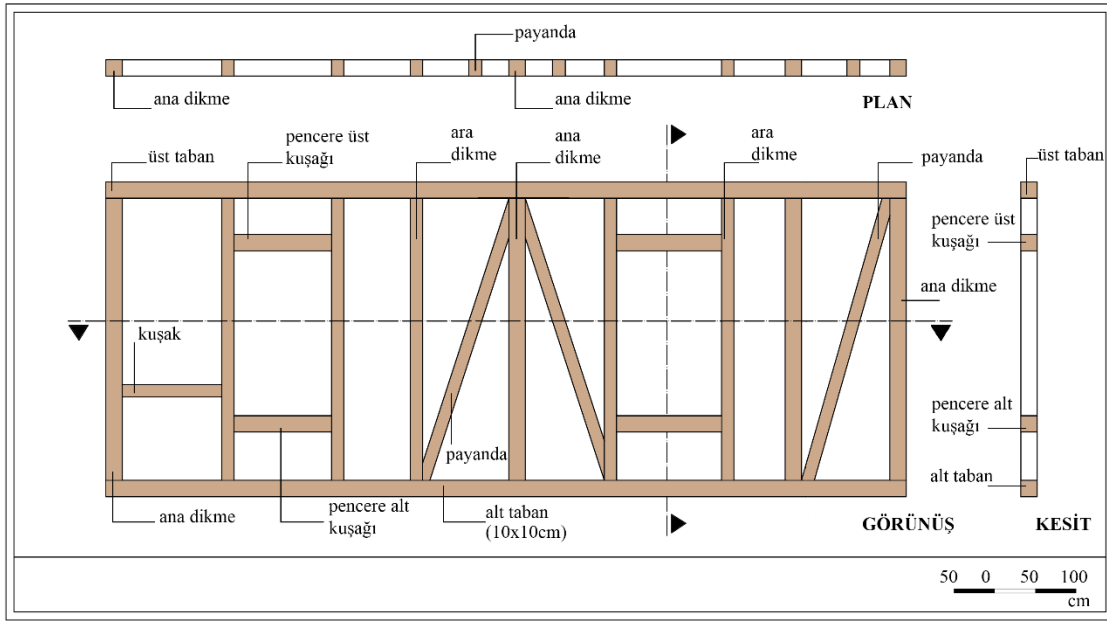

Şekil 4.9. Almaşık temelli plan ve kesiti (GH 252 envanter numaralı konut)

Duvarlar

Ahşap karkas sistem

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında kullanılan ahşap iskelet sistemleri, yatay, dikey ve çapraz ahşap elemanlardan oluşmaktadır. İskeletin ana çerçevesi kirişler, ana dikmeler ve alt-üst tabanlar olarak oluşturulmuştur. Çalışma alanında kullanılan ahşap elemanlar kare ya da kareye yakın dikdörtgen kesitli olduğu gibi, sıklıkla işlenmemiş dairesel kesitli ahşap elemanlarda kullanılmaktadır. Ana dikmelerin kalınlığı 10-16 cm arasında ve ara dikmelerin kalınlığı 5-8 cm arasında değişir. Diğer elemanların genişliği ve et kalınlığı, ana dikmelerin kalınlığına göre belirlenir. Çerçeve, her 80-180 cm'de bir yerleştirilen dikmelerle bölünmüştür.

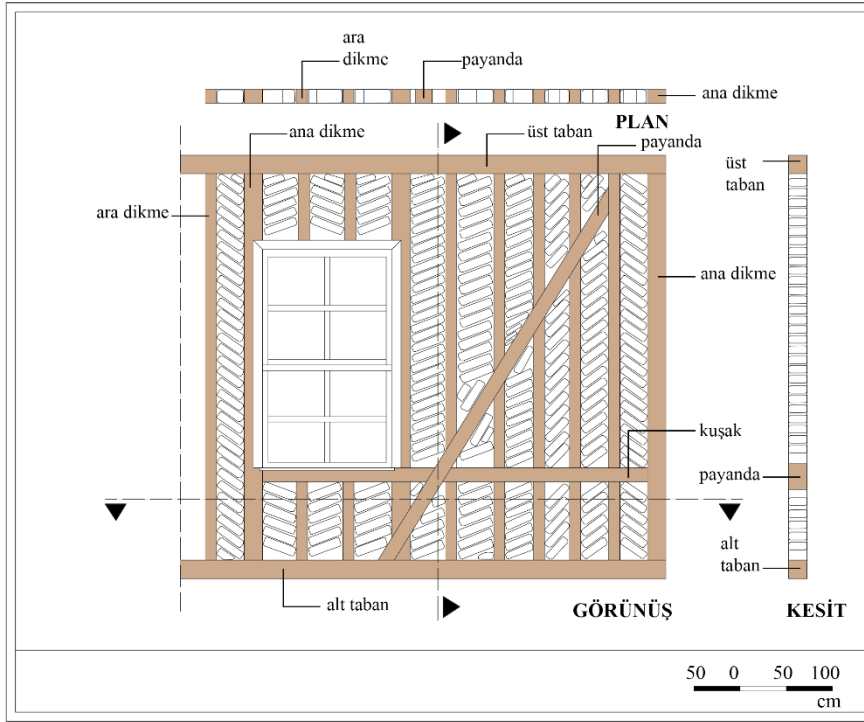
Şekil 4.10. Ahşap karkas elemanları

Ahşap dikme, kiriş ve payandalar ile oluşturulan ana taşıyıcı ahşap iskelet sisteminin yapımı tamamlandıktan sonra meydana gelen çerçevelerin içlerinin dış cephelerde tuğla ve kerpiç olmak üzere iki ayrı malzeme ile doldurulduğu görülmektedir.

Ahşap karkas arası tuğla dolgu tekniğinde yapılan yapılarda; ana taşıyıcı sistem ahşap olarak kurgulandıktan sonra arada kalan boşlukların tuğla ile örülerek duvar yüzeylerin oluşturulduğu görülmektedir. Dolgu amaçlı kullanılan tuğlaların örülmesi ile ilgili bir standart görülmemektedir. Kimi örneklerde çapraz, balık sırtı olacak şekilde, kimi örneklerde ise yatayda üst üste gelecek şekilde dizilim yapılmıştır. Kullanılan tuğla bloklar aralarında çamur harç dolgusu kullanılmıştır.

Resim 4.57. Ahşap karkas arası tuğla duvar örnekleri

Şekil 4.11. Tuğla dolgulu ahşap karkas duvar örneği

Ahşap karkas arası kerpiç dolgulu örneklerde; ana taşıyıcı sistem düşey ve yatay elemanlar ahşap olarak tamamlandıktan sonra duvar dolgusu kerpiç ile tamamlanmıştır. Dolgu yapılırken kerpiç bloklar çapraz, balık sırtı olarak dizilip 12-15 cm kalınlığında duvar sistemi oluşturulmuştur. Kerpiç blok aralarında çamur harç kullanılmıştır.

Resim 4.58. Ahşap karkas arası kerpiç dolgu duvar örnekleri

Ahşap karkas arası dolgu sistemlerine ilişkin olarak çalışma alanındaki geleneksel yapılar incelendiğinde, saman karışımı çamur sıva tekniği kullanıldığı veya sıvasız bırakıldığı

görülmektedir. Dış cephelerde çamur sıva uygulaması yapılırken kullanılan dolgu malzemesi ayırım gözetilmemiştir. Her ne kadar yapılar yapıldığı zaman dış cephelerde çamur sıva kullanılmış olsa da atmosfer şartlarına bağlı olarak dış cephe sıvalarının niteliğini kaybettiği görülmektedir.

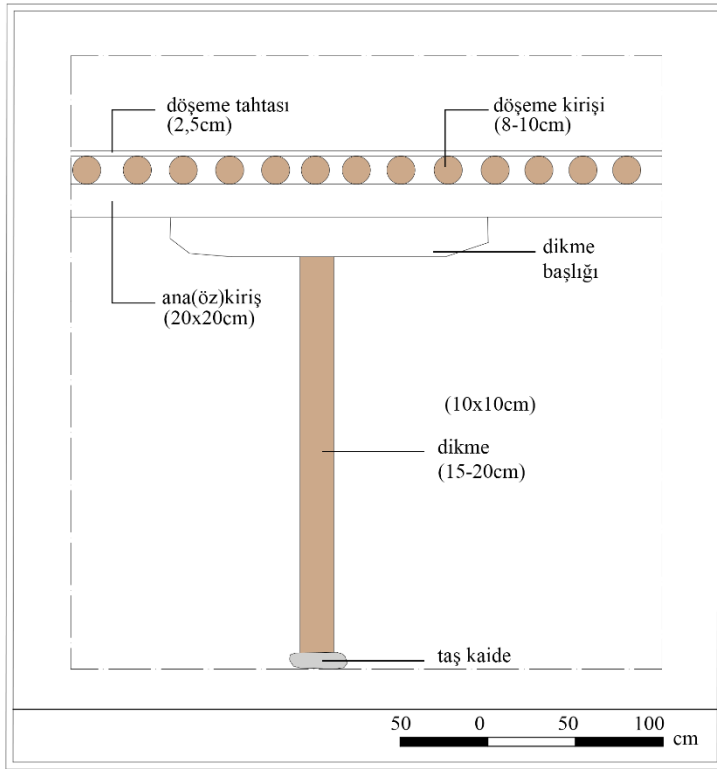
İkinci tipteki duvar; ahşap çerçeve üzerine belirli aralıklarla yatay çakılan çıtaların üzerine sıva uygulanması ile oluşturulmaktadır. Bağdadi yapılarda duvarlar genellikle kireçli harç ya da çamur ve saman karışımından oluşan sıva ile kaplanmaktadır.

Resim 4.59. Bağdadi duvar örneği

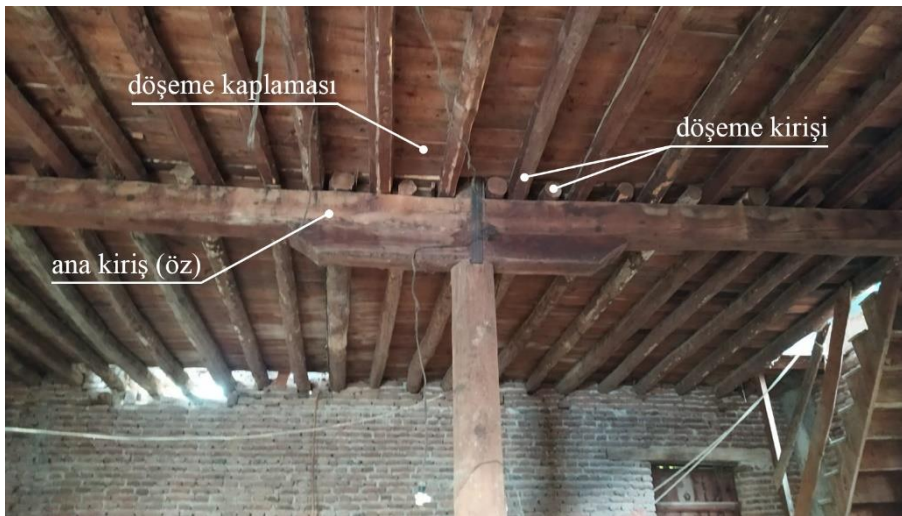
Döşemeler

Çalışma alanında zemine oturan döşemelerin, mağaza ve bazı konutlarda giriş katın döşemeleri, sıkıştırılmış toprak ve nadiren taştır. Bu döşemelerde, yapı temeli için kazılan alan temelden sonra, taşlıklardan toplanan taşlarla doldurularak, üzerine toprak serilerek sıkıştırılmaktadır (Ahmet Civan, sözlü görüşme). Bodrum (mağaza) katı olan konutlarda, üst katın taşınabilmesi için kullanılan dikmelerin zemindeki rutubetten kurtulması için taş kaidelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı konutlarda giriş katın döşemesinde, üst kat döşemelerinde olduğu gibi dolgunun üzerine ahşap kirişlemelerin kaplandığı görülmektedir.

Şekil 4.12. Zemine oturan döşeme, döşeme kirişi, dikme başlığı ilişkisi

Çalışma alanında zemine oturmeyan döşemelerin tamamı ahşap kirişleme sistemiyle inşa edilmiştir. Bu sistemde, duvar üstüne oturan ana (öz) kirişler ve mekan açıklığı boyunca ana kirişlere ters yönde döşenen döşeme kirişleri bulunmaktadır. Döşeme sisteminde kullanılan bu kirişlerde, kaba yonu kütükler ve keresteler tercih edilmekte olup, çap ve kesit ölçüleri 15-30 cm arasında değişmektedir.

Resim 4.60. Döşeme altı kiriş sistemi

Zemin ve üst katların döşemeleri ise ahşap kirişleme sistemiyle inşa edilmiş olup, genellikle alt ve üst kısımları kaplanmıştır. Kaplama malzemesi olarak çoğunlukla kaplama tahtası kullanılmaktadır. Çalışma alanında döşeme tahtalarının farklı ölçülerde olduğu görülmektedir. Kaplama malzemelerinin ölçüleri kesilen ağaçlara bağlı olarak değişmekle birlikte; genişliklerinin 20-32 cm arasında, uzunluklarının ise 300-400 cm arasında olduğu görülmektedir (Resim 4.61).

Resim 4.61. Ahşap döşeme kaplaması örnekleri

Çalışma alanında sadece birkaç konutta, farklı boyut ve formlarda doğal taş ya da döşeme tuğlası kaplama malzemesi olarak görülmektedir (Resim 4.62).

Resim 4.62. Döşeme tuğlası örnekleri

Çıkmalar

Çalışma alanında yer alan konutlarda tespit edilen çıkmaların, taşıyıcı sistem kurgusuna bağlı olarak iki tip oluşturduğu görülmektedir. Birinci tip çıkmalar; ana kirişlerin yapı dışına çıkması ile oluşturulan çıkmalardır. Diğer çıkma türü ise, döşeme altı kirişlerinin cephe hattı boyunca dışarı çıkarılması ile oluşturulmuştur. İlçede, her iki çıkma türünde de açık ve kapalı çıkma örnekleri bulunmaktadır.

Taşıyıcı sistem kurgusuna bağlı olarak oluşturulan çıkma altlarındaki kirişlemeler çıkma altı düz kirişleme, çıkma altı bindirmeli kirişleme olarak iki grupta sınıflandırılabilir. Düz kirişlemede, ahşap döşeme kirişleri çıkma altı boyunca belli aralıklarla yerleştirilmiştir (Resim 4.63). Bindirmeli kirişlemeler ise, düz kirişleme sisteminde olduğu gibi kirişlemeler sık aralıklarla dizilmemekte, kademeli olarak yerleştirilmektedir (Resim 4.64). Bu kirişleme sistemi alanda oldukça sık görülmektedir.

Resim 4.63. Düz kirişlemeli çıkma örneği

Resim 4.64. Bindirmeli çıkma örneği

Çatılar

Çalışma alanında bulunan yapılarda beşik çatı, kırma çatı ve sundurma çatı biçimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Konutlarda kırma ve beşik çatı tercih edilmiş; müstemilat, kuruluk gibi eklentilerde daha çok beşik ve sundurma çatı kullanılmıştır (Resim 4.65).

Resim 4.65. Çatı biçimlenişi örnekleri

Alanda yapılan tespitlerde geleneksel konutlarda bulunan çatının 50-70 cm dışarı taşırıldığı ve mutlaka saçak yapıldığı görülmüştür. Saçak altlarının kaplamalı ve kaplamasız olmak üzere iki farklı şekilde uygulandığı görülmektedir. Alanda yoğun olarak tercih edilen, saçak altlarının kaplanmadığı örneklerde mertekler ve kiremit altı tahtaları cepheden görülebilmektedir (Resim 4.66).

Geleneksel konutların özgün olanlarda kaplama malzemeleri özgününde alaturka kiremit olmakla birlikte alanda çoğu çatının marsilya kiremit ile değiştirildikleri görülmektedir. Geleneksel konutlarda oluk görülmemektedir.

Resim 4.66. Altı kaplamalı ve kaplamasız saçak örnekleri

4.9.2. Malzeme

Geleneksel Türk konutunda kullanılan yapı malzemeleri ahşap, taş, tuğla ve topraktır. Geleneksel yapım tekniklerinin belirleyicisi olan bu yapı malzemeleri, bölgenin iklim ve coğrafi yapısına, konut sahibinin ekonomik durumuna ve yapı çevresinde kolayca bulunmalarına bağlı olarak tercih edilmiştir. Gümüşhacıköy geleneksel konutlarının yapımında kullanılan başlıca yapı malzemeleri ahşap, taş, kerpiç, tuğla ve metaldir.

Ahşap

Gümüşhacıköy ilçesinde ahşap; taş, tuğla ve kerpiciin yanında ana taşıyıcı malzeme olarak kullanılmaktadır. Ahşap malzeme; kerpiç ve tuğla ile doldurulan hımiş teknikte, kirişlerde, dikmelerde, kuşaklamalarda, bağdadi çatkı sisteminde, döşeme kirişlerinde, çatı strüktürünü oluşturan tüm elemanlarda kullanılmaktadır.

Bu yapı elemanlarının yanı sıra ahşap; yüklük, kapı, sergen, sedir, korkuluk, küpeşte gibi mimari elemanların üretilmesinde de kullanılmaktadır.

Resim 4.67. Ahşap malzemenin yapı elemanı olarak kullanımı

Resim 4.68. Ahşap malzemenin mimari elemanlarda kullanımı

Taş

Taş, geleneksel konutlarının tümünde yapıyı zeminden koparmak ve korumak için kullanılan önemli bir yapı malzemesidir. Konutların temel beden duvarında çoğunlukla moloz taş kullanımı görülmektedir. Her yapıda olmamak kaydı ile alandaki bazı konutlarda köşe birleşimlerinde, beden duvarlarında kullanılanlardan daha büyük moloz taşların veya kesme taşların tercih edildiği de görülmüştür. Ayrıca taş malzeme, bahçe duvarlarında, konuta giriş ve mağazaya giriş merdivenlerinde ve taşlıkta döşeme elemanı olarak kullanılmaktadır.

Resim 4.69. Taşın temel ve bahçe duvarında kullanımı

Resim 4.70. Taşın taşlıkta ve merdivende kullanımı

Kerpiç

Neme ve suya dayanıklı olmayan bu malzemenin kullanıldığı evlerde, zeminden gelen suyla teması önlemek için temelde taş kullanılmaktadır. Çalışma alanda; sıvalı ve sıvası dökülmüş kerpiç evlere sıklıkla rastlanmaktadır. Geleneksel Gümüşhacıköy evlerinde taş temel duvarlarının üzerine, zemin katın taşıyıcı yığma duvarları, üst katlarda servis duvarları ve bitişik yapılarla birlikte kullanılan ortak duvarların çoğu kerpiç ile yapılmıştır. Ayrıca üst katlarda ahşap çerçeveli duvar yapılarında dolgu malzemesi olarak kerpiç kullanılmıştır. Gümüşhacıköy’de genellikle kerpicing ana taşıyıcı malzeme olarak kullanıldığı yerler müstemilat gibi eklenti yapıları ve bahçe duvarlarıdır. Ahşap karkas sistemli duvarlarda karşılaşılan kerpiç boyutları 12x15, 18x30 cm’dir.

Çalışma alanında kerpiç yapımında kullanılan toprak malzeme bağlayıcı olan çamur harç yapımında da kullanılmaktadır. Çalışma alanında yer alan özgün konutlarda çamur harcı kullanıldığı, ancak atmosfer koşullarından dolayı zamanla kaybolan çamur harcın çimento esaslı harç ile müdahale yapıldığı görülmektedir.

Resim 4.71. Kerpicing duvar elemanı olarak kullanımı

Resim 4.72. Çamur harç sıva örnekleri

Tuğla

Geleneksel konutlarda tuğla, genellikle ahşap karkas arası dolgu malzemesi olarak kullanılmaktadır. Dolgu malzemesi olarak kullanılan malzeme; yatay, çapraz ve balık sırtı şeklinde döşenmektedir.

Resim 4.73. Tuğlanın kullanım örnekleri

Metal

Geleneksel konutlarda metal kullanımı daha çok mimari elemanlarda görülmektedir. Kapılarda; kapı kolları, kilit sistemleri, menteşeler, kalpaklı çiviler, halka ve tokmaklar demir kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca bazı konutlarda pencere şebekelerinde, merdiven korkuluklarında demir elemanlar görülmektedir (Resim 4.74).

Resim 4.74. Metal kullanımı

4.10. Süsleme

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarını süsleme açısından değerlendirdiğimizde, farklı mimari elemanlarda süsleme unsurları tespit edilmiştir.

Ahşap süsleme

Tavanlarda ahşap süsleme

Tavanlar; odanın ev içerisindeki önemine, ev sahibinin ekonomik gücüne ve ustanın becerisine göre farklı şekillerde yapılmışlardır. Ahşap süslemelerin büyük çoğunluğu tavanlarda görülen çıtakari süslemelerdir. Çalışma alanında çıtakari süsleme, GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı başodasında görülmektedir. Başodanın ahşap tavanı, geometrik kompozisyonlu sade çıtakari işçilikle süslenmiştir. Ahşap tavan; odanın seki altı ve seki üstü bölümlerinde süsleme bağlamında farklılaşmaktadır. Direkliğin sınırlandığı seki üstünde baklava dilimi şeklinde kompozisyon görülmektedir. Direkliğin dışında ise seki altını oluşturan bölümde karelerden oluşan geometrik kompozisyon yer

almaktadır. Yer yer dökülen çıtakari tavan büyük ölçüde yerindedir. Çıtalar siyah, arada kalan geometrik alanlar kırmızı ve kahve renkli boyalıdır.

Resim 4.75. Özdarendeliler Konağı başoda seki üstü ve seki altı tavanı

Ahşap çıtakari süslemenin görüldüğü bir diğer konut G 9 envanter numaralı Rum konutudur. Bu konutta yer alan çıtakari uygulaması çalışma alanı içinde yer alan en süslemeli tavadır. Tavan süslemesi Rum ustaların incelikli işçiliklerin ürünüdür (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Tekne tavan biçiminde iki kademeli yapılmış olan tavanın havuz kısmını oluşturan bölüm çıtakari süslemelidir. Bu bölümün etrafında geniş bir bordür yer almaktadır. Bordürün etrafı, karşılıklı C kıvrımların oluşturduğu motifle süslenmektedir. Dikdörtgen havuz bölümünde V biçimli çıtaların oluşturduğu yıldız motifi dikkat çekmektedir (Resim 4.76).

Resim 4.76. Ahşap çıtakari süslemeli tavan

Alçı ve vitray süsleme

Ocaklarda alçı süsleme

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında, çalışma alanı içinde yer alan ocak elemanı çoğunlukla taş ve tuğla malzeme ile yapılmıştır. Çalışma alanında alçı malzeme ile yapılan ocaklar, GH 129 envanter nolu Özdarendeliler Konağı ve G 295 envanter nolu konutta görülmektedir.

Özdarendeliler Konağı'nda başodada yer alan ocak, yapının ve çalışma alanının en süslemeli elemanıdır. Ocak yarım daire planlı ve açıklığı geçen kemer bölümü yaşmaklıdır. Ateş sekisi ve maşalık (koltuk taşları) bölümü kesme taş olan ocağın, geri kalan bölümü alçıdan yapılmıştır. Kaş kemerli ocağın, yaşmak bölümü yedi adet bölmeye ayrılmıştır. Sivri bir külahla son bulan yaşmak bölümünde külahın başladığı bölümde iki sıra palmet dizisi görülmektedir. Palmet dizisinin altında, her bir yüzde üç sıra halinde, dilimli kemerler yer

almaktadır. Alt ve üst sıralardakiler kabartma şeklindeyken, orta sıradakiler kesilerek niş haline getirilmiştir.

Resim 4.77. Özdarendeliler Konağı başoda süslemeli alçı ocak

Ocağın etrafını dolanan süsleyen bordürler alçıdan kabartılmıştır. Bordürlerde yer alan alçı kabartmalı kompozisyon üç kenar boyunca tekrarlanmaktadır. Bordürlerde “S” biçiminde kıvrılan dallar; dallardan çıkan iki sıralı laleler ve yapraklar yer almaktadır. Lale desenlerinin yer aldığı bordürün karşılıklı iki yanını içte üçgen, dışarıda hasır görünümlü eğrilerin oluşturduğu kenarsuyu dolandır (Resim 4.78).

Resim 4.78. Alçı süslemeli ocak detayları

Bordürlerle yaşmak arasındaki köşeliklerde, birbirini tekrar eden vazodan çıkan stilize çiçek kompozisyonları yer alır. Vazo motifleri kaide, kulp, ağız ve karın bölgesindeki dilimleri şeklinde işlenmiştir. Külâhın tepelik kesiminin iki yanında kalan küçük boşluklar simetrik iki stilize lale motifiyle sonlandırılmıştır (Resim 4.79).

Resim 4.79. Alçı süslemeli ocak detayları

Çalışma alanında tespit edilen alçı süslemeli diğer ocak G 295 envanter numaralı konutta yer almaktadır. Mübadeleden önce Rumlara ait olduğu bilinen konutta yer alan ocak lambalıklı ocaktır. Oda tabanından başlayarak tavana kadar uzanan alçı ocağın alt kısmında kesme taştan yapılmış ateş sekisi yer almaktadır. Açıklığı yuvarlak kemerle geçen ocak kemerinin merkezinde bitkisel bezemeli rozet kabartması, rozet kabartmasından çıkan sağ ve sol yana uzanan kıvrık dallı bitki bezemesi yer almaktadır. Kemer ayaklarında, nişin başladığı kısımda her iki yanda stilize vazodan çıkan çiçek ve bunun üzerinde iki köşeden kemere doğru uzanan kıvrım dallı iki bitki bezemesi görülmektedir. Ocak nişinin sol kemer ayağında “88” tarihi ile ocağın inşa tarihi olan 1888 işlenmiştir.

Ocak bitimini sınırlayan raf aşağı sarkan testere dişi biçiminde üçgenlerle bezelidir. Rafın üzerinde yer alan lambalık bölümünde; karşılıklı iki sıra halinde ikişer adet ağız açık, kenarları oval formu lambalık nişi yer almaktadır.

Resim 4.80. Alçı süslemeli ocak

Lambalık ve şerbetliklerde alçı süsleme

Gümüşhacıköy ilçesi konutlarında tespit edilen lambalıkların, her biri değişik süsleme öğeleri içermektedir. Çalışma alanında yer alan lambalıklar, plan düzleminde dikdörtgen, yarım daire ve eliptik formda çıkıntı yapmakta olup, süsleme öğeleri genellikle simetriktir.

Lambalıklar genellikle; yatay silmelerle, kıvrık dallarla, palmet ve çiçek motifleriyle bezenmiştir.

Resim 4.81. Süslemeli lambalık örnekleri

GH 47 envanter numaralı Kılavuzlar Konağı'nda; ahşap dolaplar arasında yer alan şerbetlikte alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Şerbetliğin tabanını oluşturan raf(aynalık) bölümü ve altında kalan kapaklı dolap bölümü ahşap, geriye kalan bölümleri tavana kadar alçı sıvalıdır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin kenarlarında çeyrek daire planlı karşılıklı üç sıra küçük alçı lambalık nişleri yer almaktadır. Alçı lambalıklar birbirinin aynısı olup, üstleri stilize kenger yapraklarıyla süslemelidir. Lambalık nişlerinin üst bölümü, yuvarlak kemer form üzerinde “taç” ya da “tepelik” olarak adlandırılan alçı süslemeli bölüm ile sonlandırılmıştır. Küçük alçı lambalıkların üzeri karşılıklı iki kenger yaprağı ile süslenmiştir. Şerbetliğin alçı tepeliği, küçük alçı lambalıkların üzeri stilize tam kenger yaprağı ve ortasında bir adet çiçek rozeti süslenmiştir. Şerbetliğin tepelik bölümü ile tavan arasında kalan boşlukta, iki adet yıldız motifli rozet bulunmaktadır (Resim 4.82).

Resim 4.82. Kılavuzlar Konağı alçı şerbetlik süsleme detayları

GH 47 envanter numaralı Kılavuzlar Konağı'nda yer alan diğer şerbetlikte, ahşap dolaplar arasında yer almakta olup, alçı ve ahşap malzeme birlikte kullanılmıştır. Şerbetliğin aynalık bölümü ve altında kalan dolap bölümü ahşaptır. Yarım yuvarlak formdaki şerbetlik nişinin kenarlarında çeyrek daire planlı karşılıklı üç sıra küçük alçı lambalık nişleri yer almaktadır. Süsleme açısından konakta yer alan diğer alçı şerbetlik ile benzer özellikler göstermektedir. Karşılıklı üçer sıra halinde yer alan alçı lambalıkların üzeri yarım kenger yapraklarıyla süslenmiştir. Lambalıkların bittiği nokta karşılıklı iki tam stilize kenger yaprağı ile süslenmektedir. Şerbetliğin en dışında ince stilize kenger yapraklarının oluşturduğu bordür,

şerbetliğin alçı tepeliğine kadar devam ederek yuvarlak kemerin üzeri üçgen tepelik ile sonlanmaktadır (Resim 4.83).

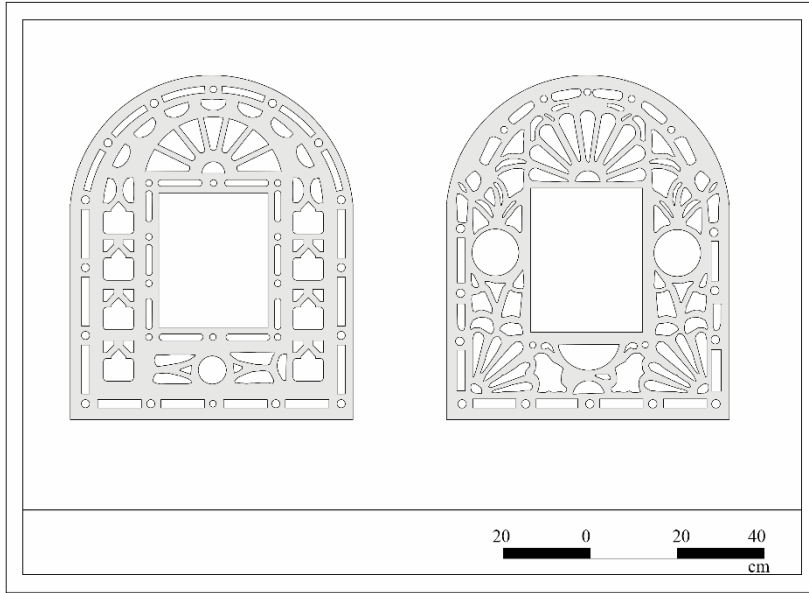
Resim 4.83. Kılavuzlar Konağı alçı şerbetlik süsleme detayları

Pencerelerde alçı-vitray süsleme

Geleneksel Türk konutunda “revzen” adı verilen alçı pencereler; alçı kayıtlar arasına renkli ya da renksiz cam parçaları yerleştirilmesi ile yapılmaktadır (Sözen, 2011). Çalışma alanında, alçı süslemeli tepe pencereleri GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı iki odasında bulunmaktadır. İlk odada tepe pencereleri dikdörtgen açıklıklı, kafesli giyotin pencerelerin üzerinde yer almakta olup; yuvarlak kemerli ve vitraylıdır. Büyük ölçüde sağlam olan şebekelerde üstte yarım daire şeklindeki güneş kursu, bunun etrafındaki bordürlerde küçük kemer dizileri ve ışın demetleri bulunmaktadır (Şekil 4.13). Ortadaki diğerlerinden biraz farklı olmak üzere iki yandakiler simetriktir.

Resim 4.84. Alçı vitray pencere örnekleri

Şekil 4.13. Alçı vitray pencere

Konakta bulunan diğer alçı pencereler başodada yer almaktadır. Başodada yer alan tepe pencereleri, musandıra üzerinde bulunmaktadır. Odanın bu duvarında yer alan tepe pencereleri sonradan kapatılmış alçı şebekeli ve vitraylıdır (Resim 4.85).

Resim 4.85. Başodada yer alan alçı vitray pencere örnekleri

Kalemişi süsleme

Geleneksel mimaride; daha çok iç mekan süslemelerinde kullanılan kalemişi, sıva ya da alçı yüzeyine fırça ile yapılan renkli bezemedir (Hasol,2008). Çalışma alanında kalemişi süsleme GH 129 envanter numaralı Özdarendeliler Konağı'nda başoda ve başodadan sonra ikinci süslemeli odada görülmektedir.

Özdarendeliler Konağı başodasında yoğun olarak kullanılan kalemişi süsleme, duvar yüzeyinde ve ahşap elemanlarda görülmektedir. Başodada ocağın sol yanındaki duvar yüzeyinde yer alan kalemişi süslemeli dikdörtgen pano; alttan ahşap silme, üstten ise dar kahverengi boyalı ince bir çizgi şeritle, sağ yanda ise büyük kısmı dökülmüş dikdörtgen alçı bezeme ve sol kenarda duvarla sınırlandırılarak oluşturulmuştur (Resim 4.86). Bu kalem işi bezeme duvar panosu oluşturularak beyaz renkli astar badana üzerine yapılmıştır. Kalem işi süslemede, kahverengi, mavi, yeşil, beyaz, siyah, bordo ve füme gibi pastel tonun hakim olduğu renkler kullanılmıştır. Bu kompozisyon vazo ve kaselerden çıkan stilize çiçek demetlerinin tekrarından oluşmaktadır. Üç sıra halinde dizilmiş, sekiz tam ve iki tane yarım kartuştan oluşan kompozisyon simetriktir. Her biri vazodan ve kaseden çıkan çiçek demetlerinde lale, gül, karanfil ve menekşe gibi farklı biçimlerde ve farklı sayılarda çiçek demetleri işlenmiştir.

Resim 4.86. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri

Resim 4.87’de yer alan kartuş musandıranın üzerinde yer alan duvara işlenmiştir. Kartuş beyaz renkli zemin üzerine, etrafı “C” kıvrımlarıyla sınırlandırılmış bir kompozisyon oluşturmaktadır. C kıvrımları sırasıyla, birer adet desenin içerisine ve aynı şekilde dışta duvar boşluğuna bakacak şekilde yerleştirilerek kartuş deseninin sınırlarını oluşturmaktadır. Kartuş desenin merkezinde, soluk altın yaldızlı zemin üzerine beyaz renkli boya ile damla motifi şeklinde “Maşallah”, rakamları ile “1305” tarihi altında “sene” ibaresi bulunmaktadır. Bu tarih, yapının bezemesinin yapılmış olduğu H.1888-1889 yıllarına denk gelmektedir.

Resim 4.87. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri

Resim 4.88’de yer alan kalemişi bezeme, başoda ocağının ile ahşap direkliğın kemer alınlığına resmedilmiştir. Kemer açıklığını oluşturan yay parçaları her biri koyu lacivert renklerle belirginleştirilmiş, birleşme yerleri altta üç dallı stilize palmet üst kısımlarda ise yayvan üç dallı bitki bezemeleri yerleştirilmiştir. Tavan ile kemer arasında kalan boşluğu dolduracak boyutta on bir adet saplı dallı çiçekten oluşan bir çiçek buketi ile bezenmiştir. Bukette, on bir adet çiçek dalının sap kısımlarını bir araya getiren kırmızı renkli boya ile

resimlene bir kurdele bulunmaktadır. Buradan ince uzun yeşil yaprakları ile yana dökülen saptan çıkan dört adet sivri uçlu mavi renkli taç yaprakları olan çiçekler iki yana simetrik olarak yerleştirilmiştir. Bunun üzerinde kırmızı renkli oval çanak yapraklı dört çiçek dalı, üstte iki yanda birer ve orta tek saplı, beşer adet mavi renkli çanaklı çiçek bezemesi ile buket tasvir edilmiştir. Çiçek buketi kemer açıklığının formuna uygun olarak dallar hafif sağa yatık durumda resimlenmiştir.

Resim 4.88. Özdamadlılar Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri

Resim 4.89’da tasvir edilen kompozisyon, musandıra üzerinde yer alan duvarda tatlı kireç harçlı sıva üzerine resmedilmiştir. Başodanın tavan bölümünde sıvalar dökülmüş olduğu için, kalemişi resimlerde dökülmeler ve solmalar görülmektedir. Ayrıca oda içerisinde bu bölüme eşya istiflendiği için kompozisyonlar tam seçilememektedir.

Buradaki tasvir edilen ağacın alt kısmında, siyah renkli oval geniş ağızlı, bir kaseden çıkan oval kalın gövde ile başlayıp yukarıya doğru incelen açık krem renkli bir ağaç tasvir edilmiştir. Kaseinin kenarlarından aşağı dökülerek taşan ve gövdenin iki yanına simetrik olarak karşılıklı yerleştirilmiş sık dallı ve kırmızı meyveli/çiçekli bir ağaç tasvir edilmiştir. Yapraklar koyu yeşil renkli, meyveler ise; soluk kırmızı renkli tasvir edilmiş olup, meyve ve çiçekleri belirlemek mümkün değildir.

Resim 4.89. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri

Resim 4.90'da yer alan kompozisyon beyaz renkli sıva üzerine tasvir edilmiştir. Oda içerisine yığılmış olan eşyalardan dolayı kalemişi kompozisyonun tamamı görünmemektedir. Bu kalemişi kompozisyonda; dikdörtgen, ön yüzü iki bölmeli bir masa betimlenmiştir. İki dikdörtgen kapağın orta kısımları siyah renkli boya doldurulmuştur. Kapakların kenarlarında iç içe geçmiş çerçeveli dikdörtgenler ve üçgenler beyaz, kahverengi ve krem renkli boyalarla tasvir edilmiştir. Masanın üst yüzeyinde; içinden çiçekler çıkan vazo, kitap zarfı, divit ve içinde kalem yer alan hokka resimlenmiştir. Masanın merkezinde, dış konturları kırmızı ile çizilmiş, gövdesi beyaz renkli tek kulplu yuvarlak bir vazo görülmektedir. Vazonun içerisinden çıkan uzun saplı, karşılıklı üçer adet ve bir adet merkeze yerleştirilmiş çiçekten oluşan çiçek demeti tasvir edilmiştir. Tek kulplu vazonun sol yanına yerleştirilmiş ve üzeri beyaz renkli dört kollu yıldız ve üçgenlerle bezemeli kitap zarfı bulunur. Vazodan çıkan çiçek demetinin üzerinde; diyagonal biçimde yerleştirilmiş, sağ ve sol yanında iki adet beyaz ve bir adet kırmızı renkli kıvrık dallı bitki motifi bulunmaktadır. Bitki kompozisyonu iç içe iki hilalin tasvir edildiği alemle son bulmaktadır.

Resim 4.90. Özdarendeliler Konağı başoda kalem işi süsleme örnekleri

Özdarendeliler Konağı'nda kalemişi nakışların görüldüğü diğer oda, başodadan sonraki diğer süslemeli odadır. Ahşap bağdadi tekniğinde yapılmış ve üzeri kireç harcı ile sıvanmış olan tavanın tamamında, yan beden duvarlarından başlayan ve merkezde son bulan tekne tavan kalem işi bezemeyle boyanmıştır (Resim 4.91). Odanın merkezinde uzun dikdörtgen havuz tavan, kalem işi bezemenin merkezini oluşturmaktadır.

Resim 4.91. Kalemişi süslemeli tekne tavan

Merkez kompozisyonu simetrik bir biçimde C kıvrımlarıyla şekillenen elli tam, yirmi iki yarım kartuştan oluşmaktadır. Kartuşların içinde gül, kırmızı lale, sarı lale, karanfil ve nar çiçeklerinden oluşan çiçek demetleri resmedilmiş olup, her sırada aynı çiçek motifinin tekrarlandığı görülmektedir. Kompozisyonun etrafı, en dıştan siyah konturlu kırmızı renkli, iç içe geçmiş yarım dairelerden oluşan kuşakla çerçevelenmiştir. Yarım dairelerin tepeleri üç dilimli kırmızı palmetlerle bezenmiştir. Bu bordür kuşaktan sonra yaklaşık 30 cm kadar süslemesiz bırakılan alandan sonra, çiçek kompozisyonlarının yer aldığı bir diğer dikdörtgen bordür görülmektedir. Bu bordür; kısa kenarında iki adet, uzun kenarında üç adet olmak üzere on adet çiçek kartuşundan oluşmaktadır. Kartuşlarda, çift kulplu geniş çanaklardan çıkan lale, gül ve karanfil demetleri resmedilmiştir. Bu kuşaktan sonra gelen son kuşakta, dört kenarda toplam sekiz adet kartuş yer almaktadır. Kenger yaprağı ve bitki motifleri ile şekillenen kartuşların oluşturduğu kuşağın dört köşesinde, diyagonal biçimde yerleştirilmiş kenger yapraklı bitki kompozisyonu görülmektedir (Resim 4.92).

Resim 4.92. Tekne tavan merkez kompozisyon

5. AMASYA İLİ GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİ GELENEKSEL KONUT YAPIM SÜRECİ VE YAPI USTALIĞI

5.1. Gümüşhacıköy İlçesinde Yapı Ustaları ve Ustalara Tanıklık Edenler

Bu bölümde tez çalışması kapsamında Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutları yapımında yer alan ustalar ve ustalar dışında ilçede yaşamını sürdüren yapım sürecini bilen, gözlemleyen tanıklarla yapılan görüşmelerde yapı ustalığı geleneği ile ilgili elde edilen bilgi ve deneyimler anlatılmaktadır. Yapı geleneğinin uygulayıcıları olan, farklı etnik gruba mensup olan ustalardan elde edilen bilgi, teknik ve yöntemlerle; ilçede geçmişten günümüze gelen yaşam kültürü ve yapı kültürü geleneğinin belgelenecek sürdürülebilirliği amaçlanmıştır.

Kapriel Özbal

Kapriel Özbal, 1939 yılında Gümüşhacıköy ilçesinde doğmuştur. İlkokul ikinci sınıfa kadar ilçede okuyan Kapriel Usta, üç sene İstanbul Şişli’de Karagözyan Ermeni Okulu’nda okumuştur. Daha sonra Gümüşhacıköy’e dönerek babası ve amcasıyla çalışmaya başlamıştır. Eski bir dülgere ve marangoz olan babası ve amcasının yanında çıraklık yapmaya başlayarak öncelikle marangozluk öğrenmiştir. Daha sonra kendi evlerini yaparken öğrendiği dülgelik bilgisini diğer evlerde kullanmıştır.

“Babamgilden geliyor ustalık, onlardan öğrendim her şeyi. Asıl işi marangozluktan bizimkilerin, mobilya, doğrama... Babam, amcalar hep birlikte çalışırdık. Amcam Agop Usta çok iyi bir marangozdu, kaymakamın masasını, kanepelerini hep o yapmıştı. Marangozluk atölyemiz vardı, küçüklükten beni orada yetiştirmeye başladılar. Değirmen çarkları vardır böyle suyla dönen pervane onları yapardım ben, gördüğüm her işi yapardım ağaçtan. Kimsenin yapamadığı işleri ailece biz yapardık o zaman” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

Kapriel Usta; ustalığa dair her şeyi öğrendiği babası ve amcasından aynı zamanda, haram yememe ve hak ettiğinden fazlasını istememeyi öğrendiğini dile getirmektedir. Ustanın dürüstlüğünün, güvenilirliğinin siparişleri doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır.

Kapriel Usta, yörede zanaat gerektiren işlerin çoğunlukla Ermeniler tarafından yapıldığını belirtmektedir. Fırıncı Mampik, Bakırcı Kara Mikayel, Şarapçı Tavit, Havlucu Yervant, Terzi Hampar, Demirci Parunak Şişman gibi Ermeni ustalar ilçede el işçiliği gerektiren işleri yapmaktaydı (Agos Gazetesi).

“Şurada bir Ermeni evi var, gördünüz mü altında seten var, işletmecileri de onlardı. Şimdi bir taş var; ortasında ağaç, at döndürüyor onu gözleri bağlı döne döne. Çeşmede yıkanan bulgur, ekin o taşın altında kırılıyor.

O zamanlar böyle ustalık işleri Hacıköy ’de biz yapardık...” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

Müslümanlarla çalışma konusunda bir ayrıma gitmediklerini el işçiliği gerektiren ustalık işlerini genellikle Ermenilerin yaptığını, ancak farklı etnik grupların da birlikte çalıştıklarını getirmektedir.

“Müslümanlardan çırakları vardı babamların marangozluk öğrenenler vardı ama hep öldüler onlar, Mevlüt Usta vardı mesela...” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

Yerel halktan elde edilen bilgilere göre mübadele öncesi; ilçede el işçiliği gerektiren meslekler gibi yapı ustalarının çoğunluğunun Rum ve Ermeni kökenli olduğu bilinmektedir (Hrant Öznerses, Sözlü görüşme). Gümüş’te yaşayan Rum ustaların çevredeki illere konut, kilise, cami inşa etmek için yılın belirli zamanlarında gittikleri ilçede yaşayan Rum ustaların kuyu açmak, çeşme yapmak gibi işlerde de iyi oldukları söylenmektedir. Mübadele ile Rumların ilçeden tamamen göç etmesiyle birlikte bu işçiliklerin azalmış olduğunu dile getiren Kapriel Usta, özellikle mübadele öncesi Gümüş yerleşkesinde yaşayan Rumların taş ustalıklarının ünlü olduğunu babasından öğrendiğini aktarmaktadır.

“Rumlarda ustalarmış o zaman, madende çalıştıkları, işlettikleri içinde Gümüşte otururlarmış. Gümüşhane’den gelmişler onlar çalışmak için. Rumlar, biz, Türkler birlikte yaşamışız o zaman. Biz daha çok Hacıköy tarafında, onlar Gümüş tarafında otururlarmış. Hacıköy’ün içinde Sevkiyatta Atatürk muhacirleri getirince, onlar da gitmişler, yer değiştirmişler” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

“Taş ustalıkları meşhurmüş o zaman onların. Çorum’daki Ulu Cami’nin duvarlarını hep Rumlar yapmış. Bizim bu hamamı (Ermeni Hamamı) yapanda Rum ustaymış, temeli atmış

dört sene gelmemiş. Rum ustalarla hep birlikte yapılmış o hamam, imece usulü. Küçük çocuklar böyle katık torbalarıyla, Kuruçay derler oradan torbalara taşları doldurup getirip burada boşaltırlarmış, davul zurna çalınmış. O vaziyette yapılmış o hamam” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

“Ondan sonra babam anlatırdı, dört temelin dört köşesine okunmuş olarak yapan adamın, yaptıranın, kaç senesinde yapıldığı şişenin içine koymuşlar, kapatmışlar; dört köşedeki taşın içine koymuşlar.

Rumlar, göç ettikten sonra artık o ustalık kalmamış buralarda babam öyle anlatırdı...” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

Kapriel Usta, inşaatta duvarcıların, dülgelerinin ve çamurcuların çalıştığını, marangozluğun bu işlerden farklı olduğunu belirtmektedir.

İlçede inşaata başlamadan önce, ev sahibinin inanç ve gelenekleri göz önünde bulundurularak evin mimarisi oluşturduklarını söyleyen Kapriel Usta, odalarda bulunan gusülhane, yüklük, sedir gibi mimari elemanları aileye özel imal ettiklerini anlatmaktadır. Müslüman konutlarında; banyoluk adı verilen gusülhane ve helanın kibleye yönelmemesine dikkat edilirken, Ermeni ve Rum konutlarında gusülhane yapılmadığını aktarmaktadır.

Kapriel Usta, konutlardaki kapıları, tavanları, yüklük, dolap gibi ahşap işçiliği gerektiren tüm işleri yaptıklarını dile getirmektedir. Bu işlerin yapımında planya, rende, kol hızarlar, testereler, düz daban, küştäre; süsleme için armudiye gibi aletleri kullandıklarını belirtmektedir. Evin kaba inşaatı belirli bir aşamaya geldiğinde yapıda kullanılacak bu mimari elemanların siparişlerini aldıklarını ve çatı kapatılana kadar bu elemanların üretilerek sıva işleri tamamlanmadan önce sırasıyla yerlerine yerleştirdiklerini dile getirmektedir.

Resim 5.1. Dülger ve marangoz Kapriel Özbal

Ahmet Civan

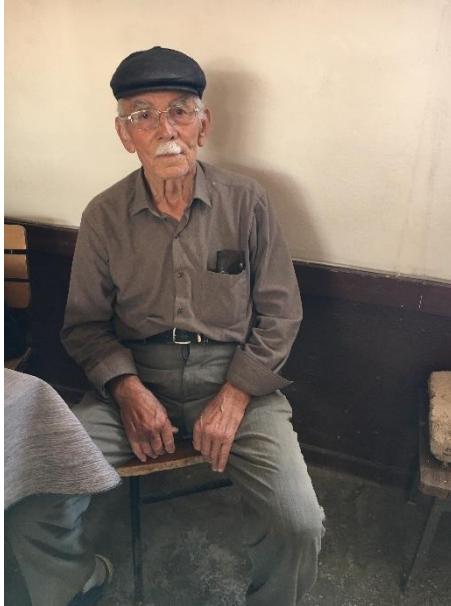
Gümüşhacıköy'ün Eslemez köyünde 1938 yılında doğan Ahmet Civan, ilkokuldan mezun olmuştur. Kendi evlerini yaparken Saddık Usta'dan öğrendiği ustalık becerilerini, sonradan çalıştığı evlerde geliştirmiştir. Ahmet Usta, ilçede yaşayan diğer insanlar gibi çiftçilikle uğraşmaktadır. Ustalık işini yılın uygun mevsiminde, iş varsa yürütmektedir.

Ahmet Usta'ya göre inşaat eğitimi usta-çırak ilişkisine dayalıdır. İnşaatlarda duvarcılar, dülgerler, çıraklar ve çamurcular çalışmaktadır. Bu eğitimde ilk adım çamurculuktur. Çamurcuların görevi, temel çukurunu ve harcı hazırlamak, taşları ve aletleri inşaat alanına getirmek ve kerpiç yapımına yardım etmektir. Bu sayede yapım sürecini gözlemleme ve öğrenme fırsatı bularak çıraklık seviyesine yükselmektedirler. İkinci adım çıraklık ve son adımda ustalıktır. Her inşaat alanında en az bir usta, bir çırak ve işçiler yani çamurcu olmak zorundadır. Çalışan sayısı tahmini inşaat süresine ve mal sahibinin mali gücüne bağlı olarak değişmektedir. Ahmet Usta, genellikle götürü usulü çalıştıklarını ve ustanın yanında çalışan çırakların, çamurcuların ücretini kendisinin ödediğini söylemektedir.

Ahmet Usta, inşa sürecinin daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olacak bilgiler vermektedir. İlçede evler genellikle iki ya da dört odalı olarak inşa edilmektedir. İnşaata başlamadan önce ev sahipleriyle görüşerek evin planına ve odaların boyutlarına karar verilmektedir. Odaların boyutlarına göre; kullanılacak ahşap malzemenin miktarına, boyutlarına ve tuğla, kerpiç

miktarına karar verilir. Ahmet Usta, iki katlı bir ev için ortalama 4500-5000 adet kerpiç üretildiğini belirtmektedir. İlçede konutun temeli atıldıktan sonra, ev sahibinin ekonomik durumuna göre kurban kesilmesi bir gelenektir. Evlerde mutfak bulunmaz, ancak odalarda yemek pişirmek için ocak bulunmaktadır. İçinde ocak olan her odanın ailenin bir oğluna ait olduğunu ve eşi, çocukları bu odada yaşadıklarını aktarmaktadır. Her odada, oturmak ve yatmak için sedir; yatak, yorgan saklamak için yüklük; banyo yapmak için gusülhane bulunmaktadır. Hela konut sahibinin isteğine göre; bazı evlerde bahçede, bazılarının da evin içinde yer almaktadır.

Ahmet Usta inşaat sırasında kullandığı aletlerin testere, pala, el hızarı, rende, el planyası, şakül olduğunu dile getirmektedir.

Resim 5.2. Yapı ustası Ahmet Civan

Salim Barbak

Gümüşhacıköy'ün köyünde 1946 yılında doğan Salim Barbak; küçük yaşlardan itibaren ustaların yanında çıraklık yapmış, 1968 yılında askerden geldikten sonra usta olarak çalışmaya başlamıştır. Ustalığa başladıktan sonra ilçede ve ilçeye yakın köylerde çok fazla konut inşa etmiştir.

Yapı ustalığı insan gücüne dayalı bir meslek olduğu için delikanlılığa adım atmış gençlerin bu işe amelelikle başladığını dile getiren Salim Usta, bu sayede ustadan teknik bilgileri öğrenme fırsatı bulduklarını belirtmektedir. Yeteneğine bağlı olarak birkaç sene içinde çıraklığa yükselen kişi; maliyet hesaplamayı, aletlerin kullanımını da öğrenerek yirmili yaşlarda artık usta olarak çalışmaya başlayabilir. Salim Usta; yapı ustalarının dürüstlüğünün yaptıkları meslek için son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. İyi usta her zaman işini sağlam, düzgün yapan kişidir. Ustaların maharetinin; inşa ettikleri binaların güzelliği, sağlamlığı ve kullanılabilirliğine göre değerlendirildiğini belirten usta, insanlarla yüz yüze iyi ilişkiler kurmanın da önemini vurgulamaktadır.

İlçede ustaların genellikle evin büyüklüğüne göre götürü usulüyle iş aldığını söyleyen Salim Usta, kullanılacak malzemeyi ev sahibinin satın alabileceği gibi, ustaların ev sahibiyle malzemeli olarak da anlaştığını söylemektedir.

Salim Usta; ilçede iki odadan oluşan evler tek katlıyken, ekonomik durumu daha iyi olan ailelerin dört odadan oluşan iki katlı evler inşa ettirdiklerini ifade etmektedir. Evlerin girişini doğuya yerleştirmeye dikkat ettiklerini, böylece odaların hepsinin iyi güneş aldıklarını; avluda ise kemerli ocak, kuyu, yüz numara (hela) gibi birimlerin olduğunu aktarmaktadır. Evlerde yeme, içme, uyuma işlerinin hepsinin odalarda olduğunu ve her odada ailenin evli erkek çocuğunun kendi ailesiyle kaldığını belirtmektedir.

Resim 5.3. Yapı ustası Salim Barbak

Salih Şeker

Salih Şeker, 1932 yılında Gümüşhacıköy Eslemez köyünde doğmuştur. İlçede yaşayan diğer ustalar gibi çiftçilikle uğraşmaktadır. İnşaat mevsimi geldiğinde kerpiç yapımında çalıştığını belirtmektedir.

Salih Usta, göre inşaat eğitimi usta-çırak ilişkisine dayalı olduğunu dile getirmektedir. İnşaatlarda duvarcılar, dülgerler, çıraklar ve çamurcular çalışmaktadır. Her inşaat alanında en az bir usta, iki çırak ve kerpiç üretmek için çamurcuların çalıştığını dile getirmektedir. Kendisinin kerpiç yapımında çalıştığını belirten Salih Usta, kerpiç kesimi için en az üç kişinin çalıştığını belirtmektedir. Bu kişilerden birincisinin çamur kardığını, ikincisinin karışımı taşıyarak kalıplara döktüğünü, üçüncü kişinin ise kalıp içindeki çamuru düzelttiğini anlatır. Kerpiç kalıplarını çıralı çam tahtalardan kendilerinin yaptığını dile getiren usta, ev duvarları ve bahçe duvarları için farklı boyutlarda kalıplar kullandıklarını ifade etmektedir. Salih Usta kerpiç kesimi sırasında ahşap kalıp ve mala kullandığını belirtmektedir.

Veli Genç

Veli Genç, 1938 yılında Gümüşhacıköy Eslemez köyünde doğmuştur. Veli Usta, ilçede yaşayan diğer ustalar gibi çiftçilikle uğraşmaktadır. Salih Usta gibi inşaat mevsimi geldiğinde kerpiç yapımında ve bahçe duvarlarının örülmesinde çalıştığını belirtmektedir. Kerpiç yapımına dair bilgilerini aktaran Veli Usta; bu iş için üç, dört kişi birlikte çalıştıklarını dile getirmektedir. Yevmiye usulü çalıştıklarını belirten usta, paralarını onları günlük çalıştıran ustadan aldıklarını ifade etmektedir.

Kerpiç yapımı için öncelikle çamuru temin ettiklerini söyleyen Veli Usta, kullandıkların çamuru genellikle, konutun temeli için açtıkları çukurdan ya da bahçenin bir köşesini kazarak elde ettiklerini anlatmaktadır. Kerpiç yapımı için çalışan kişilerin iş bölümü yaptıklarını, kendisinin daha çok çamur kardığını belirtmektedir. Yörenin toprağının çamur yapmak için oldukça mayalı olduğunu; saman ve su dışında bağlayıcılığı arttırması için ilçede yetişen tütünlerin sapını çamura eklediklerini dile getirmektedir.

“Bahçe duvarı öreceksin mesela, bunun için bahçenin bir köşesinden kazarak çıkardığımız toprağı kullanırdık. Toprağı elememize gerek yoktur, çünkü burada o kadar iri taş olmaz.

Bahar aylarının kerpiçleri daha kolay tutar; nisan, mayıs. Biz kerpiçler daha iyi tutsun diye tütün sapı da ekleriz burada...” (Veli Genç, Mayıs 2023).

Resim 5.4. Sağda yapı ustası Salih Şeker, solda Veli Genç

5.2. İnşaata Hazırlık ve Malzeme Temini

Bir konutun inşaat süreci, inşaatta kullanılacak malzeme ve elemanların hazırlanması ile başlar. Malzeme temini; mal sahibi tarafından yapıldığı gibi, mal sahibinin tüm inşaatın yapımını üstlenmesi şartıyla anlaştığı yapı ustası (duvarcı) ve dülger tarafından yapılabilir (Salim Barbak, Kapriel Özbal, Sözlü görüşme). Geleneksel Gümüşhacıköy konutlarının yapımında kullanılan temel yapı malzemeleri, bölgede kolaylıkla bulunabilmesi nedeniyle taş, ahşap, kerpiç ve tuğladır. Bu malzemeler araziden toplanarak temin edilebildiği gibi, yakın çevreden veya ocaktan taşınarak inşaat sahasına getirilir. İnşaata başlamadan önce, kullanılacak ahşap, taş, tuğla ve kiremit gibi ürünlerin temin edilerek alana getirilmesi; kerpiç, harç gibi malzemelerin üretilerek hazırlanması ve uygun koşullarda muhafaza edilmesi gerekmektedir.

5.2.1. Ahşap

Ahşap malzeme bölgedeki geleneksel konutlarda; temellerde bağlayıcı hatılda, ahşap karkas sistemde ana malzeme olarak dikme, kiriş, döşeme ve çatı elemanlarında; kapı, pencere doğramalarında; dolap, sedir, sergen gibi mimari donatı elemanlarının yapımında kullanılmaktadır. Ustaların, ağaçları kolay işlenebilme, dayanıklılık, çalışma gibi özellikler

açısından deneyerek belirledikleri ağaçlardan çam, meşe, ardıç konutlarda en sık kullanılan türlerdir. Bunlar arasında çam, kolay temin edilmesi ve işlenebilmesi açısından en çok tercih edilendir. Çam ağacı türlerinden sarıçam ilçede işlenmesi en kolay ve böceklenmeye karşı dirençli bir ağaç türü olması nedeniyle tercih edilmektedir. Ahmet Usta; çıralı olarak adlandırdıkları sarıçamın sakızlı bir öze sahip olduğunu, bu ağacın güneş gördüğünde kuruyup sertleşerek daha dayanıklı hale geldiğini, “çivi girmez” diyerek açıklamaktadır (Ahmet Civan, sözlü görüşme). Kapriel Usta; sarıçam gibi ağaçlardan elde edilen kerestelerde, ağacın dişi yüzünden elde edilen malzemenin yumuşak ve kolay işlenebilmesi nedeniyle, daha sert, dayanıksız olan erkek yüzünden elde edilen keresteye göre daha çok tercih edildiğini dile getirmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme).

Ardıç ağacı dayanıklılığı, zor işlenmesi, güneş görünce çalışması ve maliyetinin yüksek olması nedeniyle ustalar tarafından genellikle mağazaların tavan ve birinci katın taban döşemelerinde; mal sahibinin ekonomisine bağlı olarak nadiren duvar sistemlerinde kullanılmaktadır. Bunların dışında, yapının taşıyıcı elemanlarından farklı olarak, yüklük, sedir, sergen gibi mimari donatı elemanlarında ceviz ağacı tercih edilmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme).

Resim 5.5. Ardıç ağacı kullanımı

Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre; konutlarda kullanılacak ahşap malzeme mal sahibi tarafından temin edilebileceği gibi, inşaatı temelden çatıya kadar yapmakla anlaştığı dülger tarafından da sağlanabilmektedir (Ahmet Civan, sözlü görüşme). Bölgede

ahşap malzemenin kesim yapılarak ya da satın alınarak iki şekilde temin edildiğini bilinmektedir. Kesim yapılarak elde edilecek ahşabın kesim için özel bir zamanının olduğu, o zaman dışında kesilen ahşabın kurtlandığını ve kullanılmadığını dile getirmektedir. Ağacın kesilmesi için bölgede uygulanan gelenek; ağacın ayın eskisi denilen, ayın başından on dördüne kadar olan, zaman dilimi içinde kesilmesidir. Kesildikten sonra elde edilen ahşabın suyunu tamamen çekmesi için, toprakla bağlantısı kesilip, güneş gören bir yerde bekletilmesi gerekmektedir. Kapriel Usta, ağustos ilçede en kuru ay olduğu için yaş ağacın ağustos ayında mutlaka kurutulmaya bırakılması gerektiğini, bu ayı gören ağacın çok dayanıklı olduğunu dile getirmektedir. Satın alınan ahşap malzemenin de yaş ise aynı şekilde kurutulmadan kullanılmadığını, kurutulduktan sonra kullanılacağı yere göre atölyelerde işlenerek kereste haline getirildiğini belirtmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Atölyelerde işlenen keresteler 3,5-4 m uzunluğunda, 10x10 cm kare kesitli olabildiği gibi kabuğu soyulmuş yuvarlak kesitli tomruk olarak kullanılır. Bölgedeki geleneksel konutlardan daha eskiye tarihlenen örneklerde; duvar sistemlerinde kullanılan ahşap malzemede hızar gibi alet izleri görülmediği, sadece kabukları soyulmuş ağaç parçalarının düzenli bir şekle sokulmadan kullanıldıkları dikkat çekmektedir (Salim Barbak, Sözlü görüşme) (Resim 5.1).

Resim 5.6. İşlenmemiş ağaç parçalarının duvar sisteminde kullanımı

5.2.2. Taş

Konutlarda yapı malzemesi olarak taş, birincil olarak yapıların yığma temel duvarlarında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra; bahçe duvarlarında, avluda taşlıkta, bahçeden konutun zemin katına ve mağaza katına ulaşımı sağlayan merdivenlerde, iç mekânda ocak ve bacalarda da taş malzeme görülmektedir.

İlçede mal sahibin ekonomik yapısına bağlı olarak değişiklik göstermesine rağmen, tüm konutların temel duvarları subasman seviyesine kadar taş yapılmaktadır. Temellerde ve bahçe duvarlarında çoğunlukla işlem görmemiş moloz taşlar ya da kabaca yontulmuş kaba yonu taşlar kullanılmaktadır. Ancak bina köşelerinde kesme taş kullanıldığı görülmektedir. Yapılarda kullanılan taşlar; yakın çevredeki taşlık alanlardan, derelerden toplanabildiği gibi, taş ocaklarından alınmaktadır. Kapriel Usta, ev yaptıracaklar için taş malzemenin, önceden ilçeye bağlı bir köy olan Sarayözü köyüne yakın bir bölgede yer alan Dikmenteppe'deki taş ocağından getirildiğini; ayrıca Kabadere ve Kuruçay'dan toplanan işlenmeyen taşların da büyüklüklerine göre yörede temelde, bahçe duvarlarında ve avluda yer kaplaması olarak kullanıldığını belirtmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Kullanılan bu taşlar farklı bölgelerden toplandığı için farklı büyüklükte ve renkte olabilmektedir.

5.2.3. Kerpiç

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarında, geleneksel mimarinin en yaygın malzemesi olan toprak ve topraktan üretilen kerpiç kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Kerpiç ilçede, bahçe duvarlarında, ahır gibi eklenti yapılarda ana taşıyıcı malzeme olarak kullanılırken; yörede “cizvit” adı verilen ahşap karkas yapılarda dolgu malzemesi olarak kullanılmaktadır. Kapriel Usta, kerpiç kullanılan konutların hem ekonomik hem de yazın serin, kışın sıcak olması nedeniyle tercih edildiğini belirtmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Veli Usta, bölgenin killi ve mayalanmaya elverişli toprağının kerpiç malzemenin kullanımını yaygınlaştırdığını dile getirmektedir. Yapılan görüşmelere göre, kerpiç bloklar inşaat başlamadan önce arazi sahibi tarafından temin edilebildiği gibi, inşaat alanında çamurcular tarafından üretilmektedir. Kerpiç toprak ve samanın suyla karıştırılarak güneşte kalıplar halinde kurutulmasıyla elde edilmektedir. Kerpiç çamuru, Gümüşhacıköy ve köylerinde kerpiç yapımına uygun toprağın inşaat alanına getirilip burada samanla karıştırılmasıyla elde edilir. Veli Usta; kerpiç yapımında genellikle temel kazısından çıkan toprağın kullanıldığını ifade etmektedir (Veli Genç, sözlü görüşme). Salih Usta, kullandıkları toprağın “çorak” ya da “mayalı” olarak adlandırdıklarını, killi bir toprak olduğunu belirtmektedir (Salih Şeker, sözlü görüşme).

Kerpiç bloklarının hazırlanması; çamurunun hazırlanması, kalıplama ve kurutma aşamalarından oluşmaktadır. Veli Usta'ya göre, kerpiç üretimi ilçede genellikle nisan, mayıs, haziran aylarında yapılmaktadır (Veli Genç, sözlü görüşme). Salih Usta; kerpiç

çamurunun hazırlanması için özlü toprağın, su, kırıntı ve 1/4 oranında saman katılarak, kerpiç için açılan çukurda küreğe yapışmayacak kıvama gelene kadar karıştırılması gerektiğini dile getirmektedir. Çamura saman katılması kuruma sırasında hem çatlamasını önlemekte hem de kerpicin sağlam ve hafif olmasını sağlamaktadır (Salih Şeker, sözlü görüşme). Kapriel Usta bu çamur karışımının bir gece bekletilerek; tekrar tekrar karıştırılıp çiğnendiğini böylece çamurun “özlendirildiğini”, “alıştırıldığını” vurgulamaktadır. Birkaç gün bekletilerek mayalanması sağlanan kerpiç çamuru iki çamurcu tarafından taşınarak kalıplara dökülerek, bir mala yardımıyla üst yüzeyi düzeltilmektedir. Kerpicin kalıplardan rahatlıkla çıkarılması için her defasında kalıplar ıslatılmaktadır. Kerpiç kesimi adı verilen bu aşama; iki “ana” iki “kuzu” dört bölmeli ahşap kalıplarda yapılmaktadır. Bu kalıplar usta ve birkaç çamurcu tarafından yapıldığı için her ustanın kerpiç boyutları farklılık gösterebilmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Ana adı verilen bütün birimin boyutları genellikle uzunluğu 30-35 cm, genişlik 30-35 cm, yükseklik 10-15 cm arasında değişirken; ana birimin yarısı olan kuzuların boyutları uzunluğu 30-35 cm, genişlik 15-17 cm, yüksekliği 10-15 cm’dir. Veli Usta, genellikle çırallı çam tahtası kullanarak hazırlanan kalıpların, iki ana iki kuzu blok halinde veya dört tane eşit boyutlu bölmeden oluştuğunu dile getirmektedir. Kerpiç dökümünden sonra; güneş alacak şekilde açık alana dizilen bloklar önce bulunduğu yerde birkaç gün güneşte pişene kadar kurutularak, sırasıyla yan ve ters çevrilerek bir süre de bu şekilde kurutulmaktadır (Veli Genç, sözlü görüşme). Salih Usta’ya göre ilçede hazırlanan kerpicin tam olarak kuruması için yaklaşık 75-90 gün gerekmektedir. Bir usta ve üç tane çamurcudan oluşan bir ekip, bir günde yaklaşık 400-500 adet ana, 400-500 adet kuzu kerpiç bloğu hazırlayarak; bir konut için gerekli kerpicin dört, beş günde tamamlamaktadır. Hazırlanan ve tam kuruyan kerpiçlerden ana bloklar genellikle bahçe duvarlarında, eklenti yapılarında, binanın köşelerinde kullanılırken; kuzu denilen yarım bloklar genellikle cizvit örgüsünde dikey, yatay ve eğik şekilde dolgu olarak kullanılmaktadır (Salih Şeker, sözlü görüşme).

Toprak malzemenin bir diğer kullanım alanı, konutlarda yaygın biçimde bağlayıcı olarak kullanılan toprak harçtır. Yapı ustalarının çamur olarak adlandırdıkları harç kerpiç yapımında kullanılan özlü topraktan yapılmaktadır. Salim Usta; toprak harç için ilçenin killi, özlü toprağının kerpiç çamurundan farklı olarak elenerek içindeki küçük taş kırıklarından arındırıldıktan sonra, ince saman ya da hayvan kılı karıştırılarak hazırlandığını belirtmektedir (Salim Barbak, sözlü görüşme). Kapriel Usta, yağlı çamurun samanla biraz yatırılıp birbirine alışmasıyla elde edilen bu harcın bir süre bekletilip balçık haline geldikten

sonra kullanıldığını dile getirmektedir (Kapriel Özbal, sözlü görüşme). Ahmet Usta, ustasından öğrendiği kadarıyla önceden toprak harcın inşaatın bittiği güz döneminde hazırlanıp mayalanmaya bırakılarak, inşaat mevsimi gelince kullanıldığını dile getirmektedir. Günümüzde onarım geçiren konutlarda; toprak harç yerine çimento harcı kullanıldığı görülmektedir (Ahmet Civan, sözlü görüşme).

5.2.4. Tuğla-kiremit

Geleneksel konutlarda, duvarlarda kullanılan tuğla ve çatılarda kullanılan kiremit ilçede toprak kökenli diğer malzemelerdendir. Geleneksel konutlarda tuğla genellikle yörede cizvit olarak adlandırılan ahşap karkas arası dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Maliyetinin yüksek olması nedeniyle kerpiç kadar sık kullanılmadığı görülen tuğla; yöre halkının takoz tuğla olarak adlandırdığı, ocaklarda üretilen özgün harman tuğladır. Salim Usta, konutlarda kullanılan harman tuğlalarının geçmişte geleneksel yöntemlerle Osmancık Hacıhasan köyünde üretildiği, ancak bu üretimin artık devam etmediğini belirtmektedir (Salim Barbak, sözlü görüşme).

Geleneksel konutların örtü sisteminde kullanılan malzeme alaturka kiremittir. Yörede “yerli” ve “Osmanlı kiremit” olarak adlandırılan bu malzemenin üretimi tıpkı tuğla gibi geleneksel ocaklarda yapılmıştır. İlçeye kiremit, tuğla gibi Hacıhasan köyündeki ocaktan getirilmektedir (Salim Barbak, Sözlü görüşme).

5.3. Yapım Süreci

Gümüşhacıköy geleneksel konutu, evin ana malzemeleri olan ahşap ve taş; dolgu malzemesi olan kerpiç ve tuğlayla bir araya getiren teknik ve sistemlerle inşa edilir. Bu teknik ve sistemler, yüzyıllar boyunca yapı ustalarının deneyim ve becerileriyle şekillenen ve usta-çırak ilişkisiyle sürdürülen yapı kültürünün ürünleridir. Bu kültür, bölgenin yaşam tarzı, koşulları, gereksinimleri, inançları ve tarihi ile etkileşim halinde olmuştur. Gümüşhacıköy ilçesinde genellikle temeller ve zemin kat beden duvarların tamamlanmasının ardından, ahşap karkas sistemle üst katlar inşa edilir ve yapı ahşap oturtma çatıyla sonlanmaktadır. İlçede yaşayan ustalardan elde edilen bilgiler ışığında, yapı kültürünü anlamak için bu bölümde konutların temel, duvar, döşeme ve çatılarının yapım süreci incelenmiştir.

5.3.1. Temeller

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında inşa süreci gerekli malzemenin temin edilmesinden sonra temel çukurunun kazılmasıyla başlar. Ustalarla yapılan görüşmelere göre binanın yapılacağı alan sağlam bir zemin tabakası bulununcaya kadar kazılır. Bu temel çukurunun derinliği 60 ile 100 cm arasında değişmekle birlikte, bodrum katında mağaza olan konutlarda temel duvarının ölçüsü “adam boyu” olarak tanımlanmaktadır (Kapriel Özbal, Ahmet Civan, Sözlü görüşme). İlçede temel biçimi fark etmeksizin, yapının zemine oturduğu bölümler subasman kotuna kadar taş yapılmaktadır (Resim 5.1). Ahmet Usta; subasman kotunu çatıdan akan suyun ahşap karkas arasındaki kerpice değmeyecek şekilde hesapladıklarını dile getirmektedir (Ahmet Civan, Sözlü görüşme). Eğimli arazilerde inşa edilen yapılarda temel duvarı yüksekliği eğime göre ayarlandığı için, beden duvar yükseklikleri farklılaşmaktadır. Temel çukurunun derinliği belirlendikten sonra, temel çukuru kazılarak zeminde düz bir arazi elde edilecek şekilde arazi tesviye edilir. Arazi tesviye edildikten sonra arazi sahibinin istekleri üzerine plan organizasyonu ve ustanın düzenlediği mekanların büyüklüklerine göre duvar yerleri belirlenir. Temel duvarının geleceği akslarda ip çekilerek, 50-60 cm genişliğinde moloz taştan temel duvarı örülmeye başlanır (Salim Barbak, Sözlü görüşme). Arazi eğimi ve mağaza katına göre yaklaşık 1-1,5 metre yüksekliğe ulaşan duvarlar ahşap hatıllarla bağlanmaktadır. Taş duvar örgüsünde kullanılan harç, toprak ve saman karışımından elde edilen çamur harçtır.

Resim 5.7. Temel duvarında taş kullanımı

Bölgede temel altında ve temel duvarında taş dışında, bahçe duvarında da görülen yerel malzeme cüruf atığı kullanılmaktadır. Ustalarla yapılan görüşmelere göre; yöreye özgü bu

malzemenin Gümüş yerleşkesinde bulunan Rum konutlarının temelinde taş yerine kullanıldığını dile getirmektedir (Kapriel Özbal, Salim Barbak, Sözlü görüşme).

İlçede zemin katın altındaki yığma temel duvarlarıyla birlikte; mağaza katı olan konutlarda, üst kattaki plan şemasına bağlı olarak bağımsız temeli olan ahşap dikme elemanlar kullanılmaktadır. Taşıyıcı dış duvarların altındaki temeller mağazanın zemin kotunun altında inşa edilirken, ahşap dikmelerin altında sıkıştırılmış toprak zemin üzerine yerleştirilen tekil taş kaideler bulunmaktadır. Bu kaideler yükün zemine aktarılmasının yanı sıra ahşap direklerin rutubetten korunması sağlanmaktadır (Kapriel Özbal, Sözlü görüşme).

5.3.2. Duvarlar- döşemeler

Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarında duvarlar yığma beden duvarları üzeri, ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir. Karkas sistem; yatay, dikey ve çapraz ahşap elemanlardan oluşmaktadır. İskeletin ana çerçevesi dikmeler, kirişler ve alt-üst tabanlar olarak oluşturulmuştur. Dolguda yerel olanaklara göre kerpiç ve tuğla kullanılmaktadır. Bu konutlar ilçede “cizvit” olarak adlandırılmaktadır (Kapriel Özbal, Sözlü görüşme).

Resim 5.8. Tuğla ve kerpiç dolgulu cizvit konut örneği

İlçede, subasman seviyesine kadar taş yığma olarak tamamlanan zemin kat beden duvarlarının üzerine ahşap karkas sisteme geçmeden önce bölgede “öz” adı verilen yatay ahşap kirişler yerleştirilmiştir (Ahmet Civan, Sözlü görüşme). Bu kirişler, ahşap karkasın taş duvara bağlanacağı taban ya da yastık kirişi görevi görürler. Kapriel Usta; bu öz kirişleri için

dayanıklılığı nedeniyle ardıç ağacı tercih ettiklerini, ancak maliyeti nedeniyle genellikle çam ağacı kullandıklarını belirtmektedir. Bu aşamadan sonra, tek aks üzerine yerleştirilen öz kirişlerinin üzerine dikine gelecek şekilde, genellikle mekanın kısa kenarına paralel düzende 50-70 cm aralıklarla döşeme kirişleri dizilmektedir (Salim Barbak, Sözlü görüşme). Açıklığın fazla olduğu konutlarda, odanın orta aksında döşeme kirişlerinin altında da öz kirişleri görülmektedir. Böylece, zemin kat ile üst kat arasında döşeme yapılabilecek ahşap karkas sistem oluşturulmuştur.

Resim 5.9. Döşeme kirişleri

Ahşap karkas sistemin inşası, yapının dış duvarlarından başlayarak öncelikle duvar yüzeylerini oluşturmak için köşe dikmeleri yerleştirilmesiyle devam etmektedir. Ana dikmeler alt katın döşeme kirişleri üzerindeki taban kirişiyle, üst katın taban kirişini birbirine bağlayarak duvar düzlemini oluştururlar. Daha sonra, bu çerçevenin içine yerleştirilecek açıklık sayısına göre ara dikmeler yapı köşelerinden, kapı ve pencere boşluklarının kenarlarından başlayacak şekilde yaklaşık 20-25 cm aralıklarla ana dikmelerin arasında sıralanmıştır. Yatayda bu boşlukların alt ve üst kısımlarına kuşak elemanları eklenerek çerçeve oluşturulmuştur (Kapriel Özbal, Sözlü görüşme). Kapriel Usta direklerin yıkılmaması için bölgede “kecüstün” adını verdikleri çapraz ahşap elemanlarla (payanda) kiriş ve dikmelerin birbirine bağlandığını belirtmektedir. Ahmet Usta, “şeytani” adını verdikleri bu çaprazların her odanın köşesinde tekrarlandığını belirtmektedir. Böylece döşeme ve duvar iskeletini oluşturan elemanlar tamamlanınca kat bitiminden bir sıra kirişle (üst taban) tüm dikmeler bağlanmış olmaktadır.

Resim 5.10. Cizvit duvar örgüsünde kecüstün, şeytani

Ana dikmelerin kalınlığı 10-15 cm arasında, ara dikmelerin kalınlığı 5-10 cm arasında değişmektedir. Diğer elemanların genişliği ve et kalınlığı, ana dikmelerin kalınlığına göre belirlenir. Salim Usta, kullanılan ahşap elemanların dikdörtgen ve kare kesitli olduğu gibi, sıklıkla işlenmemiş, sadece kabukları kabaca soyulmuş elemanların da kullandığını dile getirmektedir. Kapriel Usta, kullanılacak ahşapların çoğunlukla çam ya da meşe ağacından yapıldığı söylemektedir. Kesit boyutları 15x10 ve 10x10 cm arasında değişen elemanların, daha büyük mekanlar elde edilmek istenildiğinde 20x10 cm ya da 20x20 cm gibi daha büyük kesitlere çıkabilir.

Yapıya ikinci bir kat inşa edilecekse, ilk katta uygulanan inşa süreci bu katta da tekrarlanır. İkinci katın olmadığı durumda, kat bitiminde dolanan kirişler, çatı ve tavan kirişlerini taşımaktadır (Ahmet Civan, Sözlü görüşme). Ahşap karkas sistemin tamamlanmasından sonra çatı kapatılmaktadır. Duvar dolgularının yapılması için önce çatı tamamlanır, caplama tahtaları kaplanır ve kiremit örtü serilir. Böylece yapı su almayacak hale getirilir (Salim Barbak, Sözlü görüşme).

Cizvit evlerde kullanılacak dolgu malzemeleri olan kerpiç ve harman tuğlalar çoğunlukla balıksırtı ve yatay olarak dizilerek ahşap karkasın dolgusu tamamlanmaktadır. Duvarların örülmesinde çamur harcı kullanılmaktadır (Resim 5.1). Ahşap karkasın döşeme ve tavanları

genellikle ahşap kaplamalı olmakla birlikte, daha eskiye tarihlenen konutlarda döşeme tuğlasının kullanıldığı görülmektedir (Ahmet Civan, Sözlü görüşme). Ahşap kaplama olarak genellikle çam tahtaları tercih edilir. Duvar ve döşemeler tamamlandıktan sonra kapı, pencere, dolap gibi mimari elemanların yapımına geçilir. Bu ince işler yapı ustasının anlaştığı marangozlar tarafından yapılmaktadır. Bu mimari elemanlar sırasıyla, sıva işleri tamamlanırken yerlerine yerleştirilmektedir.

Resim 5.11. Toprak sıva örnekleri

Konutların genelinde kullanılan toprak sıva, kerpiç yapımında kullanılan topraktan yapılmaktadır. Salim Usta; ilçe toprağının içinde büyük taş parçaları bulunmamakla birlikte, toprak sıva yapımı için toprağın mutlaka elendiğini belirtmektedir. Saman ve suyla karıştırılarak elde edilen sıva, malayla duvar yüzeyine uygulanmaktadır (Salim Barbak, Sözlü görüşme). Toprak sıva; tuğla ya da kerpiç dolgulu tüm konutlarda duvar yüzeyinde kullanılmaktadır.

“...Kerpiçle doldurulan duvarın üzerine sıva vurulur tekrardan. Yağlı çamurla, samanı biraz yatıracaksın birbirlerine alışacaklar, o kaba sıva olacak; sonra tatlı kireç derler sıcak suyla erir o, onunla kırığı karıştırıcaksın o da ince sıva, çimento yok, başka malzeme yok...” (Kapriel Özbal, Mayıs 2023).

5.3.3. Çatılar

Gümüşhacıköy geleneksel konutlarının çatıları ahşap taşıyıcılıdır. Salim Usta, ilçede inşa ettikleri konutların büyüklüğüne, bitişiğinde ev olup olmadığına göre çatı biçimine karar verdiklerini belirtmektedir. Bölgede “yıkım” “omuz” adını verdikleri eğim yönlerine göre genellikle iki yıkım (beşik), üç yıkım ve dört yıkım (kıрма) çatılar inşa ettiklerini dile getirmektedir. Ahmet Usta, iki yıkım çatının yapımı ve üzerine alaturka kiremit döşemesi en kolay çatı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun dışında ilçede kuruluklarda tek yöne akım vererek sundurma çatı yapıldığı görülmektedir. Salim Usta, çatı saçağının ölçüsünü belirlerken kiremitten akan suyun kerpiç duvara değmemesine dikkat ettiklerini belirtmektedir. Saçak genişlikleri konutlara ve yapan ustaya göre farklılık göstermekle birlikte, saçak genişliğinin bazı konutların giriş cephesinde daha geniş olduğu görülmektedir. İlçede genel olarak çatı saçak altlarının kaplanmadığı tespit edilmiştir.

İlçede çatı yapımında genellikle “cerrek” adını verdikleri kabukları kabaca soyulmuş kaba yonu ahşap kütükler kullanılmıştır. Kullanılan daire kesitli kütüklerin çapının yaklaşık 10-15 cm arasında değiştiği görülmekle birlikte; bu ölçüler elde edilen ağacın özelliğine ve hangi bölümünden kesildiğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Kapriel Özbal, Sözlü görüşme).

Geleneksel ahşap oturtmalı çatı yapımı, duvarların üzerine ahşap kaba yonu kütüklerin yerleştirilmesiyle başlamaktadır. Bu kirişler 50-100 cm aralıklarla yerleştirilmekte olup, çatı genişliğine bağlı olarak konuttan konuta farklılık göstermektedir. Kirişler, duvar bitimini oluşturan üst taban üzerine uzatılarak tavan döşemesi oluşturulmaktadır. Daha sonra kirişlerin üzerine taban aşığı oturtulmaktadır. Çatının “omuz ağacı” adı verilen mahya aşığı ise bu kirişlere oturtulan dikmeler üzerine uzatılarak çatının hesaplanan eğimi çıkarılmaktadır (Salim Barbak, Sözlü görüşme). Mahya aşığı ve taban aşığı arasında yaklaşık birer metre aralıkla ara aşıklar yerleştirilmiştir. Bu ara aşıklar; çatının eğimi ve dikmelerin uzunlukları fazla ise, göğüslemelerle dikmelere sabitlenmektedir. Ardından aşıklara dik bir şekilde temas etmek ederek yapının kenarlarını birleştirecek biçimde makaslar oluşturularak mertekler oturtulmaktadır. Mertekler 50-70 cm aralıklarla, saçakları da oluşturacak biçimde cepheye doğru uzatılarak sabitlenmişlerdir. Çatıyı oluşturan tüm elemanlar mıhlarla birbirine sabitlenmektedir.

Salih Usta, merteklerin üzerine tam kiremit ölçülerinde 2,5-3 cm kalınlığında ahşap “caplama” tahtaları döşediklerini ve kiremitlerin bu kayıtlara sabitlendiğini dile getirmektedir. Ancak bazı konutlarda ev sahibinin maddi durumuna göre, merteklerin üzeri caplama tahtalarıyla aralıksız bir şekilde kaplanmaktadır. Alaturka kiremitler birbirine kenetlenerek caplama tahtaları üzerine sabitlenmektedir. Kiremitlerin çatıya serilmesiyle birlikte yörede bayrak asılarak inşaatın sağ salim bitirildiği duyurulur.

Resim 5.12. Çatı yapı elemanları

Ahmet Usta; çatı katında “büşürük” adını verdikleri çamurla, odaların ve çatının bağlantısını keserek odaların kışın ısınmasını, yazın da serin kalmasını sağladıklarını belirtmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda kültürel mirasın korunmasına dair yaklaşımlarda, sadece somut unsurların değil, somut olmayan unsurların da koruma çalışmalarının içeriğinde yer alması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. UNESCO’nun 2003 yılındaki Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültürel mirasın korunmasına dair önceki sözleşmelerden farklı olarak; somut olmayan değerlerin korunmasına öncelik vermektedir. Somut olmayan kültürel mirası; “kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü gelenekler, ritüeller, toplumsal etkinlikler, geleneksel zanaatlar ve kullanım becerileri gibi elle tutulabilir nitelikte olmayan unsurlar” olarak tanımlayan ve bu unsurları korumayı amaçlayan sözleşmede, insan ve insanla birlikte koruma öne çıkarılarak, “kültürel mirası üreten ustalara”, “kültürel mirası taşıyan ve aktaran bireylere”, “kültürel mirasların aktarıldığı mekanlara” vurgu yapılmıştır (Ekici, Fedakar: 2013). Böylece somut olmayan değerler önem kazanmış, koruma çalışmalarında somut ve somut olmayan değerlerin birlikte ele alınarak bütüncül olarak değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde, yapı kültürünün üreticileri ve bu kültürü gelenek içinde aktaran yapı ustalarının; bilgi, uygulama ve anlatımları somut olmayan kültürel mirasın ilişkili olduğu alanlardan biridir. Geleneksel konutlar, yapı ustalarının gelenekten öğrenerek geleceğe aktardıkları, kültüre bağlı şekillenen tasarım sürecinin ürünleridir. Yapı ustalarından elde edilen bilgiler, yapı kültürünün mimari özelliklerini oluşturan somut olmayan değerlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, geleneksel yapı üretim sürecinin içinde ustaların çalışmalarının sözlü ve görsel olarak araştırılması kültürün ve kültürel mirasın anlaşılması ve devamlılığı için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Ustalardan elde edilen bilgiler, somut olmayan kültürel mirasın kapsadığı alanlardan biri olan geleneksel zanaatlar hakkında, zanaatın uygulanma sürecini anlamaya ve belgelemeye yönelik kullanılmalıdır. Bu kapsamda belgeleme ve koruma çalışmaları için yaşayan uygulayıcılar olarak yapı ustalarının bulunması, tanınması, uygulamaya yönelik bilgi alışverişinin sağlanması gereklidir. Bu bağlamda farklı etnik gruplara ait geleneksel konutların yoğun olduğu ve konutların yapımını eski ustalardan görerek öğrenmiş, uygulamış geleneksel yapı ustalarının tespit edildiği Amasya İli Gümüşhacıköy ilçesi çalışma alanı için seçilmiştir. Gümüşhacıköy İlçesi geleneksel konutların mimari özelliklerine ve yapım sürecine odaklanan tez, yöresel konut ve yapı geleneği hakkında somut ve somut olmayan yönleriyle bütüncül bir değerlendirme yöntemi

ortaya koymaktadır. Çalışma, ilçe merkez mahallelerinden seçilen 10 adet geleneksel konut üzerine yapılan tespitler ve ilçede yaşamını sürdüren beş adet yapı ustasının inşa süreci ile ilgili aktardıklarına dayanarak hazırlanmıştır. Geleneksel konutların mimari özelliklerine dair yapılan tespitler somut değerler hakkında; yapı ustalarından elde edilen sözlü bilgiler ise somut olmayan değerler hakkında bazı sonuçlar çıkarılmasını olanaklı kılmaktadır.

Çalışma alanında içine girilebilen Ermeni, Rum ve Müslümanlara ait, plan şeması çıkarılan 11 adet konutun dış ve iç sofalı plan tipinde olduğu görülmüştür. Plan tipolojileri irdelendiğinde Müslüman ve Gayrimüslim konutlarında plan ve mekan özellikleri benzerlik göstermektedir. Geleneksel konutlarda, mağaza adı verilen bodrum katların kışlık yiyecek ve yakacak deposu olarak kullanıldığı tespit edilmiş olup, zemin ve üst katların yaşam alanı olarak kullanılmaktadır. Çalışma alanında içine girilebilen konutlar arasında iki adet konutun, konut sahibinin ekonomik durumuna göre konak olarak adlandırılmaktadır. Bu konutlardan Özdarendeliler Konağı, geçmişte hükümet konağı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle incelenen konutlar içinde başodası olan tek konuttur. Çalışma alanındaki odalar, ailelerin günlük yaşamdaki ihtiyaçlarını karşılayabilecek fonksiyonları içinde bulundurmakla birlikte birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Konakta yer alan başoda, süsleme unsurları, direklik, musandıra gibi elemanlarla ilçede tespit edilen en gösterişli odadır. Konutları oluşturan yüklük, dolap, ocak, pencere ve kapı gibi mimari elemanların analizleri yapılmış, tipolojileri belirlenmiştir. Bu araştırma ile geleneksel konutlarda korunması gereken özelliklerin belgelenmesi sağlanmıştır. Mimari elemanlar bazında, Ermeni ve Rum konutlarda gusülhane yer almaması dışında Müslümanlara ait konutlarla farklılık gözükmemektedir. Konutlarda tespit edilen kalemşi, vitray ve alçı süsleme elemanlarının ilçede Özdarendeliler ve Kılavuzlar Konağı'nda tespit edilmesi, süslemenin konutu inşa eden ailenin gelir durumuna bağlı olduğunu göstermektedir. Bunun dışında, Kapriel Özbal'ın da aktardığı gibi, Rum konutlarında tespit edilen çıtakari ve alçı süslemeler Rumların geçmişte ince işçilik konusundaki ustalıklarını göstermektedir. Günümüze kadar ulaşmış ve korunabilmiş olan geleneksel konutların, bu özelliklerle Türk evi özelliklerini yansıttığı belirlenmiş ve korumaya değer olduğu görülmüştür.

İlçe geleneksel konutlarında, yapı ustalarının “cizvit” adını verdikleri geleneksel yapım sistemlerinden ahşap karkas sistem yoğun olarak kullanılmaktadır. Cizvit konutlarda dolgu malzemesi olarak, tuğla ve kerpiç tercih edilmektedir. Ustaların aktardığı bilgilere göre, ocaklardan alınan harman tuğlası konutu inşa edilen ailenin ekonomik gücü nedeniyle tercih

edilmekte, kerpiç üretiminin daha az maliyetli olması nedeniyle ilçede daha sık tercih edildiği görülmüştür. Yapı ustalarından malzeme teminiyle ilgili elde edilen bilgilere göre; temel malzemelerin taş, ahşap, kerpiç ve tuğla gibi yerelde bulunan malzemeler olduğu doğrulanmaktadır. Temellerin, nemden korunmak için her konutta en azından subasman seviyesine kadar taş malzeme kullanılarak örüldüğü, mağaza katı olan konutlarda beden duvarlarının tamamının taşla inşa edildiği görülmektedir. Ustaların yıllarca edindiği deneyime göre, taş malzeme konut yaptıracakların ekonomik durumuna göre açık araziden toplandığı gibi, taş ocağından da temin edilmiştir. Arazide bulunan taşlar; taşlık alanlardan, ilçedeki Kuruçay ve Kabadere'den toplanmaktadır. Taşınabilir boyutlardaki moloz taşlardan büyük olanlar kabaca şekillendirilerek duvar örgüsünde köşelerde kullanıldığı görülmüştür. Ekonomik durumu iyi olan konut sahipleri için taş malzeme, ilçeye yakın Dikmentepe'deki taş ocağından getirilmiştir. Ocaktan gelen taşlarla inşa edilen konutlarda kesme taş kullanılmış olup, bu konutların sayısı ilçede çok azdır.

Ustaların ifade ettiği üzere, yerelden temin edilen ikinci temel malzeme ahşaptır. Yapılarda kullanılacak ahşabın kesim yapılarak veya satın alınarak yakın çevreden sağlandığı tespit edilmiştir. İlçede genellikle kolay temin edildiği için çam, ardıç ve meşe tercih edilmiştir. Ayrıca ilçede ailelerin arazilerinde büyüttükleri ağaçları kesip, kurutarak kereste haline getirerek kullandıkları ustalarca aktarılmıştır. İlçedeki bir diğer yapı malzemesi kerpiçtir. Kerpiçle birlikte harç ve sıva yapımı için ilçenin çamur yapımına oldukça elverişli olan özlü toprağı kullanılmıştır.

Ustaların aktardığı malzeme teminine yönelik bilgiler, inşa malzemelerinin yerleşime oldukça yakın mevkilerden bulunduğunu ve yörenin malzeme kaynakları açısından zengin olduğunu göstermektedir. Böylece yerel malzemeyle inşa etme geleneğinin konut inşa etmenin temelini oluşturduğu görülmektedir. Akılcı ve pratik bir çözümle çevredeki malzeme neyse, konut geleneğinin de o malzemeye uygun tekniklerle inşa edildiği alanda yapılan tespitlerle desteklenmektedir.

Bu çalışmanın önemli bir diğer sonucu, ilçede usta-çırak ilişkisi içinde gelişen usta geleneği hakkında bilgi edinmemizi sağlamasıdır. İlçede geçmişten gelen bir kültür olarak yapı ustalığının genellikle Ermeni ve Rum halktan kişiler tarafından yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Özellikle 1924 yılındaki Mübadele öncesinde, ilçeye maden ocağında çalışmak için gelen ve zamanla Gümüş yerleşkesinde nüfusları artan Rumların yapı ustalığı

konusunda uzman olduğu yöre halkı tarafından bilinmektedir. Kapriel zbal ve Hrant znerses'ten edinilen bilgilere göre, ilçede Ermeni ve Rumların g etmesiyle yapı ustalığı ilçede kalan Ermeniler ve Müslümanlar tarafından sürdürülmüştür. Çalışma kapsamında görüşme yapılan tüm ustalar, bilgi ve becerilerini yanlarında yetiştikleri ustalardan edinmektedir. Konutu temelden çatıya kadar inşa eden, dlger adı verilen yapı ustası konutun tüm elemanlarını inşa edebilecek yetenektedir. İlçede dlger, ahşap karkası ve çatıyı inşa ettiğı gibi aynı zamanda taş ya da kerpiç malzeme ile duvarda rebilen kişidir. İlçede amurcular, kerpiç ve kerpiç gibi topraktan üretilen harç ve sıvayı inşaat alanında imal etmektedirler. Yapının kaba inşaatı tamamlanırken, konutun kapı, pencere, yüklük, dolap gibi mimari elemanları marangoz tarafından imal edilmektedir. Dülger karkas dolgusunu ve cephe sıvasını tamamlanırken, marangoz tarafından mimari elemanlar yerlerine yerleştirilerek, ince işler tamamlanır.

Geleneksel yapı ustalarının kuşaktan kuşağı aktarım yoluyla edindiğı bilgi ve becerinin incelenmesi, Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarının mimari özelliklerinin ve yapım sürecinin belgelenmesinde önem taşımaktadır. İlçede yer alan, daha önce akademik bir çalışmaya konu olmayan geleneksel konutların mimari özelliklerinin, yapı ustalarının bilgi ve becerileriyle birlikte bütüncül olarak belgelenmesi, ileride yapılacak koruma ve restorasyon çalışmaları açısından gereklidir. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinde, somut olmayan mirasın bir parçası olarak vurgu yapılan ve bu kapsamda UNESCO tarafından "Yaşayan İnsan Hazineleeri olarak tanımlanan geleneğın ustalarından, yapı ustalarına gereken önemin verilmediğı görülmektedir. Bu nedenle; günümüzde geleneksel inşa bilgisine sahip yaşayan ustalarının bulunması, bilgi ve becerilerinin belgelenmesi ve bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda, mevcut araştırma ve incelenen geleneksel konutlar ışığında, geleneksel yapı ustalarının sahip olduğı teknik bilgi ile Gümüşhacıköy ilçesi geleneksel konutlarının somut ve somut olmayan yönleri birlikte ele alınarak, bütüncül bir belgeleme yöntemi ortaya konmaktadır. Böylece, geleneksel konutların ve yapı kültürünün unutulmaması, var olan bilginin gelecek kuşaklara aktarılmak üzere derlenmesi, kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasına yönelik gerçekleştirilecek yeni çalışmalarda, kullanılması gerektiğı vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdizade Hüseyin Hüsameddin. (1986). *Amasya tarihi*. Cilt 1. (Sadeleştirenler; Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 36-62.
- Ahunbay Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. (5. Baskı). İstanbul: Yem Yayınları, İstanbul, 65-82.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ilke ve teknikleri*. İstanbul: Yem Yayın, 45-62.
- Ak, U., Karaman, E. ve Kartal, K. (2013). Amasya İlinde Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar, XI. Bölge Müdürlüğü, Amasya Şube Müdürlüğü.
- Akkaya, Ş. (1950). Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname, *DTCF Dergisi*, 8(1-2), 131-144.
- Ankaralı, A., Cin, S. ve Tuncay, G. (1999). *Dünden bugüne Gümüşhacıköy*. Amasya: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 33-45.
- Balcı, S. (2014). 1923 Tarihli Türk-Rum nüfus mübadelesinin Amasya'nın demografik yapısına etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(10), 45.
- Balcı, S. (2014). *Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923-1950), idari, siyasi, sosyal ve kültürel yapı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 12-16.
- Bayraktar, M.S. (2018). *Gümüşhacıköy Özdarendeliler Konağı*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Bayram, F. (1994). *Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesi ve gümüş nahiyesindeki Türk devri mimarlık eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara, 92-98.
- Bayram, F. (2018). *Gümüşhacıköy ilçesi Türk devri mimarlık eserleri*. Ankara: Gümüşhacıköy Belediyesi Yayınları, 52-66.
- Bayram, Y. (Editör). (2007). *Amasya il yıllığı*. Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları, 72-85.
- Bilgin M. B., Biçer, E. ve Kabacı, M. (2017). *Amasya ili sektörel eylem planı (2018-2023)*.
- Blake, J. (2001). Developing a new standard-setting instrument for the safeguarding of intangible cultural heritage: Elements for consideration, *UNESCO*, Paris, 16-18.
- Bouchenaki, M. (2003). *The interdependency of the tangible and intangible cultural heritage*. 14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites, New York, 27 – 31.
- Cahoone, L. E. (2001). *Modernliğin çıkmazı*. (Çev. Ahmet Demirhan, Erol Çatalbaş). İstanbul: İnsan Yayınları, 92-98.

- Can, M. (2009) *Kültürel miras ve müzecilik*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 14-19.
- Cuinet, V. (2001). *La Turquie d'Asie: L'Anatolie centrale Angora. Koniah, Adana, Mamouret- ul- Aziz, Sivas*. İstanbul: Isis Press, 23-28.
- Çağlar, Ö., Kılınç, G., Koparan, E., Yivli, A. ve Topsakal, H. (2018). *Amasya ili tarım ve kırsal kalkınma eylem planı (2018-2023)*. Amasya: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 46-53.
- Çakan, İ. (1988). *İlçemiz Gümüşhacıköy*. Samsun: Eser Matbaası, 102-108.
- Dalaison, J. (2002). Les limites de la cité d'Amaseia au Haut-Empire. *Anatolia Antiqua*, 10 (2002), 261-276.
- Davis, H. (1999). *The culture of buildings*. New York: Oxford University Press, 112-116.
- Davulcu, M., (2021). *Türkiye’de halk mimarisi ve geleneksel yapı ustalığı (İnceleme ve Araştırmalar)*. Ankara: Gece Kitaplığı, 32-38.
- Diler, Ö. ve Hinrichs, J.C. (2009). *Islamic mints (İslam darp yerleri)*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 65-78.
- Doğancı, K. ve Altın, R. (2018). Strabona göre antikçağda amaseia ve çevresi. *Karadeniz Arastırmaları Merkezi*, 15(58), 1-25.
- Dönmez, C., Yeşibursa, C. (2014). The effect of cultural heritage education on students’ attitudes toward tangible heritage. *Elementary Education Online*, 13(2), 425-442.
- Dönmez, Ş., (2007). *Protohistorik Çağ’da Amasya*. I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Amasya: Amasya Valiliği, 2007, 1295-1310.
- Dündar, A. (2002). *Eskiçağ’da Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 102-105.
- Ekici, M. ve Fedakâr, P. (2013). Ege Üniversitesi Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası Yaşatarak Koruma, *Milli Folklor*, 100, 51.
- Elmacı, S. (2007). Çeşitli İklim Sınıflandırmalarına Göre Amasya’nın İklimi, I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2. Kitap, 83-96.
- Erturaç, M., Tüysüz, O. (2010). Amasya ve çevresinin depremselliği ve deterministik deprem tehlike analizi. *İTÜ Dergisi Seri D: Mühendislik*, 9(3), 121-132.
- Fidan, E. (2016). Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu’da Kullanılmış Olan Maden Yatakları, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 9, 49-59.
- Genç, S. (2021). Amasya Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1915). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 57-80.
- Gümüşhacıköy Ermenileri hatırlıyor ve anlatıyor. (2009, Mayıs 17). *Agos Gazetesi*.
- Günay, R. (1989). *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası, 78-92.

- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 36-42.
- Hubka, T. (1979). Just Folks Designing: Vernacular Designers and the Generation of Form, *Journal of Architectural Education*, 32(3), 27-29.
- Ito, N. (2003). *Intangible Cultural Heritage involved in Tangible Cultural Heritage*. ICOMOS 14th General Assembly and Scientific Symposium'da sunulan bildiri, Victoria Falls, Zimbabwe, 27-31 Ocak 2003.
- Journal of Cultural Heritage*, (11), 321-324.
- Kahriman, S., Gür, F. (2012). *Amasya Nüfus Defteri 1840*. Amasya: Amasya Belediyesi
- Kamacı E. (2014). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2).
- Kaptan, E. (2001). Gümüşhacıköy-Gümüş Beldesindeki Eski Metalurjik Kalıntılar Arasında Bulunan Döküm Kalıbı ve Litharge (Mürdesenk). *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*, 10457.
- Karaer, F. (2007). *Amasya'nın Bazı Endemik Bitkileri ve Laleleri*. I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2. Kitap, 17-23.
- Karakul, Ö. (2015). Geleneksel Yapı Ustalarından Öğrenmek, *Yapı Dergisi*, 407, 26-42.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Nüfus Sayımı (1831)*. Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Karin, R. (2004). Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical appraisal. *Museum International*, 66-77.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Timaş Yayınları, 21-26.
- Kartarı, A. (2012). *Kültürlerarası iletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 85-96.
- Keçeci Kurt, S. (2019). *Osmanlı Döneminde Madencilik*, IV. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2019, 83.
- Kuban, D. (1995). *Türk "Hayat"lı Evi*. İstanbul: Eren, 113-126.
- Kurt, S. (2013). *Amasya Kenti İçin Yeşilirmak Koridorunu İçine Alan Bir Kentsel Yeşilyol Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon. 37.
- Kuruyazıcı, C. (1997). *Amasya, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, 14-16.
- Kuzucular, K. (1994). *Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 135-152.

- Küçükerman, Ö. (1991). *Kendi mekanının arayışı içinde Türk Evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.Kültür Yayınları, 65-83.
- Menç, H. (2014), *Tarih içinde Amasya*. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 56-93.
- Nasrullah, M., Rüşdü, M. ve Eşref, M. (2003). *Osmanlı atlası (XX. yüzyıl başları)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı., 18-26.
- Oğuz, E.S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.
- Öcal, Y. (2016). “Çaparzade (Çapanoğlu) Süleyman Bey’in İdaresindeki Maden İşletmeleri, I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı, 1, 374-384.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G.ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Özdemir, C. (2001). *Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları*, Amasya, 32-38.
- Özlem A. (2018). Importance of cultural heritage and conservation concept in the architectural education, *Journal of Human Sciences*, 15(3), 1700-1710.
- Özlem, D. (2000). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi., 46-53.
- Özsait, M., (1990). *Orta Karadeniz Bölgesi'nde yeni prehistorik yerleşmeler*. 2. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Yayına hazırlayan: M. Sağlam, Samsun.
- Pultar, M. (1997). A Structured Approach to Cultural Studies of Architectural Space. Culture and Space in the Home Environment, Critical Evaluations and New Paradigms. Ed. S. Mete Ünügür, Orhan Hacıhasanoğlu ve Hülya Turgut, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, 1997, 27-32.
- Ramsay, W. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. (Çev. Mihri Pektaş). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 53-66.
- Rapoport, A. (2004). *Kültür, mimarlık, tasarım*. İstanbul: Yapı- Endüstri Merkezi, 13-22.
- Scupin, R. (2016). *Cultural Anthropology A Global Perspective*. Londra: Pearson Education, 36-48.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 26.
- Sharr, A. (2012). *Reading architecture and culture: researching buildings, spaces, and documents*. Kanada: Routledge, 13-23.
- Skounti, A. (2008). The Authentic Illusion. Laurajane Smith ve Natsuko Akagawa (Editörler). *Intangible Heritage*. Oxfordshire: Routledge, 74-92. (kitap içinde makale bölümü)
- Sözen, M., Tanyeli, U. (2011). *Sanat sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 26-52.

- Strabon, (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası V-VI-VII*. (çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 102-105.
- Şahin, İ., Emecen, F. (1991). *Amasya, İslam Ansiklopedisi*,3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1-4.
- Şenol, E. (2010). *Amasya'nın Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim Süreci ve Kentleşme Sorunları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 136-145.
- Talbert, R.J.A. (2000). *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton: Princeton University Press, 13-20.
- Tızlak, F. (1999). *Osmanlı Devleti'nde madencilik*. Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 3, 318-319.
- Topçu, M. (2015). *Güçün mimariye yansıması: köprülüler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 21-23.
- Tosun, G. (2022). *Amasya-Gümüşhacıköy İlçesi Gümüş Yeni (Maden) Camii (Hagios Georgios Kilisesi)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ordu.
- Tuncel, M., Doğaner, S. (1989). *Amasya'da turizm: coğrafi imkânlar, sorunlar ve öneriler*. Coğrafya Araştırmaları, 1(1), 22-28.
- Tylor, E.B. (1958). *The Origins of Culture*. New York: Harper and Brothers Publishers.
- Urak, G. (1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 98-108.
- Usal, A. ve Kuşluyan, Z. (2002). *Davranış bilimleri, Sosyal Psikoloji*.İzmir: Barış Yayınları, 33-42.
- Uygur, N. (1996). *Kültür kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 26-28.
- Uzun, A. (2007). *Amasya şehri ve yakın çevresinin deprem açısından değerlendirilmesi*, I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2. Kitap, 42-56.
- Uzundal, E. (2015). *Sultan II. Abdülhamit Dönemi Amasya sancağının idari yapısı (Salnamelere Göre)*, III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu, 249.
- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11(3), 321-324.
- White, G. (1995). *Bir Amerikan misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji hâtıraları*. (Çev. Cem Yüksel). İstanbul: Enderun Kitabevi, 72-78.
- Yurt Ansiklopedisi. (1981), İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

EK-1. Kaynak kişi listesi

KK.1: Kapriel Özbal, 84, ilkokul mezunu, yapı ustası, dölger, görüşme tarihi ve yeri: Mayıs 2023 / Amasya, Gümüşhacıköy.

KK.2: Ahmet Civan, 85, ilkokul mezunu, yapı ustası, görüşme tarihi ve yeri: Mayıs 2023 / Amasya, Gümüşhacıköy.

KK.3: Salim Barbak, 77, ilkokul mezunu, yapı ustası, görüşme tarihi ve yeri: Mayıs 2023 / Amasya, Gümüşhacıköy.

KK.4: Veli Genç, 85, ilkokul mezunu, çamurcu, görüşme tarihi ve yeri: Mayıs 2023 / Amasya, Gümüşhacıköy.

KK.5: Salih Şeker, 91, ilkokul mezunu, çamurcu görüşme tarihi ve yeri: Mayıs 2023 / Amasya, Gümüşhacıköy.

KK.6: Hrant Öznerses,73, ortaokul mezunu, serbest meslek, görüşme tarihi ve yeri: Mayıs 2023 / Amasya, Gümüşhacıköy.

KK.7: Sirarpi Şişman: 17.05.2019 /Agos Gazetesi ‘‘Gümüşhacıköy Ermenileri hatırlıyor ve anlatıyor’’.

K.K.8: Hagop Sözüdoğru:17.05.2019 / Agos Gazetesi ‘‘Gümüşhacıköy Ermenileri hatırlıyor ve anlatıyor’’.

EK-2. Gümüşhacıköy İlçesi yerel mimari terimler sözlüğü

Banyoluk: genellikle ocakların bir köşesinde yer alan banyo yapmak ve abdest almak için ayrılan bölme, gusülhane.

Büşürük: çatı katında tavanı oluşturmak için çakılan ahşap tahtaların üzerine oda ile çatı arasında ısı yalıtımı sağlamak için atılan çamur.

Caplama: kiremitlerin altında yer alan çoğunlukla çamdan yapılmış enli kaplama tahtası.

Cerek: çatılarda kullanılan ince uzun, yuvarlak kesitli, kabukları soyulmuş ağaç.

Cizvit: ahşap karkas arası kerpiç ve tuğla dolgu ev.

Çamurcu: inşaat işlerinde ustalara ve çıraklara yardım eden, amelelik yapan kişi.

Çıralı: sakızlı sarıçamdan elde edilen ahşap, kereste.

Dişi yüz: kerestelerin yumuşak, işlenmesi kolay ve güneşe maruz ettikçe sertleşen türü.

Erkek yüz: kerestelerin güneşe maruz kaldığında eğilen, dayanıksız türü.

Esvap taşı: avluda çamaşır yıkamak için özelleşen yekpare taş.

İskenet: taşıyıcı özelliği olmayan bölme, ara duvar.

Kecüstün: ahşap dikmeler arasına yerleştirilen çapraz ahşap elemanlar, payanda.

Köşk: konutların üst katında yer alan çıkma.

Kuruluk: avluda fazlalık malzemelerin, tarım aletlerinin saklandığı kiremitle örtülü bölüm.

Ocaklık: ateş yakılan yer, ocak.

Öz: ana taşıyıcı ahşap giriş.

Porta kapı (kanatlı): avluya girişi sağlayan çift kanatlı kapı.

Seten: hayvan gücüyle döndürülen buğday değirmeni, dibek.

Şerbetlik: genellikle iç bükey olan, nişlerin içinde yer alan lambalık.

Şeytani (Şeytan bacağı): ahşap dikmeler arasına yerleştirilen çapraz ahşap elemanlar, payanda.

Terece: odalarda ocağın her iki yanında yer alan yüklük ve dolap içlerinde bulunan sabit, oymalı raf.

Yerli (Osmanlı kiremit): alaturka kiremit.

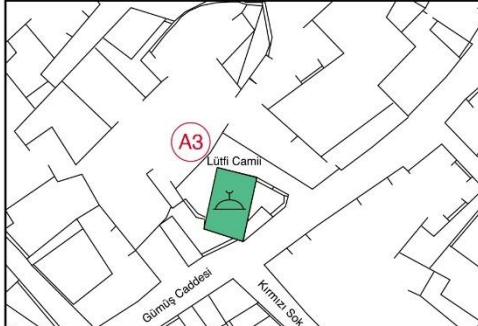
Yıkım (Omuz): çatı eğimi.

Zelve (zerze): porta üzerinde yer alan, ev halkının ve eve sürekli gelenlerin kullandığı kapı tokmağı.

EK-3. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		ANIT		ENV. NO 3	
TÜRKİYE		ADI	Müftü Camii			HARİTA NO	
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Hacıyahya Mahallesi	KORUMA	ANITSAL 1 2 3
PAFTA	19 L III	ADA	-	PARSEL	-	DERECESİ	ÇEVRESEL 1 2 3
ADRES		Gümüş Caddesi No: 22				AYKIRI	1 2 3
Cami	YAPTIRAN			YAPAN	MİMARİ ÇAĞI 19. yy.		
	YAPIM TARİHİ	-		KİTABE	Yok		
GENEL TANIM						İYİ	KÖTÜ
Ahşap mescit. Üzeri alaturka kiremitle örtülü. Pencereleeri						KORUMA DURUMU	X
ahşap parmaklı. Ahşap süslemeli bir minaresi vardır.						DIŞ YAPI	X
						TAŞIYICI YAPI	X
						ÜST YAPI	X
						YOK	İZİ VAR ÖNEMLİ
SÜSLEME ELEMANLARI						X	
RUTUBET						X	

BUGÜNKÜ SAHİBİ	Özel Mülkiyet	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Mal sahibi
----------------	---------------	---	------------

YAPILAN ONARIMLAR
Cami 1997 yılında restorasyon yapılmıştır.

AYRINTILI TANIM
Gümüş caddesi üzerinde caddenin sağ kenarında yer almaktadır. Yöresel geç dönem ahşap mescit tipinde olan yapı, kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı, kuzeyinde çift kanatlı ahşap bir kapı ile girilen kapalı son cemaat yeri ve buranın ortasında bulunan ahşap bir kapı ile harim kısmına girilmektedir. Güney duvarda yarım yuvarlak mihrap nişi, sağ kenarda ahşap minber ve sol köşede yine ahşap vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Soncemaat yerinde çıkılan harim kısmının yarısına kadar ikinci kat ahşap mahfil bulunur. Yapı ahşap karkas arası tuğla ile tekniğinde himiş tekniğinde inşa edilmiş ahşap kırma çatılı alaturka kiremitle kaplı üst örtüsü bulunur. Yapının kuzey batı köşesinde tek şerefeli ahşap minaresi bulunmakta, minaresi külahı saç levha külahıdır. Mihrabın önünde şadırvanı bulunur.

TEKNİK BİLGİLER
SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☒

ORJİNAL KULLANIMI
Cami

BUGÜNKÜ KULLANIMI
Cami

ÖNERİLEN KULLANIMI
Cami

TESCİL KARARI **TESCİL TARİHİ**
A-2131 12.04.1980

REVİZYON

YAYIN DİZİNİ:

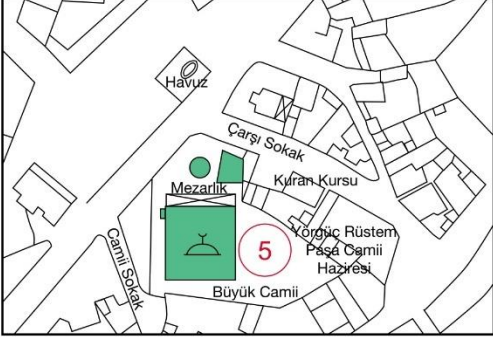
EKLER

EK-4. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT		ENV. NO	5a-5b		
TÜRKİYE		ADI	Yörgüç Rüstem Paşa Cami, Şadırvan				HARİTA NO	16 J III			
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Gümüş Kasabası		KORUMA	ANITSAL	1	2	3
PAFTA	13	ADA	-	PARSEL	3001		DERECESİ	ÇEVRESEL	1	2	3
ADRES		Cumhuriyet Caddesi					AYKIRI	1	2	3	
Cami	YAPTIRAN	Yörgüç Paşa		YAPAN			MİMARİ ÇAĞI	Erken Osmanlı			
	YAPIM TARİHİ	15. yy.		KİTABE	Var		VAKFIYE	Var			
GENEL TANIM								İYİ	ORTA	KÖTÜ	
Gümüş Kasabası, Cumhuriyet Caddesi üzerinde cami, hazire ve şadırvandan meydana gelmektedir.								KORUMA DURUMU	X		
								DIŞ YAPI	X		
								TAŞIYICI YAPI	X		
								ÜST YAPI	X		
								YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ	
								SÜSLEME ELEMANLARI	X		
								RUTUBET		X	

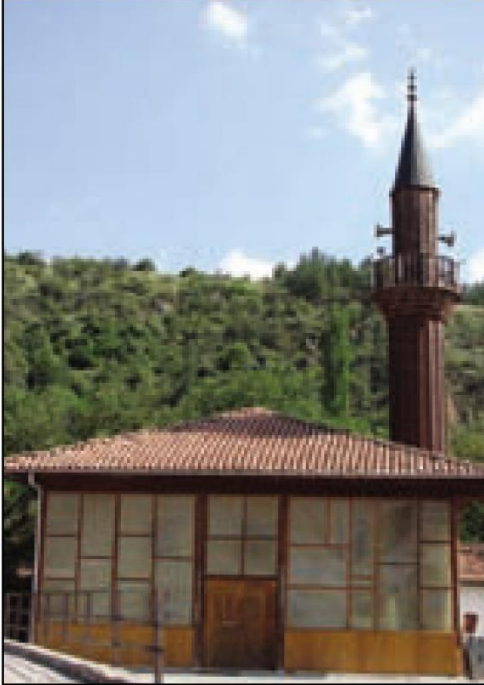

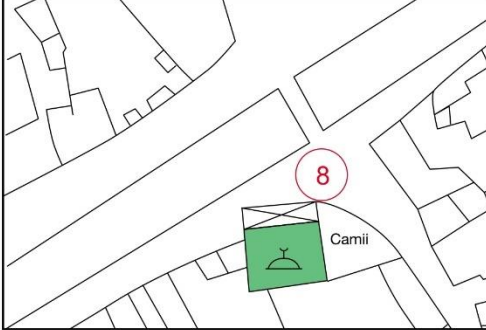

BUGÜNKÜ SAHİBİ	Vakıflar Genel Müdürlüğü	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YAPILAN ONARIMLAR			
2004-5 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce restorasyonda yapının dokusu orijinal hale getirilmiştir.			
AYRINTILI TANIM		TEKNİK BİLGİLER	
Cami, hazire (mezarlık) ve şadırvanı günümüze ulaşmıştır. Kuzey -güney yönünde dikdörtgen planlı, güneyde sonradan eklenmiş sundurma çatılı 16. Yüzyılda yapılmış cemaat yeri ve harim kısmından oluşmaktadır. Avluda bulunan şadırvanla, son cemaat yeri aynı yüzyılda yapıya eklenmiştir. Harim kısmı mihraba dikey, fil payelerle bölünerek üç sahına ayrılmış, orta sahin girişe kadar üç kubbeye, güney kubbe dışında, diğer yan sahinlerin üzeri ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Yapıda moloz taş ve devşirme kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.		SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☒	
		ORJİNAL KULLANIMI	
		Cami	
		BUGÜNKÜ KULLANIMI	
		Cami	
ÖNERİLEN KULLANIMI		Cami	
TESCİL KARARI		TESCİL TARİHİ	
3054		22.06.1999	
REVİZYON			
YAYIN DİZİNİ: Ayverdi, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri (1403-1451) İst. 72. S.495 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1972, s.288-291		EKLER	

EK-5. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT		ENV. NO		8		
TÜRKİYE		ADI		Darphane Cami				HARİTA NO		16 J III		
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Gümüş Kasabası			KORUMA	ANITSAL	1	2	3
PAFTA	16	ADA	-	PARSEL	3197			DERECESİ	ÇEVRESEL	1	2	3
ADRES	Cami-i Kebir Mahallesi Çay Sokak Gümüş Beldesi-Gümüşhacıköy/ AMASYA							AYKIRI	1	2	3	
Cami	YAPTIRAN		YAPAN		MİMARİ ÇAĞI		Osmanlı Dönemi					
	YAPIM TARİHİ		KİTABE		VAKFIYE		Yok					
GENEL TANIM								İYİ	ORTA	KÖTÜ		
Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi Gümüş Bucağı Cami-i Kebir Mahallesi Çay Sokakta yer almaktadır. Dikdörtgen planlı, tek katlı üzeri kırma çatılı ve alaturka kiremitle örtülü bir yapıdır.								KORUMA DURUMU	X			
								DIŞ YAPI	X			
								TAŞIYICI YAPI	X			
								ÜST YAPI	X			
								SÜSLEME ELEMANLARI		YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ
RUTUBET			X									

BUGÜNKÜ SAHİBİ	Vakıflar Genel Müdürlüğü	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Vakıflar Genel Müdürlüğü
----------------	--------------------------	---	--------------------------

YAPILAN ONARIMLAR

AYRINTILI TANIM

13. Yüzyılın sonları ile 14. yüzyıl başlarında Gümüş Nahiyesinde Gümüş Madenlerinin işletildiği zamanlarda darphane binası olarak inşa edildiği bilinmektedir. Dikdörtgen planlı yapının inşaatında temelde blok taşlar kullanılmıştır. Beden duvarları ahşap çatıklar arası kerpiç dolgu, hıms tekniğinde inşa edilmiştir. Tavan ve taban döşemeleri ahşapla kaplıdır. Üst örtü kırma çatılı, alaturka kiremitle örtülüdür. Binanın kuzey-batı köşesine sonradan ahşap bir minare ilavesi ve iç mekanda güney duvarına kerpiç örgülü bir mihrap ilavesi ile camiye çevrilmiştir. Ana mekanın tavanı ile son cemaat mahallinin tavanı kare dilimli, ahşap süslemelidir. Son cemaat yeri dört adet ahşap direk üzerine oturtulmuştur. Son cemaat yeri iç tavan kaplamasında kare dilimli çıtakari bezeme ve ahşap bir minaresi bulunur.

TEKNİK BİLGİLER

SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☒

ORJİNAL KULLANIMI

Cami

BUGÜNKÜ KULLANIMI

Cami

ÖNERİLEN KULLANIMI

Cami

TESCİL KARARI **TESCİL TARİHİ**

3054 22.06.1993

REVİZYON

YAYIN DİZİNİ:

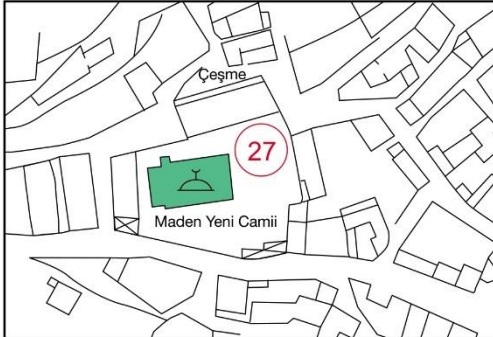
EKLER

EK-6. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT	ENV. NO	27			
TÜRKİYE	ADI	Yeni (Maden) Cami				HARİTA NO	16 JI			
İL AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Gümüş Kasabası		KORUMA	ANITSAL	1	2	3
PAFTA 9	ADA	-	PARSEL	2727		DERECESİ	ÇEVRESEL	1	2	3
ADRES	Yeni Cami Mahallesi Yeni Cami Sokak					AYKIRI	1	2	3	
Cami	YAPTIRAN	YAPIM TARİHİ		YAPAN		MİMARİ ÇAĞI				
		19. Yüzyıl		KİTAP	Yok	VAKFIYE	Yok			
GENEL TANIM Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi Gümüş Kasabası'nda Maden Mahallesi adıyla anılan yerde yer almaktadır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, batısında son cemaat yeri bulunmaktadır.						İYİ	ORTA	KÖTÜ		
						KORUMA DURUMU	X			
						DIŞ YAPI	X			
						TAŞIYICI YAPI	X			
						ÜST YAPI	X			
						YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ		
SÜSLEME ELEMANLARI						X				
RUTUBET						X				

BUGÜNKÜ SAHİBİ	Vakıflar	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YAPILAN ONARIMLAR 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restorasyonu yapılan yapının, tonoz yüzeyinde yeni freskolar açığa çıkarılmıştır.			
AYRINTILI TANIM Doğu batı istikametinde tümüyle dikdörtgen planlıdır. Cephe duvarlarının köşeleri silme taş beden duvarları normal taş örgülüdür. Batıda bulunan son cemaat yeri önde dört sütun üzerine oturan üç kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yeri üstten ise üç adet kırma çatılı kısım, alaturka kiremitle kaplıdır. Camiye giriş son cemaat yerinden çift kanatlı ahşap bir kapı ile girilmektedir. Kapı üzerindeki kitabesi siliktir. İç mekan ise; doğu batı yönünden dikdörtgen planlı olup, doğu -batı yönünde üç sahnalı bazilikal düzen göstermekte olup, üçlü sahnaların üzeri tonozla örtülmüştür. Caminin güney beden duvarına sonradan açılmış mihrap nişi bulunmaktadır. Cami içerisinde 19. yüzyıla ait ahşap kabartmalı bezemeli minber, vaaz kürsüsü ve sahan bölmeleri bulunmaktadır. Kiliseye doğuda bulunan apsis kısmı yıkılmış ve düz duvar olarak kapatılmıştır.		TEKNİK BİLGİLER SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☐ ORJİNAL KULLANIMI Kilise BUGÜNKÜ KULLANIMI Cami ÖNERİLEN KULLANIMI Müze TESCİL KARARI TESCİL TARİHİ 3054 22.06.1993 REVİZYON	
YAYIN DİZİNİ:		EKLER	

EK-7. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ			ANIT		ENV. NO	A10	
TÜRKİYE		ADI	Bedesten ve Saat Kulesi			HARİTA NO	-		
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Hacıyahya Mahallesi	KORUMA	ANITSAL	1	2 3
PAFTA	-	ADA	-	PARSEL	-	DERECESİ	ÇEVRESEL	1	2 3
ADRES	Gümüş Cad.						AYKIRI	1	2 3
Bedesten	YAPTIRAN	Köprülü Mehmet Paşa-Ali Rıza Bey			YAPAN	MİMARİ ÇAĞI	Osmanlı Geç		
	YAPIM TARİHİ	1660-1883			KİTABE	VAKFIYE	Yok		
GENEL TANIM Hacıyahya Mahallesi Gümüş Caddesinde yer alan Bedesten batı-doğu yönünde uzanmaktadır. Yapının büyük taç kapı şeklinde iki girişi vardır.						İYİ	ORTA	KÖTÜ	
						KORUMA DURUMU	X		
						DIŞ YAPI	X		
						TAŞIYICI YAPI	X		
						ÜST YAPI	X		
						YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ	
SÜSLEME ELEMANLARI							X		
RUTUBET						X			

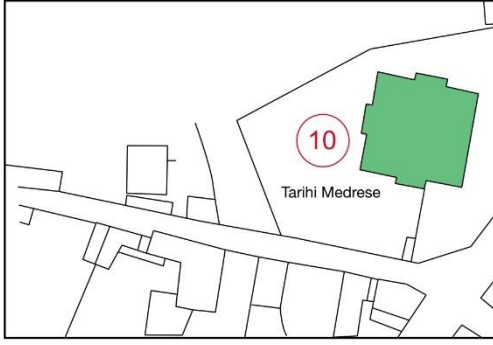
BUGÜNKÜ SAHİBİ	Vakıflar Genel Müdürlüğü	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YAPILAN ONARIMLAR 1900'de Onarım görmüştür.			
AYRINTILI TANIM Dört farklı yönde açılan her kapının üstü sivri bir kemerle örtülüdür. Taç kapıların iç kısımlarında sivri kemerli nişler vardır. İçerisinde her iki tarafta dükkanlar bulunur, aradaki geçit bölümünün üstü açıktır. Duvarları kesme taş olup, üst kısımdaki silmelerle saçak kısmına varılır. Yapının cephelerindeki sütunların kısmen taşıyıcı özellikleri vardır. Bedesten de bulunan bazı dükkanların üst kısmı, sivri kemerlidir. Yapının doğusunda daire şeklinde saat kulesi vardır. Saat Kulesi kesme taştan yapılmıştır. Saat Kadrınının alt kısmında minare şerefesini andırır bir kısım vardır. Korkuluğu demirden yapılmıştır. Saatin üzerinde aralıklı iki kat silme yer alır ve şerefeden sonraki bu kısım kare planlı olup, üzeri piramidal çatı ile örtülüdür. Saat kadrını silme ile şerefe arasındadır.		TEKNİK BİLGİLER SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☐ ORJİNAL KULLANIMI Bedesten-Saat Kulesi BUGÜNKÜ KULLANIMI Bedesten-Saat Kulesi ÖNERİLEN KULLANIMI Bedesten-Saat Kulesi TESCİL KARARI 3054 TESCİL TARİHİ 22.06.1993 REVİZYON	
YAYIN DİZİNİ:		EKLER	

EK-8. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT		ENV. NO	10			
TÜRKİYE		ADI	Haliliye Medresesi				HARİTA NO	16 JIV				
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Gümüş Kasabası		KORUMA DERECE	ANITSAL	1	2	3	
PAFTA	13	ADA	-	PARSEL	3053		ÇEVRESEL	1	2	3		
ADRES	Irgat Mahallesi Cumhuriyet Caddesi kenarı						AYKIRI	1	2	3		
Medrese	YAPTIRAN	Halil Paşa		YAPAN			MİMARİ ÇAĞI	Erken Osmanlı				
	YAPIM TARİHİ	1415		KİTABE	Var		VAKFİYE	Var				
GENEL TANIM Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi Gümüş Beldesi Irgat Mahallesi Cumhuriyet Caddesi üzerinde, kuzey -güney yönünde kapalı avlulu, dört eyvanlı bir medresedir. Avlu içinde Garip Hafız adıyla tanınan İbrahim Hakkı Güloğlu'nun yatırı bulunmaktadır.							İYİ	ORTA	KÖTÜ			
							KORUMA DURUMU			X		
							DIŞ YAPI			X		
							TAŞIYICI YAPI			X		
							ÜST YAPI			X		
							YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ			
SÜSLEME ELEMANLARI							X					
RUTUBET							X					

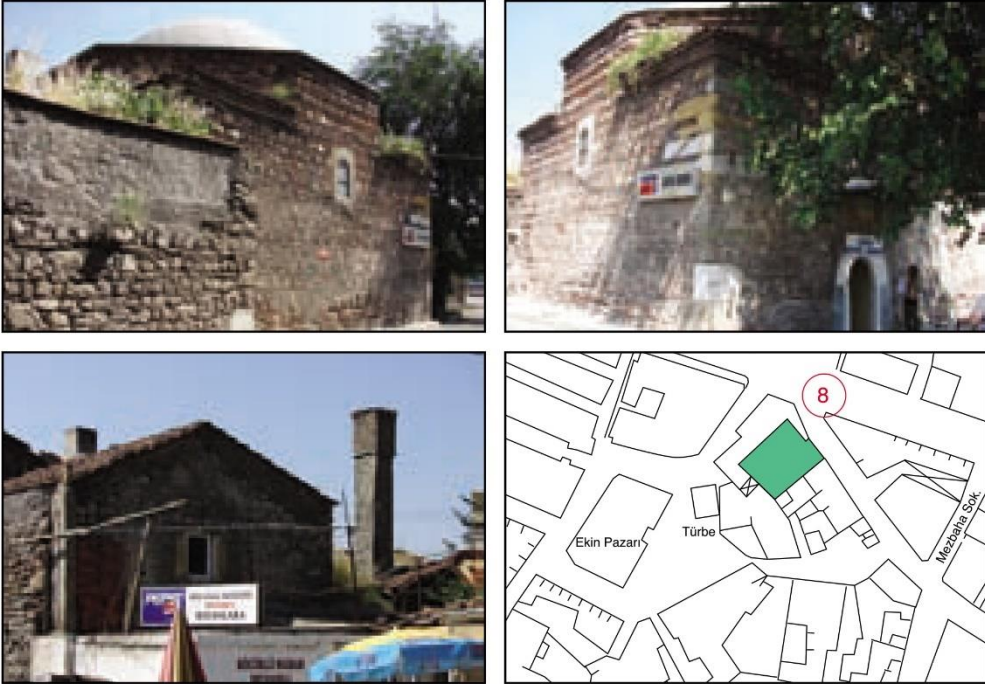

BUGÜNKÜ SAHİBİ	Vakıflar Genel Müdürlüğü	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YAPILAN ONARIMLAR			
AYRINTILI TANIM Çelebi Sultan Mehmed'in Gümüş madeni emirliğine tayin ettiği 1413 yılında Beyler beyi olan Halil Paşa tarafından 1415 yılında yaptırılmıştır. Üç kenarındaki medrese odaları nazırı itibari alınmayacak olursa planı dikdörtgen şeklindedir. Güney cephesinde medresenin cümle kapısı ve bu kapı üzerinde inşa kitabesi mevcuttur. İç tarafta dikdörtgen avlunun etrafını ahşap ve sivri kemerli düz tavanlı revaklar çevirmektedir. Revakların arkasında medrese odaları ve derhaneler bulunmaktadır. Ortadaki odalar daha büyük olup, bunların giriş kapıları üzerinde kitabeler mevcuttur. Bütün odalar küçük birer pencere ile dışarı açılmaktadır. Kapı ve pencere kenarları silme taştan yapılan medresenin beden duvarları moloz taştan inşa edilmiştir. Son devirlerde yapılan onarımlarda moloz taşlar arası derz yapılmış, üzeri kiremit çatı ile kapatılmıştır. Kapalı avlulu medrese olan yapının, iç avlusunu örten ana kubbe çökmüş bunun yerine, şuanda ortası açık ahşap sütunlu revaklar eklenmiştir.		TEKNİK BİLGİLER SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☐ ORJİNAL KULLANIMI Medrese BUGÜNKÜ KULLANIMI Ziyaretgah ÖNERİLEN KULLANIMI Kültür evi TESCİL KARARI TESCİL TARİHİ 3054 22.06.1993 REVİZYON	
YAYIN DİZİNİ: Türkiye'de Vakıf Abideler Ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1972, s.291-293		EKLER	

EK-9. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT	ENV. NO	8				
TÜRKİYE	ADI	Büyük Hamam				HARİTA NO					
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Saray Mahallesi	KORUMA	ANITSAL	1	2	3	
PAFTA	-	ADA	-	PARSEL	-	DERECESİ	ÇEVRESEL	1	2	3	
ADRES	Ekin Pazarı Sok. No: 5					AYKIRI	1	2	3		
Hamam	YAPTIRAN	Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa	YAPAN		MİMARİ ÇAĞI						
	YAPIM TARİHİ	1670	KİTABE	Yok	VAKFIYE	Yok					
GENEL TANIM Taş ve tuğla üzerine yapılmış, büyük kubbeli bir yapıdır.						İYİ	ORTA	KÖTÜ			
						KORUMA DURUMU	X				
						DIŞ YAPI	X				
						TAŞIYICI YAPI	X				
						ÜST YAPI	X				
						YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ			
						SÜSLEME ELEMANLARI	X				
						RUTUBET	X				
											
BUGÜNKÜ SAHİBİ						Vakıflar Genel Müdürlüğü			BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ		
YAPILAN ONARIMLAR											
AYRINTILI TANIM Yapı kargir olarak inşa edilmiş, köşelerinde kesme taş kullanılmıştır. Pencere ve kapı iki kanatlı olup, üst kısımları kemerlidir. Kubbe altıgen bir kasnak üzerine oturmakta, büyük kubbenin arkasında küçük kubbeler bulunmaktadır. Yapının girişinde 1170 tarihli bir kitabe vardır. İçi üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlar girişteki büyük kubbeli soyunma yeri, dikdörtgen halvet yıkanma yeridir. İç kısımda yapının köşelerinde mukarnas ve duvarlarında nişler bulunmaktadır. Hamam üst kısmında bulunan delikten ışık almaktadır. Yapının cephesinde kasnağa geçilen yerde tuğla ve taştan yapılmış, dekoratif bir silme yer almaktadır. Üzeri alaturka kiremitlidir.						TEKNİK BİLGİLER SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☐					
						ORJİNAL KULLANIMI					
						Hamam					
						BUGÜNKÜ KULLANIMI					
						Hamam					
						ÖNERİLEN KULLANIMI					
						Hamam					
YAYIN DİZİNİ:						TESCİL KARARI					
						TESCİL TARİHİ					
						REVİZYON					
EKLER						3054					
						22.06.1993					

EK-10. Envanter fişı

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT	ENV. NO	32		
TÜRKİYE	ADI	Hamam				HARİTA NO	16 J I		
İL AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Gümüş Kasabası		KORUMA	ANITSAL	1	2 3
PAFTA 10	ADA	-	PARSEL	2620		DERECESİ	ÇEVRESEL	1	2 3
ADRES	Tekke Mah. Karakaya Sok.						AYKIRI	1	2 3
Hamam	YAPTIRAN	YAPAN		MİMARİ ÇAĞI					
	YAPIM TARİHİ	KİTABE		YOK		VAKFIYE			
GENEL TANIM Soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan, moloz taş ve kesme taştan inşa edilmiş bir hamamdır.						İYİ	ORTA	KÖTÜ	
						KORUMA DURUMU			
						DIŞ YAPI			
						TAŞIYICI YAPI			
						ÜST YAPI			
						YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ	
SÜSLEME ELEMANLARI									
RUTUBET									

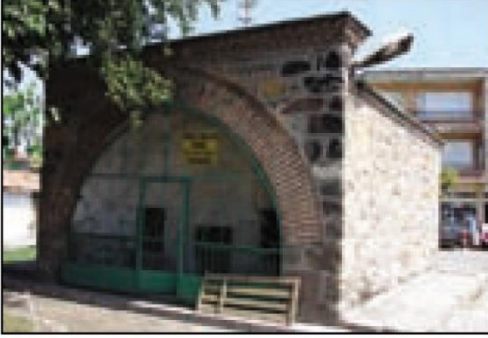

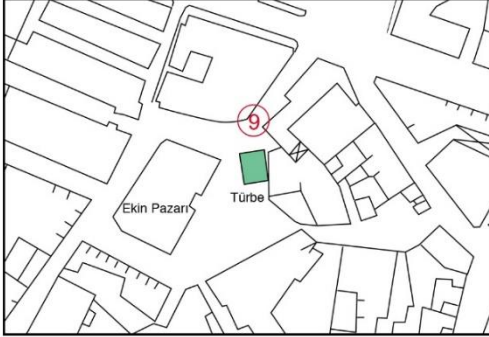
BUGÜNKÜ SAHİBİ	Belediye Başkanlığı	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	Belediye Başkanlığı
YAPILAN ONARIMLAR			
Soyunmalığın giriş kapısı önünde inşa edilen sundurma dışında yapının özgünlüğünü bozacak onarım yapılmamıştır.			
AYRINTILI TANIM		TEKNİK BİLGİLER	
Diştan soyunmalık mekanın kübik alt yapısı sekizgen kasnağı ve pramidal külâhı ile sıcaklık mekanının kubbe kasnağı ve pramidal külâhı algılamaktadır. Soyunmalık kısmına bitişik tek pahlı çatıyla örtülü bir sundurma bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı bir muhtes giriş kısmına hamamın orijinal kapısı açılmaktadır. Yuvarlak kemer içinde letonlu dikdörtgen biçiminde çift kanatlı bir kapı düzenlemesi dikkati çekmektedir. Kapının üst kısmında kapıyla aynı ekseninde tek ve bu pencerenin yanlarında eşit aralıklarla yerleştirilmiş olup birer pencere sundurma nedeniyle doldurulmuştur. Soyunmalık mekanı ortada merkezi kitabe ve iki yanında dikdörtgen biçiminde birimlerden oluşmaktadır. Ortada bir havuz, duvar kenarlarında ise oturma yerleri bulunmaktadır. Bu yerlerin altında ayakkabı koymak için hazırlanmış nişler dikkati çekmektedir.		SU ☒ ELKT. ☐ ISITMA ☐	
		ORJİNAL KULLANIMI	
		Hamam	
		BUGÜNKÜ KULLANIMI	
		Hamam	
ÖNERİLEN KULLANIMI			
Hamam		TESCİL KARARI	
		TESCİL TARİHİ	
		3054	
		22.06.1993	
YAYIN DİZİNİ:		REVİZYON	
EKLER			

EK-11. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT		ENV. NO	9
TÜRKİYE		ADI	Hacı Nadir Baba Türbesi				HARİTA NO	-	
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Saray Mahallesi		KORUMA DERECE	ANITSAL 1 2 3 ÇEVRESEL 1 2 3 AYKIRI 1 2 3	
PAFTA	-	ADA	-	PARSEL	-				
ADRES	Ekin Pazarı Sokak								
Türbe	YAPTIRAN	Ahmet Çelebi		YAPAN			MİMARİ ÇAĞI	Osmanlı	
	YAPIM TARİHİ	1490		KİTABE	Yok		VAKFIYE	Yok	
GENEL TANIM Kare planlı kırma taş örgülü gelişmiş cephe düzenine sahip bir yapıdır.				KORUMA DURUMU	İYİ	ORTA	KÖTÜ		
				DIŞ YAPI		X			
				TAŞIYICI YAPI		X			
				ÜST YAPI		X			
				SÜSLEME ELEMANLARI	YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ		
				RUTUBET	X				

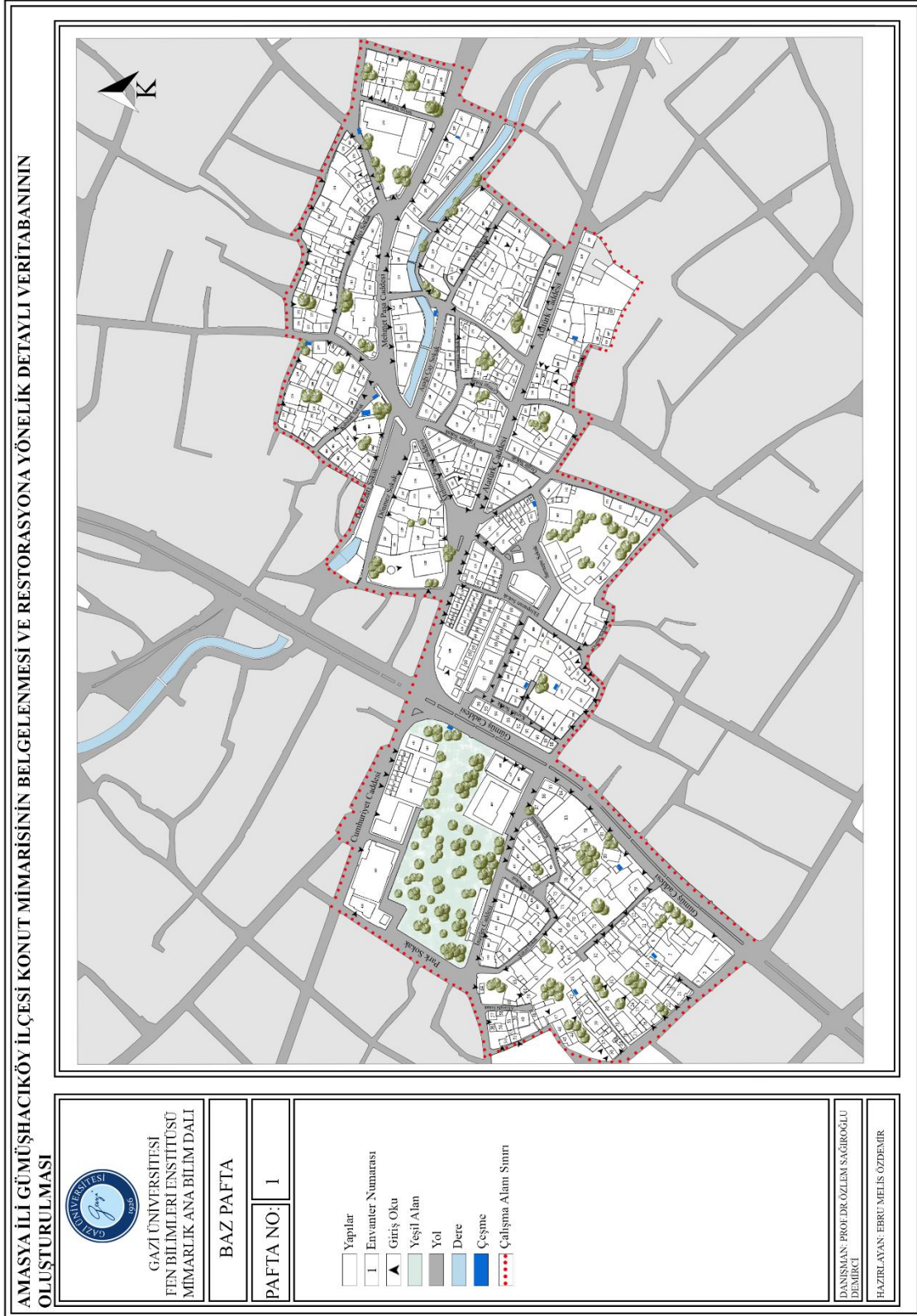

BUGÜNKÜ SAHİBİ	Vakıflar	BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ	
YAPILAN ONARIMLAR			
AYRINTILI TANIM		TEKNİK BİLGİLER SU ☒ ELKT. ☒ ISITMA ☐ ORJİNAL KULLANIMI Türbe BUGÜNKÜ KULLANIMI Türbe ÖNERİLEN KULLANIMI Türbe TESCİL KARARI TESCİL TARİHİ REVİZYON	
YAYIN DİZİNİ:		EKLER	

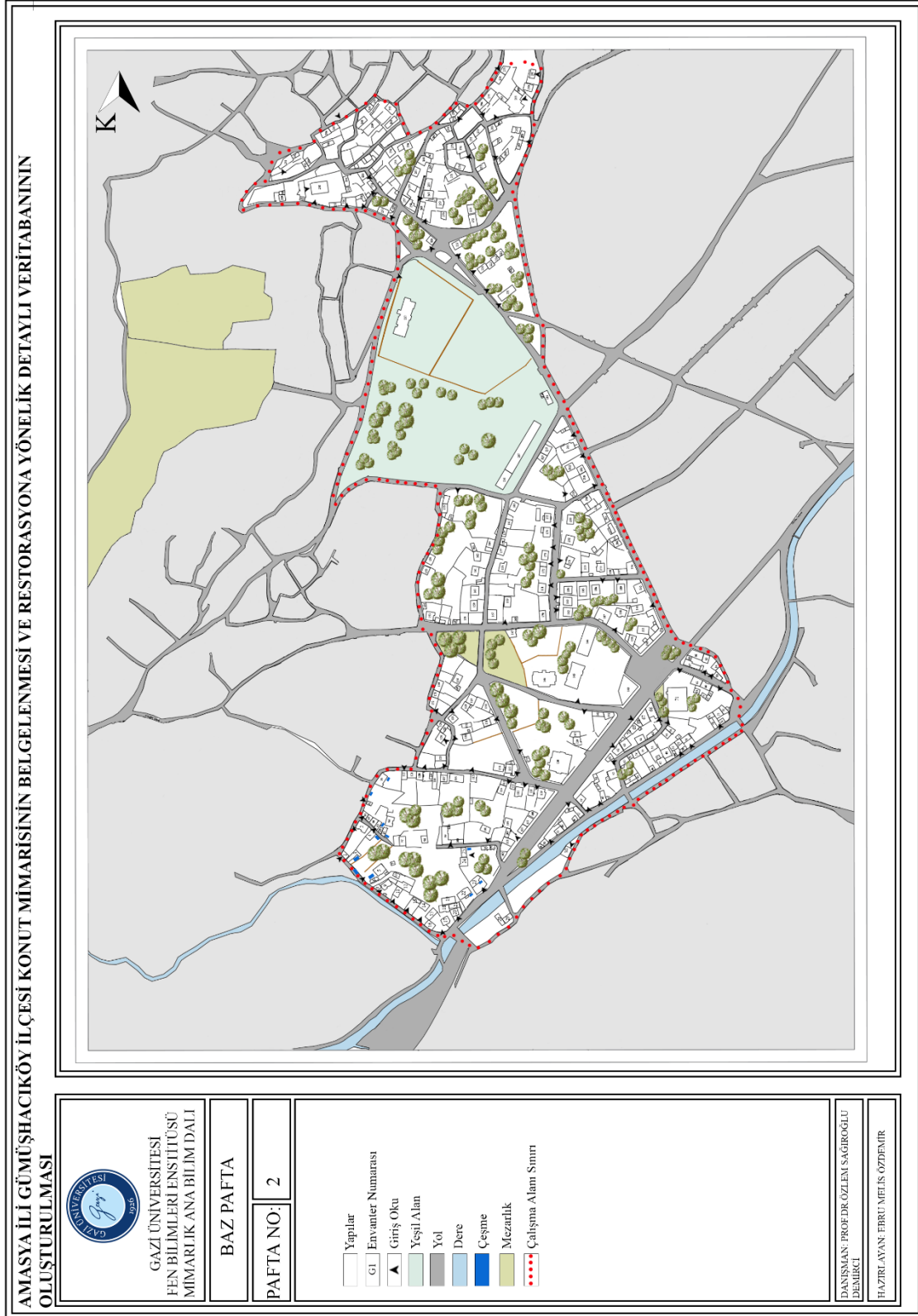
EK-12. Envanter fişi

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ				ANIT	ENV. NO	37			
TÜRKİYE	ADI	Manastır				HARİTA NO	-			
İL	AMASYA	İLÇE	Gümüşhacıköy	MAH. KÖY VE MEVKİİ	Gümüş Kasabası, Manastır Mevkii	KORUMA DERECE	ANITSAL	1	2	3
PAFTA	-	ADA	-	PARSEL			ÇEVRESEL	1	2	3
ADRES	-						AYKIRI	1	2	3
Manastır	YAPTIRAN		YAPAN		MİMARİ ÇAĞI	20. yy.				
	YAPIM TARİHİ	-	KİTABE	Yok	VAKFİYE	Yok				
GENEL TANIM Karlık Tepesinde yer alan, üç nefli bir bazilika ile bazilikaya bitişik bir yapıdan meydana gelen bir yapı topluluğudur.					KORUMA DURUMU					
					DIŞ YAPI					
					TAŞIYICI YAPI					
					ÜST YAPI					
						YOK	İZİ VAR	ÖNEMLİ		
					SÜSLEME ELEMANLARI					
					RUTUBET					
										
BUGÜNKÜ SAHİBİ		BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ								
YAPILAN ONARIMLAR										
AYRINTILI TANIM Manastır bir kilise ve bugün işlevi anlaşılmayan yapı kalıntısından meydana gelmektedir. Duvarları ayakta olan kilise üç nefli bir bazilika tipindedir. Duvarlarda özellikle açıklıkların bulunduğu kısımlarda duvarlar daha fazla harap olmuştur. Bununla birlikte kuzey cephede eksenin batısında bir giriş kapısı yer almaktadır. Dikdörtgen biçimindeki giriş kapısının üzerinde yine dikdörtgen biçiminde bir pencere bulunmaktadır. Güney duvarda eş aralıklarla yerleştirilmiş dört pencere yer almaktadır. Kuzey duvardaki kalıntılardan bu cephede de kapı dışında kalan bölümlerde güney duvara simetrik olacak biçimde pencereler yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Yapının örtü sistemi ile destek sistemi tümüyle harap olmuştur. Ancak duvarlardaki sağır kemerler, duvar payeleri ve sağır kemerlerin arasındaki konsol kalınlıklardan üç serbest iki duvar payesi arasında doğu batı doğrultularında açılan beşik tonozlarla örtülü olduğu tonozların alttan takviye kemeriyle desteklendiği anlaşılmaktadır.						TEKNİK BİLGİLER SU ☐ ELKT. ☐ ISITMA ☐				
						ORJİNAL KULLANIMI				
						Manastır				
						BUGÜNKÜ KULLANIMI				
						Kullanılmıyor				
						ÖNERİLEN KULLANIMI				
YAYIN DİZİNİ:						TESCİL KARARI				
						3054				
EKLER						TESCİL TARİHİ				
						22.06.1993				
						REVİZYON				

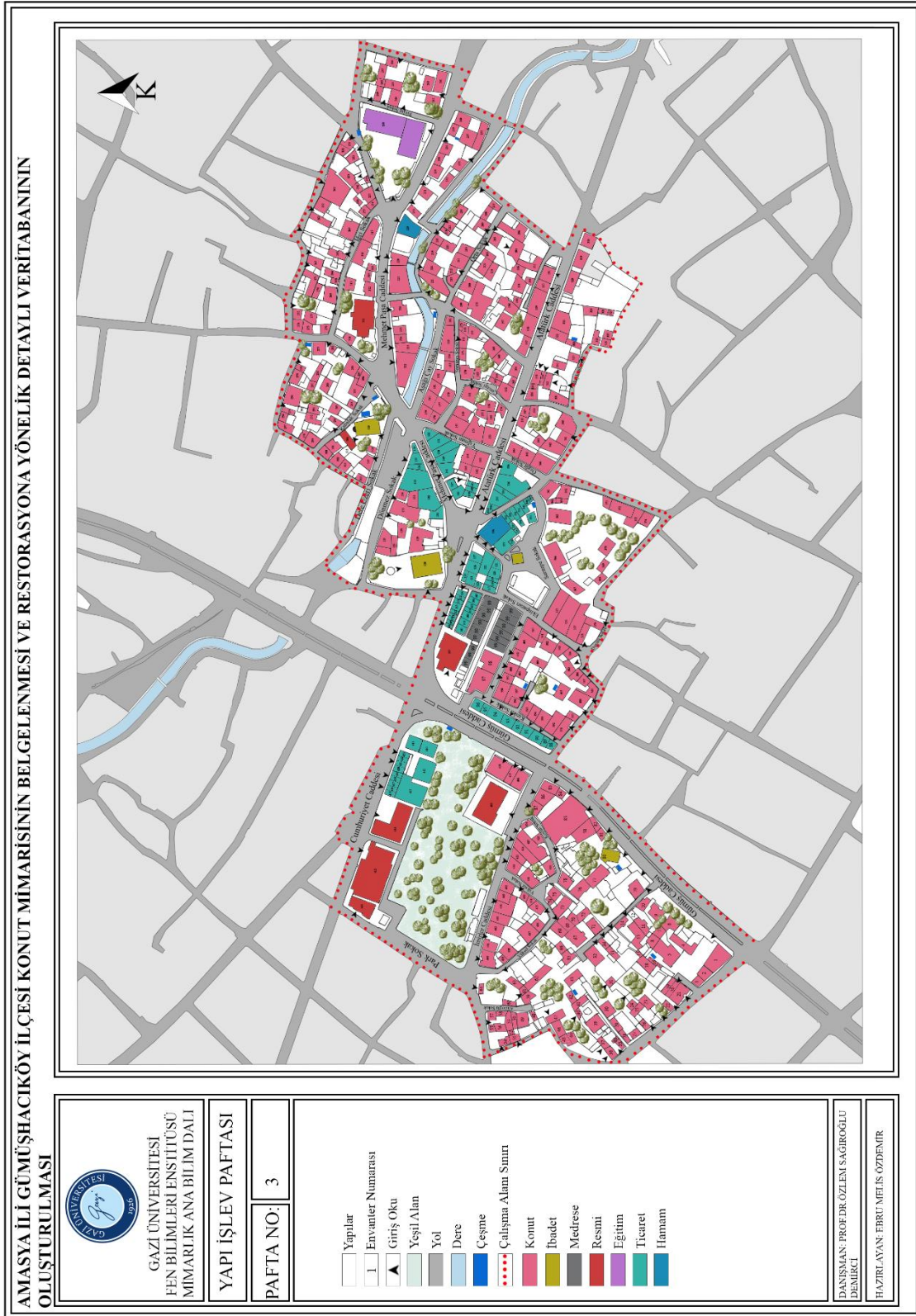
EK-13. Gümüşhacıköy baz pafta

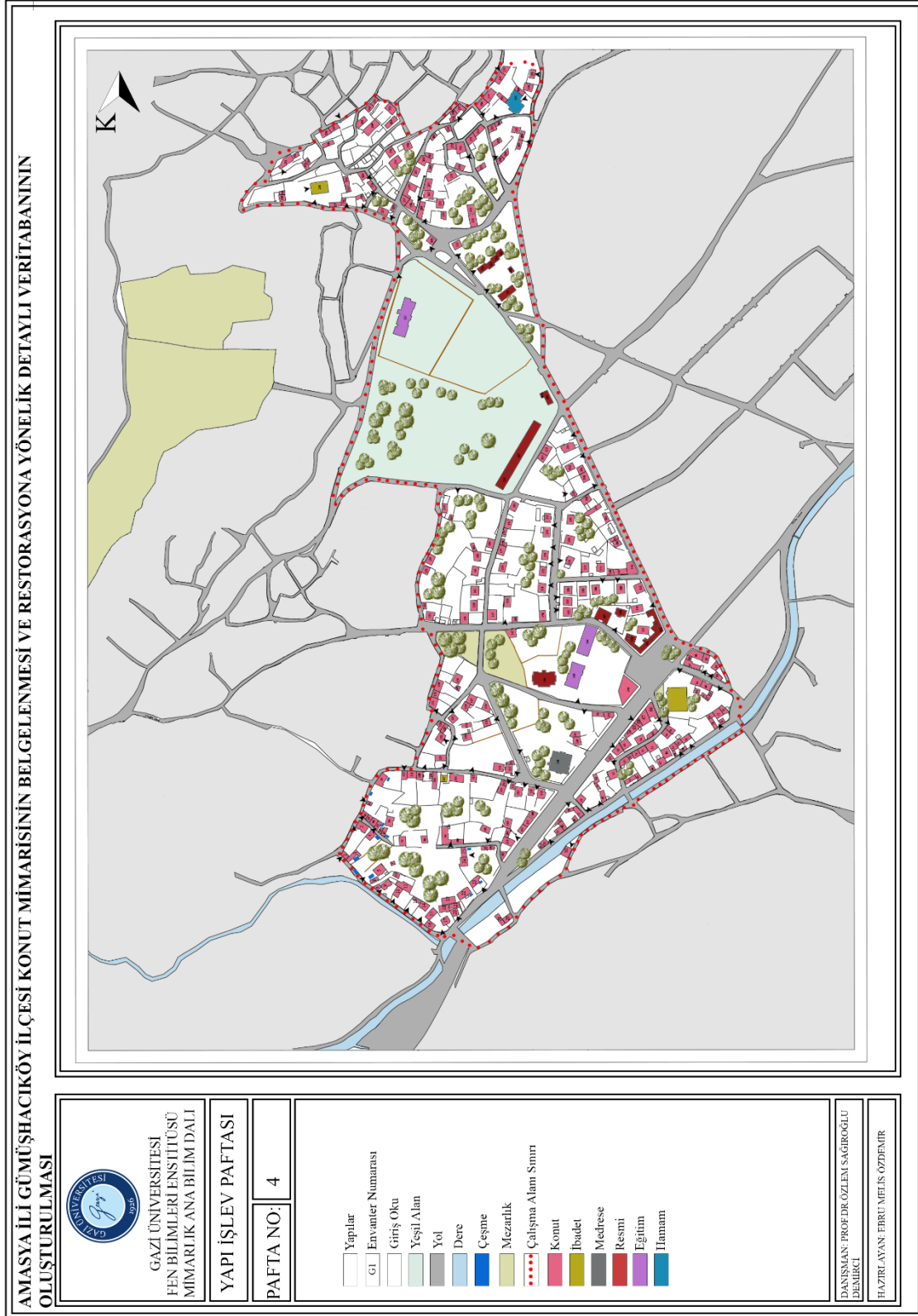
EK-14. Gümüş (Maden) yerleşkesi baz pafta

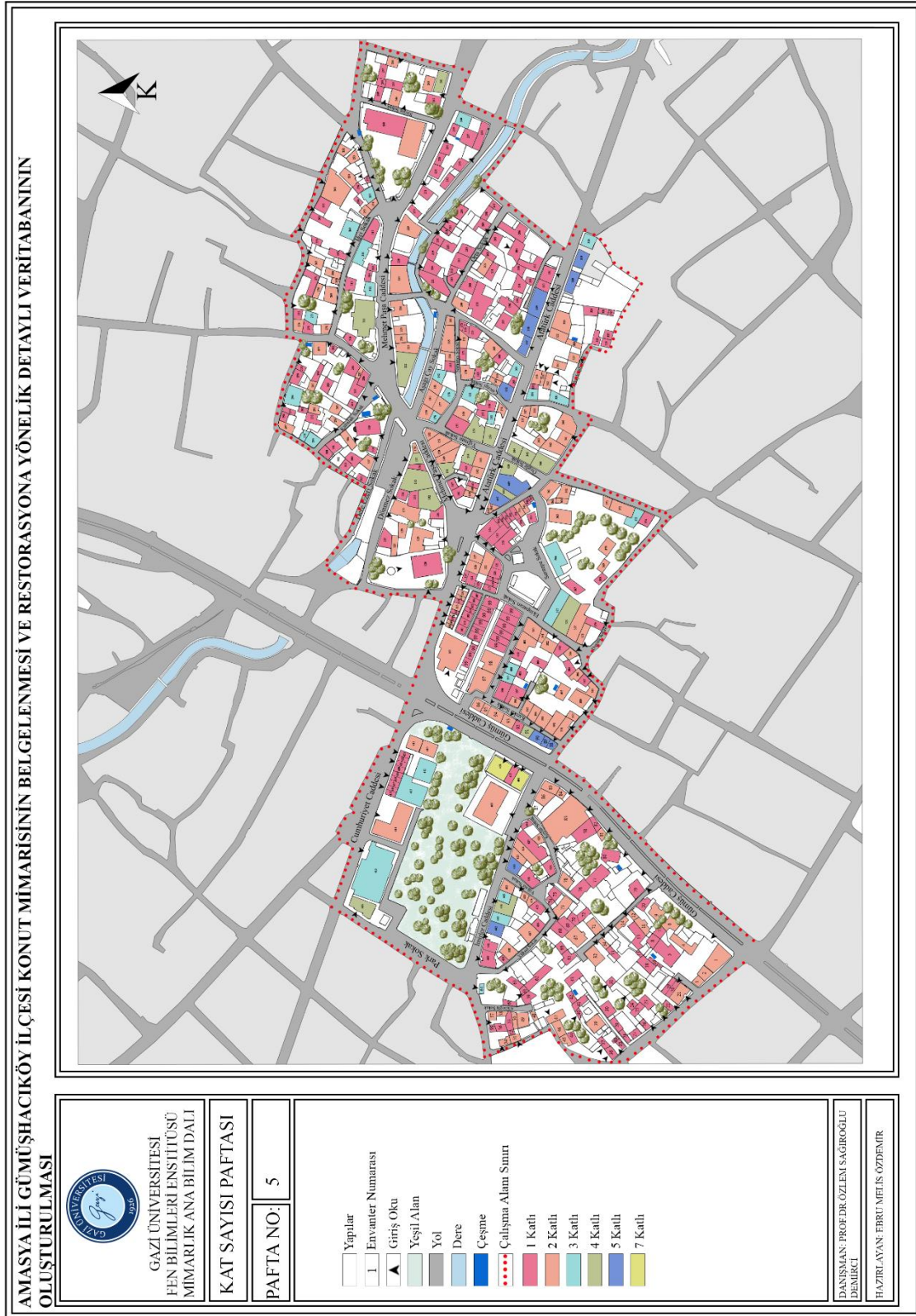
EK-15. Gümüşhacıköy yapı işlev paftası

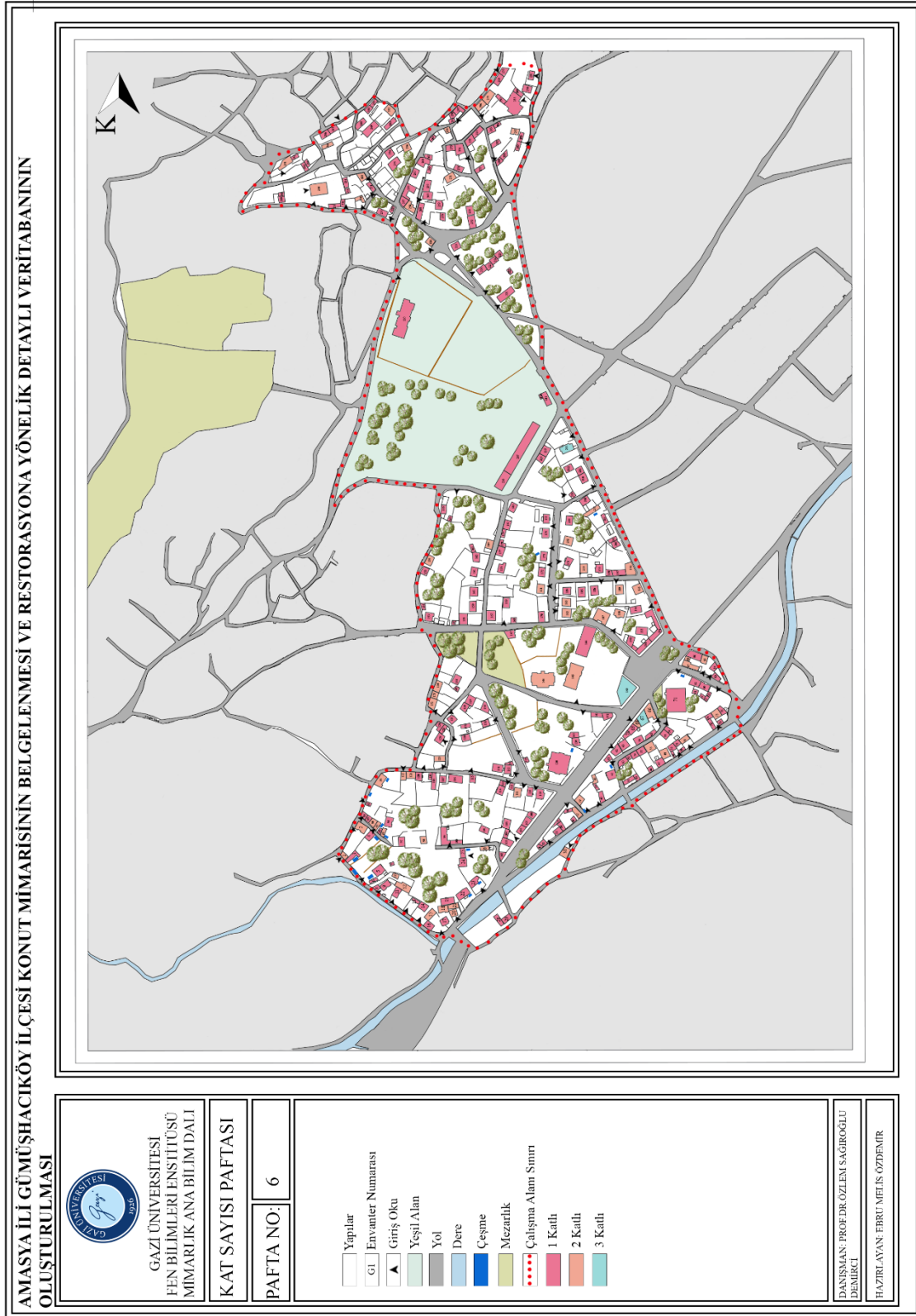
EK-16. Gümüş (Maden) yerleşkesi yapı işlev paftası

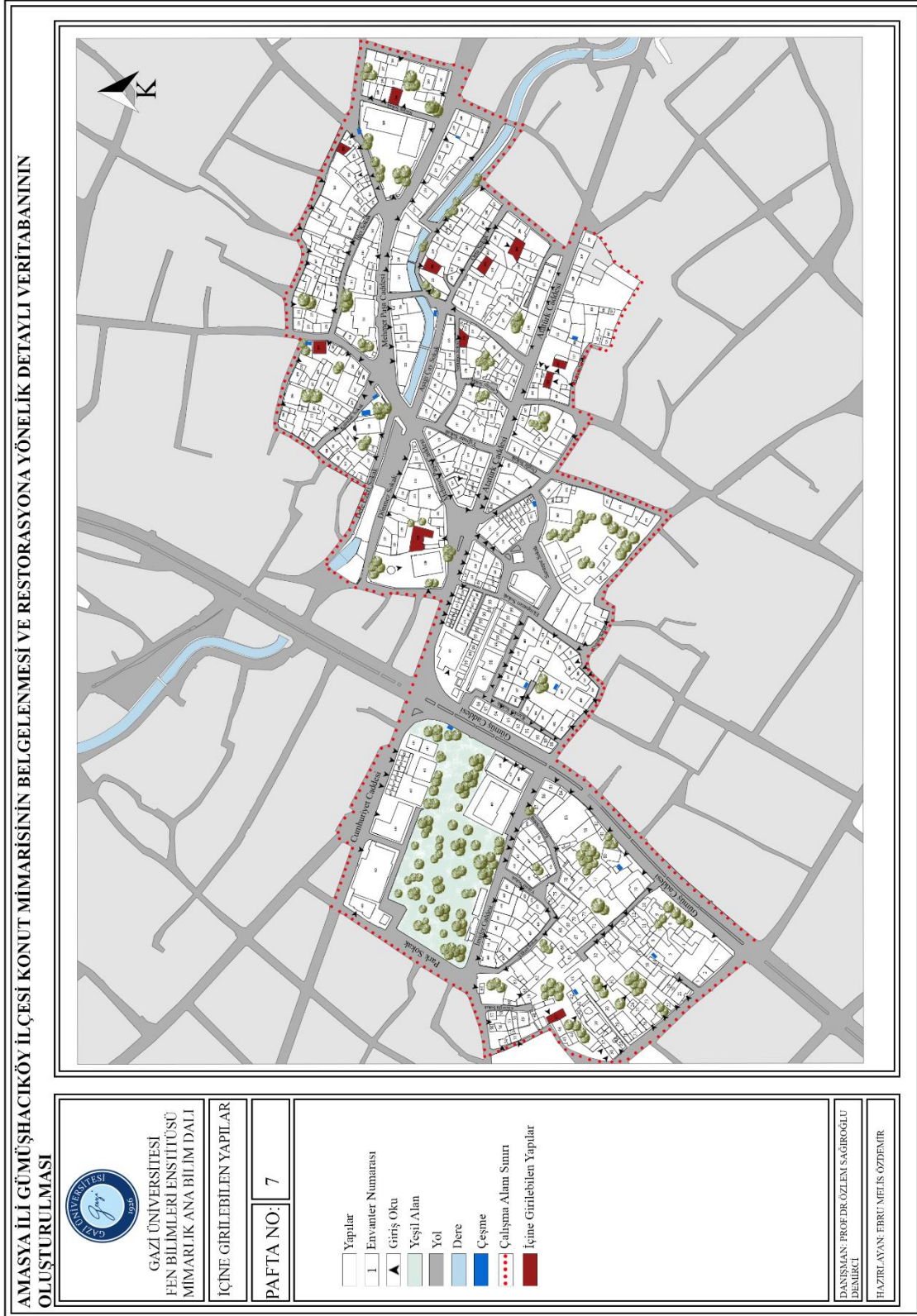
EK-17. Gümüşhacıköy kat sayısı analiz paftası

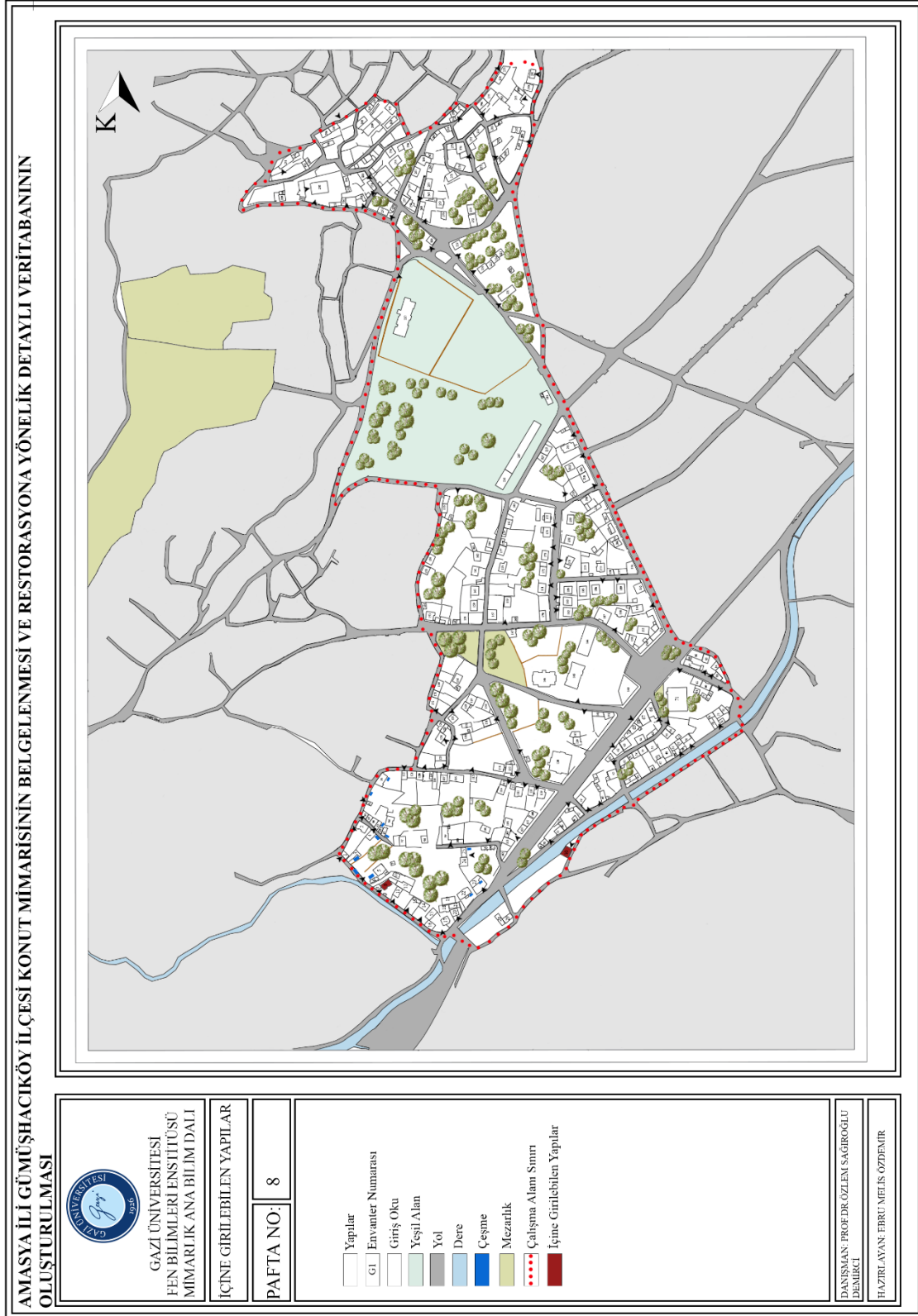
EK-18. Gümüş (Maden) yerleşkesi kat sayısı analiz paftası

EK-19. Gümüşhacıköy içine girilebilen konutlar paftası

EK-20. Gümüş (Maden) yerleşkesi içine girilebilen konutlar paftası

Gazi olmak ayrıcalıktır...